ISSN 1103-1115

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 27

Skolan under 1990-talet

Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier

Rapport till kommittén Välfärdsbokslut

Red. Donald Broady
Bidrag av Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson,
Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme

SEC, ILU, Uppsala universitet
http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

Februari 2000
Andra korr. tryckn. september 2000

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)

Postal address	SEC, ILU, Uppsala University Box 2136, S-750 02 Uppsala
Phone switchboard	08-4712444, int. +46 18 4712444
Telefax	018 4712400, int. +46 18 4712400
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

Denna rapport även tryckt som
Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson,
Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme:
”Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier”,
pp. 5-133 i SOU 2000:39, *Välfärd och skola. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm 2000.

Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson,
Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme

Skolan under 1990-talet Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier
Rapport till kommittén Välfärdsbokslut

SEC Research Reports/Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, No. 27
Febr. 2000
Andra korr. tryckn. sept 2000
ISSN 1103-1115

© Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 2000

Innehåll

INLEDNING
av Donald Broady v

I. NYA BETINGELSER FÖR SKOLAN UNDER 1990-TALET 1
I.1 Skolpolitik
av Donald Broady och Jonas Gustafsson 1
I.2 Fristående grundskolor
av Jonas Gustafsson 4
I.3 Gymnasieskolans individuella program
av Elisabeth Hultqvist 6
I.4 Informationsteknik
av Mats B. Andersson och Donald Broady 12

II. SKILLNADER, PROFILERING OCH ELEVERS UTBILDNINGSSTRATEGIER I GYMNASIESKOLAN UNDER 1990-TALET
av Mikael Börjesson och Mikael Palme 17
II.1 Inledning 17
II.2 Grundskolan 19
II.3 Övergången från grundskola till gymnasium 22
II.4 Det individuella programmet 25
II.5 Sociala och andra skillnader inom gymnasieskolan under 1990-talet 30
II.6 Profileringen av gymnasieskolan i Stockholmsregionen 43
II.7 Sammanfattning 62
II.8 Appendix 67
II.8.1 Använda klassificeringssystem 67
II.8.2 Tabeller, avsnittet om profileringen av gymnasieskolan i Stockholmsregionen 70

REFERENSER 77

INLEDNING

av Donald Broady

Uppdraget

Den här rapporten är skriven på uppdrag av kommittén Välfärdsbokslut. Uppdraget formulerades 1999-05-10 som följer:

> *Forskningsuppdrag för S 1999:02: "Utveckling inom skolsektorn under 1990-talet"*
>
> Uppdraget till Donald Broady består i:
> att utifrån ett utbildningssociologiskt perspektiv redovisa utvecklingstendenser inom skolsektorn under 1990-talet samt lyfta fram behov av ytterligare forskning. Tyngdpunkter kommer att ligga på följande problemområden:
> - olika sociala gruppers strategier för att utnyttja skolväsendet,
> - sociala och kulturella konsekvenser av skolans decentralisering från stat till kommun,
> - skolans differentiering; jämförelser mellan utbildningsvägar för resurssvaga grupper (med särskilt beaktande av gymnasieskolans individuella program) och för resursstarka grupper (såsom framväxten av nya elitinriktade skolor och utbildningsvägar),
> - den ökande vikten av internationalisering och IT-användning i skolan.

Rapporten består av en inledning och två delar. Inledningen är författad av Donald Broady som också redigerat rapporten. Den första delen behandlar översiktligt några ändrade betingelser för skolväsendet under 1990-talet: förändringar i skolpolitiken, tillväxten av antalet fristående skolor, tillkomsten av gymnasieskolans individuella program, samt genombrottet för modern informationsteknik i skolan. De fyra avsnitten är författade av Donald Broady och Jonas Gustafsson, av Jonas Gustafsson, av Elisabeth Hultqvist samt av Mats B. Andersson och Donald Broady.

I rapportens andra del analyseras gymnasieskolans sociala struktur och gymnasieelevernas tillgångar och utbildningsstrategier. För det ändamålet har vi med utgångspunkt i SCB-data på individnivå upprättat totalregister över vad samtliga svenska gymnasieelever i vissa årskurser har i bagaget (betyg från årskurs nio, kön, föräldrars yrke och inkomst, boende etc) och hur de fördelar sig på olika slag av gymnasieutbildningar. Eftersom dessa registerdata avser tre tidpunkter, läsåren 1988/89, 1994/95 och 1998/99, tillåter de vissa slutsatser om utvecklingen under decenniet. Mikael Börjesson och Mikael Palme har genomfört den omfattande bearbetningen av registren och författat del II.

Förändringar under 1990-talet

Åren kring 1990 inleddes en rad utbildningspolitiska förändringar som kan sammanfattas med stickorden mål- och resultatstyrning, kommunalisering, decentralisering, privatisering, marknadsanpassning och friare resursanvändning. Den statliga styrningen har minskat och ändrat karaktär. Kort sagt är det numer statens uppgift att ställa upp mål för skolan och att övervaka att dessa uppnås. På kommunal och lokal nivå har man att precisera målen, att finna vägar för deras förverkligande samt att fördela de statliga pengar man fått sig tilldelade i klump. 1990-talet har således i många avseenden - pengarnas fördelning på olika ändamål, lärarnas anställningsvillkor och uppgifter, detaljutformningen av kurser, undervisningens fördelning på årskurser, ämnen och timmar - inneburit att det statliga regelverket ersatts av beslutsmakt på kommunal eller lokal nivå.

Till de viktiga förändringarna under 1990-talet hör ökade möjligheten att skapa profilerad utbildning inom den kommunala skolan och att inrätta fristående skolor. Visserligen är de sistnämnda, dvs. skolor med annan huvudman än stat, landsting eller kommun, ännu inte så många och främst ett storstadsfenomen. I början av hösten 1999 gick bara tre procent av landets elever i

fristående skolor. Sådana fanns i 124 kommuner, tätast i storstäderna. Skolverket hade lämnat 434 tillstånd till fristående grundskolor och 87 tillstånd till fristående gymnasieskolor. Men även om de fristående skolorna har marginell omfattning har de betytt åtskilligt för debatten om skolan. I storstadsregionerna har de fungerat som reella alternativ för i synnerhet bättre bemedlade familjer och vissa invandrargrupper.

1991 års gymnasiereform skapade en organisatoriskt sammanhållen gymnasieskola med 16 program som alla är treåriga och som alla ger allmän behörighet för högskolestudier. Dessutom tillkom det individuella programmet som var avsett att slussa in svaga elever i något av de ordinära gymnasieprogrammen. Under loppet av 1990-talet har gymnasieskolan blivit en skola för alla såtillvida att 98 procent av grundskoleeleverna numer går vidare till gymnasiet, att jämföras med mindre än 90 procent i slutet av 1980-talet. Samtidigt har den sociala differentieringen inom gymnasieskolan ökat. De elever som lyckats sämst i grundskolan samlas i det individuella programmet, där olika elevgrupper har synnerligen skiftande chanser att ta sig vidare till en ordinär gymnasieutbildning. De yrkesinriktade gymnasieprogrammen ger i praktiken sällan tillträde till högskolestudier eftersom högskolorna och universiteten ställer högre antagningskrav. Att de två studieförberedande programmen, det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga, mot slutet av 1990-talet expanderat kraftigt i omfattning har åtföljts av en ökad differentiering inom dessa program. Det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren har befäst och förstärkt sin ställning som den främsta elitutbildningen till vilken elever med de högsta grundskolebetygen och ur de högsta samhällsklasserna rekryteras, medan dess tekniska gren tappat mark. Det samhällsvetenskapliga programmet har blivit synnerligen heterogent och inrymmer nu åtskilliga elever från grupper som tidigare brukade välja tvååriga yrkesförberedande linjer. I många avseenden har konkurrensen hårdnat om de utbildningsplatser som erbjuder de bästa utsikterna till fortsatta lyckosamma studier på högskolan och framgång i arbetslivet. Att fler olikartade utbildningsalternativ erbjuds inom gymnasieskolan kan utnyttjas av de högsta samhällsklasserna. Dels blir systemet allt mer svåröverblickbart, vilket gynnar dem som har bäst förutsättningar att orientera sig, dels kan skilda grupper bland de resursstarka föräldrarna - de med ekonomiska tillgångar, de med tungt utbildningskapital, de med olikartade kulturella tillgångar etc. - finna särskilda utbildningsvägar som passar just deras barn. Samtidigt existerar i det svenska systemet påtagliga meritokratiska inslag som förstärks av den ökande utbildningskonkurrensen. Kort sagt ges plugghästarna chans att springa förbi rikemansbarnen, vilket öppnar möjligheter till det som brukar kallas ”minskad social snedrekrytering” eller ”demokratisering”, med andra ord möjligheter till förnyelse av eliterna eller till framväxten av nya eliter som utmanar de etablerade.

En annan betydelsefull förändring under 1990-talet har varit att den moderna informationstekniken vunnit insteg i skolväsendet. Samtidigt som tillflödet av medel för andra ändamål i skolorna stagnerat eller minskat, har stora summor - uppskattningsvis sammanlagt en miljard kronor om året sedan 1990-talets mitt, lägre belopp dessförinnan - satsats på att förse skolor med datorer och annan utrustning samt IT-kompetens. Den fördelningen har varit ojämn och effekterna på arbetssättet i skolorna är mycket varierande. På så vis har en omfattande utbildningsreform genomförts som inte regisserats på sedvanligt politiskt sätt.

Huvudresultat i de undersökningar som redovisas nedan är att skillnaderna mellan skolor och mellan utbildningsinriktningar ökat i en rad avseenden under 1990-talet.

Konsekvenser för de tillbakasatta

De ökade skillnaderna inom den svenska skolan är ett trendbrott. Det goda hemmet känner ingen skillnad mellan priviligierade och tillbakasatta, sa Per Albin Hansson. Enligt ett dylikt recept hanterades klassfrågan länge inom efterkrigstidens svenska skolpolitik. Ståndpunkten att den offentliga skolan skall vara till för alla vilar på föreställningen att det är nyttigt att samhällsklasserna möts. Ett annat argument har varit att de underpriviligierade tjänar på en skola där även överklassen tvingas placera sina barn. En sådan skola kommer aldrig att tillåtas bli alltför usel.

Under 1990-talet har i formell mening den sammanhållna skolans idé ett stycke på väg realiserats inom gymnasieskolan, där efter 1991 års reform all utbildning - med undantag för det individuella programmet - blev treårig och ger allmän behörighet för högskolestudier. En avsikt var att minska klyftan mellan teoretisk och praktisk gymnasieutbildning. Vidare var avsikten att minska den s.k. sociala snedrekryteringen, vilket inte lyckats om vi beaktar utvecklingen under hela 1990-talet (i mitten av decenniet förekom dock en övergående tendens till minskad ”social snedrekrytering”, se nedan). I synnerhet det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren har mot slutet av 1990-talet befäst sin ställning som den i särklass viktigaste elitutbildningen inom svensk gymnasieskola där få elever med lägre socialt ursprung lyckas ta sig in. Det är intressant att notera att det naturvetenskapliga programmet tycks vara det program där traditionella gymnasiala undervisningsformer med katederundervisning, faktaplugg och läxförhör är mest dominerande (Skolverket 1998b). Det andra s.k. studieförberedande programmet, det samhällsvetenskapliga, har blivit allt mer heterogent och rekryterar nu åtskilliga elever som inte förbereder sig för fortsatta studier. Eftersom de två studieförberedande programmen, det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga, expanderat i omfattning sker i dag åtskilligt av den s.k. sociala snedrekryteringen inom dessa studieförberedande program. Där inrymmes å ena sidan plantskolor för framtidens eliter, exempelvis NVNA-klasser och det samhällsvetenskapliga programmets lokala grenar med internationell inriktning, å andra sidan elever utan särskilt mycket skolkapital eller andra tillgångar, exempelvis inom det samhällsvetenskapliga programmet elever av den sort som tidigare läste vid tvåårig social linje - vilken för tio år sedan fungerade som en tillflykt särskilt för flickor vilkas familjer var förhållandevis väl rustade med sociala och kulturella tillgångar men som lyckats dåligt med studierna i grundskolan. Till den s.k. sociala snedrykryteringen bidrar även att elever ur lägre samhällsklasser mindre ofta söker till studieförberedande eller prestigefyllda utbildningar i jämförelse med elever som har samma betyg men med bakgrund i högre samhällsklasser.

Att de två studieförberedande programmen rekryterar så många elever innebär att de övriga fjorton programmen tappat mark. I den meningen har ambitionen att minska klyftan mellan studieförberedande och yrkesförberedande gymnasieutbildning misslyckats. Det har också visat sig att de övriga fjorton programmen inte fungerar så studieförberedande som avsett. De ger visserligen alla allmän behörighet för högskolestudier, men i den svenska högskolan existerar med något eller några undantag (fritidspedagoglinjen är det enda exempel vi känner till) inga utbildningar där det räcker med allmän behörighet. Därtill krävs särskild behörighet.

Ett annat kännemärke för de yrkesförberedande programmen är att det är där som klyftan mellan könen är mest framträdande. Somliga domineras av flickor, andra av pojkar, medan de studieförberedande programmen uppvisar jämnare könsfördelning.

Vidare har den traditionella idén om en sammanhållen skola givit vika i och med de nyss nämnda skolpolitiska och organisatoriska förändringarna som öppnat vägen för lokal variation, bl.a. genom profilering av den kommunala skolan, upprättandet av fristående skolor och på gymnasienivån fler möjligheter för eleverna att välja mellan alternativa kurser.

Att arbetsmarknaden för ungdomar nästan förvunnit, att de tillgängliga medlen för undervisning per elev minskat och att konkurrensen hårdnat om platser på åtråvärda utbildningar har skapat problem som inte härrör ur skolan men som blivit synliga i skolans värld. Större delen av 1990-talet präglades av hög arbetslöshet och minskad tillgång på offentliga medel. Enligt Riksdagens revisorer (1998:64) minskade åren 1991-1997 den genomsnittliga kostnaden per elev i grundskolan med drygt nio procent. Framför allt minskade kostnaderna för lärarlöner. Det uppföljningsansvar som kommunerna sedan 1976 hade för 16-17-åringar är i dag utökat till att gälla alla ungdomar fram till det kalenderår de fyller 20. Eftersom de ungdomar som har svårigheter med skolan inte är välkomna i arbetslivet, återstår i stort sett bara att på ett eller annat sätt bereda dem plats i gymnasieskolan. Särskilt besvärlig är situation för många barn med invandrarbakgrund. Beträffande förhållandet mellan könen har lågpresterande pojkar förlorat på utvecklingen under 1990-talet.

Gymnasieskolans individuella program är det tydligaste exemplet på hur problem av det sist nämnda slaget blivit synliga i skolan. Till gymnasieskolans svårigheter hör att utforma undervisningen så att den passar elever som saknar förutsättningar eller motivation för ordinära gymnasiestudier. Det individuella programmet har fått ta emot en stor del av dessa elever. Det tillkom

i och med 1991 års gymnasiereform och är i dag till sin omfattning det tredje största programmet, där runt var tionde gymnasieelev går (läsåret 1998/99 mellan sex procent och tretton procent, beroende på hur man räknar, se inledningen till avsnitt II.4 nedan). Avsikten var att det individuella programmet skulle utgöra ett slags preparandår som förbereder eleverna för att övergå till något av de sexton ordinära gymnasieprogrammen. Så har det inte fungerat för alla. Bland de elever som från grundskolan gått direkt till det individuella programmet återfinns 60 procent på ett ordinarie gymnasieprogram hösten därpå, men bland dem som inte kommer direkt från grundskolan är andelen lägre, 26 procent, och allra lägst, knappa elva procent, bland de invandrare som aldrig gått i svensk grundskola (del II, tabell 10 nedan). Således är det individuella programmet synnerligen differentierat, och fungerar för vissa invandrargrupper inte alls som inkörsport till gymnasieskolan.

En orsak till att det individuella programmet inte lever upp till intentionerna torde vara en motsättning som finns inbyggd i den nya gymnasieskolan efter 1991 års reform. Å ena sidan skall den vara till för alla ungdomar. Å andra sidan skall samtliga sexton program ge allmän behörighet för högskolestudier, vilket innebär ökad tonvikt vid teoretiska inslag. Yrkesutbildning av traditionellt snitt existerar inte längre inom svensk offentlig sekundärskola, vilket möjligen kan vara motiverat eftersom de teoretiska studier - särskilt i kärnämnena svenska, matematik och engelska - som bereder svaga elever så stora svårigheter, anses behövliga med tanke på anställningskraven inom allt fler sektorer av arbetslivet. Men resultatet blir utslagning. När de skolmässiga kraven höjs, exempelvis i samband med tillämpningen av nu gällande betygssystem och antagningsregler, får somliga elever det svårt att ta sig över trösklarna. Kampen har hårdnat om de mest eftertraktade gymnasieplatserna - liksom om platserna i högskolan, som visserligen blivit fler under 1990-talet men söktrycket har ökat ännu mer. Förhållandena inom det individuella programmet illustrerar ett dilemma som är synligt i hela utbildningsväsendet: skolan har inte annat än skola att erbjuda de elever som har problem med just det skolmässiga.

Konsekvenser för eliterna

Många eliter har vunnit på att variationen inom skolväsendet ökat eftersom de fått bättre möjligheter att välja en utbildningsbana som är skräddarsydd för de egna barnen.

Det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren har blivit en än säkrare investering för bemedlade grupper. Hit sökte sig år 1998 41 procent av alla läkarbarn, 37 procent av alla universitetslärarbarn och 32 procent av alla civilingenjörsbarn, att jämföras med sju procent av barnen till okvalificerade arbetare i produktionen (del II tabell 20 nedan). Ett annat attraktivt alternativ för eliterna är fristående skolor och vissa profilerade utbildningar vid kommunala gymnasieskolor. I Stockholmsregionen rekryterar de flesta fristående gymnasieskolor en hög andel elever ur alla slags eliter. Ett undantag är waldorfskolorna som i synnerhet apellerar till de eliter som är särskilt välförsedda med kulturellt (till skillnad från ekonomiskt) kapital. I takt med tillkomsten av fristående skolor på alla stadier kan fler separata utbildningsvägar skapas genom hela den obligatoriska skolan. Uppskattningvis en fjärdedel av eleverna i fristående grundskolor fortsätter i fristående gymnasieskolor. Eliter med förhållandevis större mått av skolkapital visar en tendens att föredra profilerade utbildningsalternativ inom den kommunala skolan. Eliter bosatta i en omgivning dominerad av lägre sociala skikt, låt säga i Stockholms södra förorter, kan ändå utnyttja en närbelägen gymnasieskola genom att placera sina barn på någon socialt och undervisningsmässigt selektiv lokal gren. Se vidare II.6 nedan.

Dessa nya tendenser ruckar inte på det generella mönster som kan påvisas från slutet av 1980-talet till slutet av 1990-talet, nämligen att en av de viktigaste polariteterna inom gymnasieskolan är den mellan ekonomiska eliter och eliter med förhållandevis större mått av kulturellt kapital. I Stockholmsregionen är de förra (barn till företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor m.fl.) överrepresenterade i skolor i de norra och östra förorterna, de senare (barn till universitetslärare, läkare m.fl.) i de mest ansedda innerstadsgymnasierna. Denna motsättning mellan ekonomiskt och kulturellt bemedlade eliter är till stor del men inte enbart betingad av bostadssegregationen och

återfinnes i många sammanhang, exempelvis i val av gymnasieprogram och -grenar. Den har även karaktäriserat det svenska högskolefältet (Broady & Palme 1992).

Utbildningsväsendets differentiering gör att det i Sverige, liksom sedan länge i många andra länder, blir allt viktigare för (de nuvarande liksom de framväxande) eliterna att vara kräsna i valet av skola. För framtida framgångar i arbetslivet och det sociala livet kan det vara viktigare att ha läst vid ansedda skolor, Viktor Rydbergs gymnasium i Djursholm eller KTH, än vilken examen man avlagt. I viss mån innebär utvecklingen att elitskolorna får ökade möjligheter att förse eliternas barn med sådant som familjerna förut ombesörjt i egen regi, såsom umgänge med jämbördiga kamrater, utlandskontakter, odlande av specialintressen och förberedelser för lyckosamma banor inom den högre utbildningen och i den sociala världen.

Samtidigt innebär variationen i skolväsendet även risker för de etablerade eliterna som kan råka ut för konkurrens från uppåtstigande sociala grupper. Höga betyg kan erövras av uppkomlingar. Vi kan förutse att vissa elitskolor kommer att arrangera intagningen så att inte enbart betygspoäng får styra rekryteringen. Att skolan tar över en del av familjernas traditionella inskolning i det sociala livet är förstås inte bara en avlastning för elitfamiljerna utan även ett hot mot deras monopolställning. Vissa inslag i striderna om skolans ”internationalisering” kan tolkas ur detta perspektiv. Kort sagt kan uppkomlingar försöka göra gällande att i det nya Europa smäller det högre att ha läst vid Collège d’Europe i Brügge än vid Handelshögskolan.

Mönster som de här skisserade är självfallet mest synlig i storstadsregioner med månghövdade och sinsemellan åtskilda eliter och med ett rikt utbud av utbildningsalternativ. Men mer eller mindre synliga torde detta slags mönster sätta sin prägel på hela den svenska gymnasieskolan. Att höga betyg på NVNA-grenen allt tydligare definierar det yppersta skolkapitalet, att skilda eliter får ökande möjligheter att styra in sina barn på för dem särskilt anpassade banor genom utbildningsväsendet - allt sådant har betydelse för definitionen av skolmässig succé och påverkar även elever som läser på lägre rankade gymnasieprogram och på orter utan friskolor och prestigefyllda profilutbildningar. En kartläggning av gymnasieskolan som ett fält, med kraftlinjer, hierarkier och polariteter, ger en bild av dominansförhållanden som mer eller mindre direkt tvingar sig på alla som är verksamma i skolan.

Ofta har rekryteringsstudier ett annat syfte, nämligen att konstatera statistiska sannolikheter för individer med olika egenskaper att beträda vissa vägar inom utbildningsväsendet. En vanlig fråga är i vilken grad högre utbildning är tillgänglig för folkflertalet. Vår primära avsikt med de studier som redovisas nedan är i stället att utforska skolan som ett kraftfält som familjer och elever har att förhålla sig till, där de attraheras av vissa poler och repelleras av andra, där vissa rörelseriktningar framstår som naturliga eller eftersträvansvärda och andra som mindervärdiga eller ouppnåeliga eller kanske förblir osynliga - allt beroende på vad eleverna och deras familjer har i bagaget. Decentraliseringen har givit skolorna nya vapen i kampen om en gynnsam position inom detta fält och om de åtråvärda eleverna.

Behov av ytterligare forskning

Som torde ha framgått, blir den traditionella frågan om ”social snedrekrytering” allt mindre meningsfull i takt med att skolsystemet blir allt mer heterogent. Ungefärligen lika stora andelar av barnen ur olika samhällsklasser söker sig till studieförberedande gymnasieutbildning 1998 som tio år tidigare. Elever ur de högre samhällsklasserna har nu som då minst dubbelt så stor chans att hamna på en studieförberedande gymnasieutbildning. Härvidlag har föga ändrats.[1]

[1] Visserligen syntes i mitten av 1990-talet tendenser till minskad ”social snedrekrytering” såtillvida att en minskad andel barn ur högre samhällsklasser och en ökad andel ur lägre samhällsklasser började på studieförberedande gymnasieprogram, men av våra data att döma var detta en tillfällig avvikelse. Att snedrekryteringen minskade fram till mitten av 1990-talet framgår även av ett annat bidrag i denna skrift, Jan-Eric Gustafssons och hans medarbetares studie av utvecklingen under decenniets första hälft (Gustafsson, Andersson & Hansen 2000). Det är värdefullt att detta resultat kunnat konfirmeras med hjälp av skilda metoder och skilda datamaterial (Gustafsson et al utnyttjar longitudinella data och har år för år kunnat följa antagningen till gymnasiet fram till 1995 och avgången från gymnasiet fram till 1996/97, medan vi skapat register över svenska gymnasieelever vid tre tidpunkter, läsåren 1988/89, 1994/95 och 1998/99). Förklaringarna till den minskade snedrekryteringen torde vara flera. Viktigast är förmodligen demografiska förhållanden och

De avgörande förändringarna förefaller inte ske i ”lodrätt” led i form av social mobilitet. I stället sker avgörande strider i ”vågrätt” led, mellan sociala grupper (och utbildningsinstitutioner) som kan besitta samma mått av tillgångar men av olika slag. Skolans selektionsmekanismer blir begripliga först när man gör åtskillnad mellan olika slag av eliter och inte buntar ihop dem i en och samma kategori (socialgrupp 1, högre tjänstemän). I konkurrensen eliterna emellan har de olika medel till sitt förfogande och gör skilda bruk av skolväsendet.

Undersökningar av strider och förändringar i ”vågrätt” led förutsätter tillgång till ändamålsenliga data. De i del II nedan presenterade statistiska analyserna utnyttjar uppgifter om elevernas föräldrar hämtade ur folk- och bostadsräkningarna, varav den senaste är från 1990. Därmed har vi varit i stånd att skilja mellan upp till 111 (i de empiriska analyserna aggregerade till 34) sociala grupper: läkarbarn, civilingenjörsbarn, grundskollärarbarn etc. Men för föräldrarna till nya generationer skolelever kommer uppgifter att saknas eller vara alltför föråldrade i Folk och bostadsräkningen 1990 (FoB-90). Ingen ny FoB av samma slag planeras för närvarande. I stället kommer eventuellt en s.k register-FoB (dvs. befolkningsregister uppbyggda av data från andra befintliga register) att skapas. Risken är att denna kommer att sakna det slags jämförelsevis precis information om yrkespositioner (NYK-koderna) som ingick i FoB-90. Därmed kan man befara att utbildningsnivå blir nära nog det enda tillgängliga måttet på sociala skillnader. Det skulle i så fall bli svårt att kartlägga ”vågräta” avstånd, såsom den nämnda relationen mellan ekonomiska och kulturella eliter. Vidare skulle det bli svårare att fastställa vad utbildning betyder för uppnående av sociala positioner. Om utbildningsnivå opereras in redan i definitionen av sociala positioner blir det besvärligt att reda ut vad utbildningen betytt för de grupper som besätter dessa positioner. Det är synnerligen angeläget att forskningen i framtiden garanteras tillgång till ändamålsenliga offentliga registerdata. Här finns anledning till oro. Gymnasiereformen 1991 sjösattes ungefär samtidigt med att möjligheterna försämrades att i framtiden fastställa vad det blev av ambitionen att åstadkomma en jämnare social rekrytering. Problemet är inte bara att folk- och bostadsräkningarna eventuellt kan bli magrare i framtiden. SCB:s roll har omdefinierats så att verksamheten blivit allt mer beroende av olika intressenter och tillfälliga uppdrag, till förfång för den löpande insamlingen av data av allmänt intresse.

Vidare behövs, vid sidan av forskning om rekrytering och studerandeströmmar, mer kunskap om skolornas strategier. De ökade skillnaderna mellan gymnasieskolor och mellan utbildningsinriktningar betingas bl.a. av att eleverna ges avsevärd frihet att komponera sin egen utbildning. Program eller grenar som utåt kan framstå som enhetliga kan i själva verket vara synnerligen heterogena i fråga om rekrytering och undervisningens utformning. Denna differentiering är inte bara en följd av det friare regelverket och de sociala gruppernas preferenser. Den är även ett resultat av att skolor, med kommunpolitikers goda minne, utvecklar särskiljande strategier för att skapa sig en position i konkurrens med andra skolor. Undersökningar såsom de nedan redovisade (de mest detaljerade i avsnitt II.6) av gymnasieskolans fält inom vilka elever och familjer med olika slags resurser orienterar sig på skilda sätt, bör kompletteras med analyser av utbildningsanordnarnas konkurrensfält. De bör också kompletteras med observationsstudier och med enkäter och intervjuer som ger ytterligare kunskap om familjer och elever som besitter olika slag av tillgångar och som besätter eller är på väg mot olika sociala positioner. Utan det slaget av närgångna studier blir resultaten av storskaliga statistiska undersökningar svårtolkade.

Till de intressanta skillnaderna hör också de regionala. Skolans profilering och åtföljande heterogenisering är mest uttalad i storstadsområdena, där det rika utbildningsutbudet, på senare år förstärkt med lokala profilprogram inom den kommunala skolan och allt fler fristående skolor, utgör en veritabel utbildningsmarknad. Val av skola har blivit en utomordentligt viktig fråga för i synnerhet storstädernas välsituerade familjer, vilket kan leda till ökade skillnader mellan storstads- och universitetsregionerna å ena sidan och riket i övrigt å den andra. En hypotes är att det slags utbildningstillfällen som är särskilt räntabla i fortsatta studier och yrkeskarriärer blir förhållandevis

---

gymnasieutbildningens expansion. Vidare kan man tänka sig att somliga familjer ur överklassen och medelklassen under en kort period efter genomförandet trodde på ambitionen med 1991 års gymnasiereform, dvs. räknade med att samtliga gymnasieprogram faktiskt skulle ge behörighet för högskolestudier, varför de tillät sig att placera sina barn på yrkesförberedande program. I så fall har sedan dess en realitetsanpassning skett. Våra data för läsåret 1998/1999 tyder på att den ”sociala snedrekryteringen” återigen är lika uttalad som tio år tidigare.

mer sällsynta i perifera regioner. Skolforskningen bör kunna bidra till att fastställa om likvärdigheten är på väg att minska i detta avseende.

I storstadsregionerna har den s.k. närhetsprincipen varit en viktig orsak till att skolväsendets profilering haft begränsade effekter på den sociala differentieringen. Närhetsprincipen gäller för de kommunala skolorna och leder till att rekryteringen till dessa i hög grad speglade den sociala sammansättningen inom skolornas upptagningsområde. Även om det existerat sätt för skolorna, och för familjerna, att kringgå närhetsprincipen - skolorna kan anordna en unik utbildning med riksintag, familjerna kan låta barnen välja en utbildning som enbart finns på någon åtråvärd skola eller låta dottern skriva sig hos en moster i innerstaden - har den ändå fungerat som en effektiv broms för differentieringen inom den kommunala skolan. Därför kan det få påtagliga konsekvenser att man i Stockholm planerar att avskaffa närhetsprincipen och låta alla elever fritt söka till kommunens och kanske även länets samtliga gymnasieskolor (Kommunförbundet i Stockholms län 2000). Möjligen kommer de sociala skillnaderna mellan skolor och mellan utbildningsinriktningar att öka, eftersom resursstarka familjer får fler alternativ att välja på. Men framför allt torde skillnaderna i betygsnivå komma att öka. Med goda betyg från grundskolan kommer elever från socialt mindre väletablerade förorter att kunna konkurrera om platserna på de mest prestigefulla gymnasieskolorna i innerstaden och de norra förorterna. En sådan meritokratisk ordning, där skolframgång och inte geografisk och social hemvist blir utslagsgivande, innebär självfallet ett hot mot de familjer som genom sitt boende tidigare haft förtursrätt till dessa skolor.

Ställda inför detta hot är det tänkbart att resursstarka grupper och skolor efter hand kommer att verka för att inte grundskolebetygen skall bli enda antagningskriteriet. En möjlighet, som förutsätter politiska aktioner, är att åstadkomma ett urvalsförfarande som delvis styrs av inträdesprov, intervjuer eller anlagstester. En annan möjlighet för elitskolorna är att åstadkomma informella hinder, exempelvis genom att låta skolan präglas av en särartad kultur och exklusiva umgängesformer som avskräcker ett oönskat klientel. En tredje möjlighet är självfallet att vissa skolor och studieinriktningar renodlar den meritokratiska framtoningen och strävar efter att rekrytera de yppersta studiebegåvningarna oavsett socialt ursprung. Men gissningsvis kommer inte ens de sist nämnda ”meritokratiska” skolorna och studieinriktningarna att reservationslöst välkomna plugghästar som trots goda grundskolebetyg saknar de sociala och kulturella tillgångar och talanger som krävs för en fortsatt framgångsrik studie- och yrkeskarrär. Sätten är många att undvika att grundskolebetygen blir det allenarådande urvalskriteriet - en hård studietakt eller en nära samverkan med omsorgsfullt valda högre utbildningsinstitutioner eller företag kan skrämma bort de oönskade och attrahera de åtråvärda eleverna och bidra till att skapa elitutbildningar på gymnasienivå inom områden som matematik, naturvetenskap eller ekonomi. Det är angeläget att skolforskningen får tillfälle att samla in brukbara data om den pågående och förestående utvecklingen i Stockholmsregionen.

Mer kunskap behövs om sambanden mellan utbildningssystemets skilda nivåer. Av tradition har arbetsdelningen mellan forskare (och forskningsfinansiärer) inneburit att somliga studerat grundskolan, andra gymnasiet, åter andra den högre utbildningen eller näringslivets egna utbildningsarrangemang. I dag är det uppenbart att grundskolorna blir allt mer beroende av förändringar inom gymnasieskolan och att den ökade konkurrensen i gymnasieskolan sammanhänger med en hårdnande strid om åtråvärda högskoleplatser och ändrade konkurrensvillkor på arbetsmarknaden och i arbetslivet.

Studier av eliter är inte en så exklusiv forskningsuppgift som det i förstone kan förefalla. Även när vi vill förstå situationen för de sämre bemedlade, kommer vi inte ifrån att det är eliterna - både traditionella eliter och sådana som bland annat tack vare utbildningsväsendet erövrar nya positioner - som dominerar skolsystemet och som i hög grad dikterar spelreglerna som även de tillbakasatta har att följa.

Donald Broady februari 2000

I.
NYA BETINGELSER FÖR SKOLAN UNDER 1990-TALET

I.1 Skolpolitik

av Donald Broady och Jonas Gustafsson

Åtskilliga fenomen i skolans värld är betingade av omständigheter utanför skolans kontroll och skolpolitikens räckvidd. Under 1990-talet har ungdomsarbetslösheten blivit permanent. Klassklyftorna och den geografiska segregeringen har skärpts. Att beroendet av utlandet i olika avseenden ökat har fått effekter för yrkeslivets krav, för arbetsmarknaden och för utbildningsmarknaden. Statsfinanserna har fram till senare delen av decenniet varit ansträngda, varför åtgärder på skolans område skett inom ramen för oförändrade eller krympande ekonomiska ramar. Även ideologin har förändrats. Kort sagt har traditionella välfärdsstatsideal givit vika för tilltro till marknadslösningar och till individens fria val.

Till dels har skolpolitiken ackompanjerat denna utveckling. Men den har också stretat emot eftersom reformer och administrativa lösningar förbereds och beslutas under andra betingelser än de som gäller då de skall genomföras. Åtskilligt av 1990-talets skolpolitik förbereddes under decennierna dessförinnan.

Den genomgripande omvandling av den statliga styrningen av skolan som inleddes åren kring 1990 brukar karaktäriseras som en övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning. Andra nyckelord som beskriver skolpolitikens förändringar under 1990-talet är kommunalisering, decentralisering, privatisering, marknadsanpassning och friare resursanvändning.

Utvecklingen hade påbörjats långt tidigare. Kommunreformen 1962 — året för grundskolans införande — syftade till att skapa stora kommuner med tillräckligt ekonomiskt underlag för en högre grad av kommunalt självstyre, inte minst inom skolväsendet. Så var det tänkt. Ekonomiska och demografiska förändringar kom i vägen. Flyttlassen gick i riktning mot tätorterna och i synnerhet de större städerna. Olika landsdelar hade olikartade förutsättningar och skillnaderna mellan skolorna var påfallande. Tydligast syntes skillnaderna i tillväxten av specialundervisningen. Det blev allt mer ohållbart att fortsättningsvis tillämpa ett enhetligt detaljerat regelsystem för fördelning av statliga resurser till skolorna. Sådan var bakgrunden till utredningen om skolans inre arbete, vars förslag 1974 (SOU 1974:53) innebar ett visst mått av decentralisering: det lokala skolväsendet skulle knytas närmare till närsamhället och erhålla ökat ansvar (bl.a. för den kommunala fritidsverksamheten) och större frihet att använda de tilldelade resurserna. SIA-utredningens förslag utarbetades under en period av ekonomisk expansion. Enbart delar därav kom att genomföras under de följande magrare åren.

Med 1980 års läroplan för grundskolan gavs något mer utrymme för målstyrning och lokal anpassning. De stora förändringarna inträffade mot slutet av 1980-talet. I propositionen om skolans styrning och utveckling 1989 anbefalldes mål- och resultatstyrning av skolan. Riksdag och regering skulle fastställa mål och riktlinjer medan kommunerna skulle ansvara för organisationen och genomförandet (Prop. 1988/89:4). Nyordningen genomfördes i tre steg. Först tilldelades kommunerna hela arbetsgivaransvaret för tjänster inom skolan (Prop. 1989/90:41). 1990 blev således lärarna kommunanställda. Därefter omformades statsbidraget till ett sektorsbidrag, dvs. en samlad påse pengar vars fördelning avgjordes lokalt. Till sist skapades ett nytt politiskt styrsystem (Prop. 1990/91:18) som innebar att

> ”riksdag och regering anger mål för skolan, att kommunerna i en kommunal skolplan anger de prioriteringar och den inriktning skolan skall ha kommunalt och att varje skolenhet utformar en lokal skolplan. Detta i sin tur ställer krav på att de av staten uppställda målen ger ett utrymme för en lokal precisering. Målstyrningen handlar om att skapa ett utrymme så att det på varje nivå går att aktivt delta i målformuleringen, med andra ord försöker modellen etablera en form av deltagande målstyrning. Den andra sidan av styrmodellen avser ansvaret för tillsyn, uppföljning och utvärdering. Staten har ett övergripande ansvar för att spelregler och elevers rätt inte åsidosätts genom att utöva tillsyn, staten har ett ansvar för en nationell statistik och uppföljning och för en nationell utvärdering. Kommunerna har ansvar för en tillsyn riktad mot att skollagen efterföljs, men också ansvar för en kommunal uppföljning och utvärdering. Och den lokala skolenheten har ett ansvar för att arbetsplanen utvärderas.”
> (Lundgren 1999:38. Beskrivningen ovan av utvecklingen från 1962 års kommunreform bygger på Lundgrens framställning.)

1990-talets läroplaner (Lpo 94 och Lpf 94) har i en rad avseenden givit betydligt större utrymme för lokal anpassning av undervisningen. En ökad grad av målstyrning har ersatt tidigare läroplaners detaljerade anvisningar. Bland andra viktiga händelser var ett nytt arbetstidsavtal inom skolans område 1996.

I styrningshänseende kan skolsystemets enhetlighet brytas upp på två sätt. Dels kan skolorna få andra huvudmän än kommunerna. Tillkomsten av fristående skolor har betytt mycket för skolväsendet under 1990-talet (se nedan avsnitt I.2, II.1.6 et passim). Dels kan inflytandet från lokala intressenter öka. Ett exempel på det senare är nyordningen efter 1 juli 1996 som innebär att lokala styrelser för skolor eller delar av skolor kan inrättas efter beslut i kommunfullmäktige. Här har för första gången föräldrar i sin egenskap av föräldrar möjlighet att delta i skolans styrning. Genomslaget har låtit vänta på sig. Bland Sveriges knappt 5 000 skolor på grundskolenivå hade i maj 1998 lokala styrelser inrättas för 175 skolor (Jönsson 1999:164).

Decentralisering och målstyrning är stickord som sammanfattar denna utveckling. Statens och kommunernas ansvar för skolan har delats upp på ett tydligare vis. På staten ankommer att fastställa övergripande mål för den svenska skolan och att fatta övergripande skolpolitiska och ekonomiska beslut. På kommunerna och skolorna ankommer att tolka och realisera dessa intentioner på det sätt som bäst motsvarar de lokala förutsättningarna.

Genom dessa reformer ges större utrymme för lokala initiativ och varierade arbetssätt. Den nya läroplanen ger betydligt friare ramar beträffande resursanvändningen än tidigare planer. Det anges inte längre i timplanen vilka ämnen som skall läsas i vilka årskurser, eller i vilken omfattning. Det enda som fastställes är det antal timmar vartill varje elev är berättigad i olika ämnen under sina nio skolår. Vidare rymmer timplanen ett utrymme för såväl skolans som elevens eget val. Detta har skapat bekymmer på sina håll, eftersom det har varit svårt att tillmötesgå elevernas önskemål.

För närvarande planeras även en försöksverksamhet med helt slopade timplaner (Utbildningsdepartementet 1999), vilket skulle innebära ett avskaffande av den nuvarande s.k. garantitiden. I dag är varje elev under sin skoltid garanterad ett bestämt antal timmars undervisning i varje ämne. staten föreskriver inte hur undervisningen går till och till vilka årskurser den förlägges, men eleven är garanterad att efter avslutad skolgång ha erhållit ett lägsta antal undervisningstimmar i engelska, matematik etc. En nyordning med helt slopade timplaner skulle innebära att staten fastställer mål medan skolorna får avgöra hur mycket tid som behöver avsättas.

En annan aspekt av den friare resursanvändningen är frågan om skolklassers och gruppers storlek. I tidigare förordningar förekom centralt fastställda s.k. delningstal, dvs. resurserna till skolan baserades på givna gruppstorlekar. Så är inte längre fallet. Varje skola kan nu skapa utrymme för andra satsningar genom att göra större klasser och därmed minska lärarkostnaderna. Dessa möjligheter är till viss del fiktiva eftersom de inte låter sig genomföras fullt ut. Klassrummens utformning, materialtillgång, dygnets timmar och lärarnas arbetsvillkor sätter gränser. I synnerhet i gymnasieskolan, som mer och mer präglas av ett kursutbud varur eleverna väljer, tenderar klassen som sammanhållande princip att upplösas.

Varför genomförs då dessa förändringar, som har sina motsvarigheter i många andra länder? Ett vanligt förekommande svar är att de främjar effektiviteten. En centralt reglerad skola har genom sin inneboende tröghet svårt att anpassa sig till samhällsförändringar, inte minst på arbetsmarknaden. Dessutom motsvarar inte de centrala direktiven alltid de lokala behoven. Om de operativa besluten fattas närmare dem det vederbör ökar möjligheten att anpassa skolans arbete till lokala

förutsättningar, sägs det. Annorlunda uttryckt skulle alltså möjligheten till måluppfyllelse öka om man gjorde tydligare åtskillnad mellan uppdraget att fastställa generella mål och uppdraget att precisera och realisera dessa.

Det kan resas invändningar mot detta resonemang. Ulf Torper hävdar att utvecklingen mot mål- och resultatstyrning inte främst kan förklaras som en strävan efter ökad effektivitet i styrningen, utan som ett uttryck för en tvingande samhällsutveckling (Torper 1999:135). Denna utveckling kännetecknas bl.a. av att staten söker nya grunder för att legitimera sitt handlande. I stället för att utfärda auktoritativa anvisningar om hur undervisningen skall ordnas, har staten att ange de övergripande målen. Således sker en förskjutning i ansvarsfördelningen mellan olika grupper, dvs. mellan rikspolitiker, lokala politiker, lärare, forskare och administratörer. Denna nedflyttning av de operativa besluten från central till lokal nivå är nödvändig för en bibehållen tro på skolans möjlighet att fungera. Det är, fortfarande enligt Ulf Torper, i detta sammanhang man skall se det ökade intresset för utvärdering. Pedagogisk utvärdering blir ett sätt att skapa en brygga mellan, eller förståelse för, förhållandet mellan mål, arbetsprocess och resultat. Pedagogisk utvärdering kan därmed ses som vetenskaplig verksamhet i utbildningspolitikens tjänst.

Andra motiv för decentralisering och ökad målstyrning är ideologiska och ekonomiska: ståndpunkten att skolan i mindre utsträckning bör styras av staten men desto mer av lärarna, föräldrarna och eleverna, och förhoppningen att man med bättre resursanvändning kan få ut mer för pengarna, kanske rentav spara pengar. Även andra reformer syftande till decentralisering, som t.ex. kommundelsreformer, har förklarats på detta sätt (Johansson & Johansson 1994:42-45).

Som en konsekvens av de friare ramarna har ett antal skolutvecklingsprojekt genomförts runt om i landet. Timplaner har modulerats, arbetssätt och arbetssätt har omprövats och utvecklats, redovisningsformer har reviderats. Exempel på dokumentation finns hos Skolverket, där bl.a. följande erfarenheter lyfts fram. Lärare kan i större utsträckning samarbeta kring gemensamma projekt. Genom att lösa upp det traditionella schemat kan man skapa nya gruppkonstellationer. Därmed får lärarna större möjligheter att samarbeta och komplettera varandra såväl i planeringen och genomförandet som i uppföljningen. Ytterligare en erfarenhet är att utvecklingen av arbetslag kan innebära att en skola i sig rymmer ett par tre olika ”kulturer”. Därmed uppstår skillnader inte bara mellan skolor utan även inom en och samma skola. Dessa nya konstellationer behöver inte innebära att skolämnesgränser konsolideras. Tvärtom tycks ett långsiktigt tematiskt arbete baserat på lärarlag ofta innebära ett uppbrott från ämnesstyrningen. Dessutom kan lokala erfarenheter visa att kombinationer av krävande tematiska arbetsperioder varvade med lugnare ämnesbundna studier utgör en god kombination för många elever. (Skolverket 1999c)

En erfarenhet av de förändrade styrformerna är att de tar lång tid att etablera. Exempelvis de kommunala skolplanerna, vilka skulle upprättas som en direkt följd av den i Lpo 94 föreskrivna friare resursanvändningen, har realiserats i synnerligen varierande grad och på skilda sätt i olika kommuner. E-M Vikström (refererad i Jönsson 1999:179) fann 1996 att kommunala skolplaner kunde delas in efter utvärderingsbarhet i kategorierna pliktgrupp (en skolplan för att lagen så kräver), poesigrupp (planer utan verklighetsförankring, rena avskrifter av läroplanen utan hänsyn till ekonomi eller organisation), ansatsgrupp (försöka att följa skollag och förarbetenas intentioner, men utan koppling till budget) och styrmedelsgrupp (där skolplaner kopplade till styrmedel utvecklats och kommit att användas som politiskt styrdokument).

Ytterligare en erfarenhet är att den lokala styrningen på kommunal nivå är instabil eftersom den inte funnit sina institutionella former (Torper 1999:155-156). Det tar tid att utveckla de samarbetsformer som så trögrörliga system som skolor kräver, och det lönar sig sällan att falla för frestelsen att förenkla styrningen i förhoppning om snabba resultat.

I.2 Fristående grundskolor

av Jonas Gustafsson

Ett markant inslag i 1990-talets svenska skola är det ökade intresset för friskolor. Med fristående skola (i dagligt tal friskola) menas en skola som har annan huvudman än kommunen, landstinget eller staten. Enligt skollagen får en friskola drivas av enskilda fysiska och juridiska personer. För att bli godkänd krävs dock enligt skollagens kapitel 9 att den svarar mot de allmänna mål och den värdegrund som gäller för utbildningen inom det allmänna skolväsendet, samt att utbildningen ger kunskaper och färdigheter som till art och nivå i allt väsentligt motsvarar vad som meddelas inom den kommunala skolan.

Här skall de fristående grundskolorna beröras (om fristående gymnasieskolor se nedan, mest detaljerat i avsnitt II.6). Antalet fristående grundskolor har ökat under hela nittiotalet. Totalt fanns på grundskolenivå under läsåret 1998/99 331 friskolor, fördelade på 124 kommuner (Skolverket 1999f). Bland dessa låg 80, således en fjärdedel, i Stockholms, Göteborgs och Malmö kommuner.

Förekomsten av friskolor synes främst vara ett storstadsfenomen, även om den bilden håller på att förändras. I Stockholms kommun fanns 1998/99 41 skolor och i Göteborg 30 skolor. Även närbelägna kommuner tillhör de friskoletätaste, såsom i Stockholmsregionen Sollentuna (10), Södertälje (9), Uppsala (9), Nacka (6) och Haninge (5).

Enligt skollagen skall varje skola ha minst 20 elever. Drygt 40 % av de fristående skolorna har färre än 50 elever. I genomsnitt gick det läsåret 1998/99 93 elever på varje friskola. Sammanlagt gick ca 30 700 elever i friskolor, motsvarande ca 3 % av det totala elevantalet i landets grundskolor.

Intresset för att starta fristående skolor är alltjämt stort. 1992 fanns i landet 106 verksamma friskolor på grundskolenivå. År 1995 var antalet 238, vilket som nämnts vuxit till 331 är 1998. Varje år har minst 20 skolor tillkommit. Antalet elever har sedan läsåret 1990/91 ökat från 7 000 till drygt 30 000. Mellan åren 1992/93 och 1998/99 har antalet elever i fristående grundskolor i genomsnitt ökat med över 3 400 elever varje år.

Inriktningar

De fristående skolorna har olika inriktningar. Dessa brukar delas in i sex kategorier, nämligen *allmän*, *speciell pedagogik*, *konfessionell*, *speciell ämnesinriktning*, *språklig/etnisk* samt *övriga*. Med *speciell pedagogik* menas sådana inriktningar som exempelvis Montessori, Waldorf och Reggio Emilia. I kategorin *övriga* finner vi bl.a. skoldaghem, skolor för ungdomar med psykosociala problem och utbildningar med internatboende.

De vanligaste inriktningarna är *speciell pedagogik* (121 skolor, alltså ca en tredjedel av samtliga 331 skolor), *allmän* (105) och *konfessionell* (56). Mindre grupper är *språklig/etnisk* (18), *speciell ämnesprofil* (13) samt *övriga* (18).

De kategorier som ökat mest de senaste åren är inriktningar mot speciell pedagogik, allmän inriktning och skolor med en viss ämnesprofil. Konfessionella skolor ökar relativt blygsamt, medan språkliga och etniska skolor ligger på samma nivå sedan 1995. Även om kategorin speciell pedagogik kan inrymma många olika arbetssätt förefaller det finnas ett betydligt större intresse av att starta skolor som utvecklar vissa arbetssätt än för skolor med språklig/etnisk inriktning eller med särskild ämnesprofilering.

Intressant att notera är vilka som är huvudmän för friskolorna. Under de första åren av nittiotalet var det vanligast att ideella föreningar var huvudmän. Åren 1991-93 hade 39 % av de beviljade skolorna en ideell förening som huvudman. 1998/99 var den vanligaste formen av huvudmannaskap aktiebolag, bland de 98 skolor som godkändes. Andelen skolor med ideell förening som huvudman var 11 %.

Det har också blivit vanligare att en och samma huvudman ansöker om att få starta fler skolor. Om detta fortsätter kan det tänkas att i framtiden ett mindre antal huvudmän står bakom ett större antal skolor.

Inte minst på gymnasienivå är denna tendens markant. Flera större företag har etablerat egna gymnasieskolor, såsom ABB i Västerås, KF i Stockholm och Volvo i Göteborg. I dessa ges självfallet möjlighet för huvudmannen att investera omfattande belopp i skolan, varför utrustningen kan kostas på och lärare kan ges högre lön. Inte minst genom sättet att rekrytera lärare kan man mycket medvetet skapa en profil i inriktning, arbetssätt och underliggande värderingar som sätter stor prägel på skolan.

Vilka problem kan etablerandet av fristående skolor föra med sig?

I kommunernas yttrande över påtänkta fristående skolor anförs ibland som skäl för att avstyrka en etablering argumentet att en friskola skulle få negativa följder för kommunens skolväsen. Mycket grovt räknat kan sägas att om en skola tappar sex eller sju elever tappar man även ekonomiskt underlag för en lärartjänst. Beräkningen bygger på att varje elev motsvarar ett anslag på cirka 50 000 kr. I glest befolkade kommuner innebär det att etablerandet av även relativt små skolor krymper de kommunala skolornas anslag på ett märkbart sätt. Detta i kombination med nya, kommunalt utvecklade modeller för att beräkna skolornas lokalkostnader kan innebära att även relativt små förändringar medför påtagliga konsekvenser för de kommunala skolorna. Det är dock svårt att säga något om huruvida reglerna för medeltilldelning eller friskolorna per se är det största problemet.

Ytterligare en aspekt som kan framhållas är att friskolorna förutsätter ett aktivt val av eleverna och deras föräldrar. Detta innebär att skolornas marknadsföring och informationsspridning spelar stor roll, liksom vilket rykte som kommer att omge en viss skola. Sett ur föräldrarnas perspektiv handlar det om att ha tillräckliga kunskaper om vilka skolor som finns, och vad som krävs för att en elev skall bli antagen. Om en kommun rymmer några enstaka fristående skolor utgör detta inget problem, men när antalet börjar stiga minskar överblickbarheten. I synnerhet på gymnasienivå blir detta uppenbart, då möjligheten att söka sig utanför kommungränsen sammanhänger med vilka skolor med riksintag som hägrar.

Detta förhållande bottnar inte uteslutande i de fristående skolorna i sig, utan i den innehållsliga profileringen av olika skolor. Omfattande informationskampanjer genomförs varje år inför valen till gymnasieskolan, både riktade direkt till eleverna och genom annonseringar och aktiviteter som öppet hus och informationsmöten.

Val av skola och intresse för alternativa arbetssätt eller speciella ämnen förutsätter således att föräldrar och elever aktivt söker efter de möjligheter som står till förfogande. Det förekommer också att elever väljer en skola med viss profil för att undvika en mer näraliggande skola med sämre rykte. För att utnyttja de valmöjligheter som ges krävs således insikter i hur skolsystemet fungerar, såväl formellt beträffande antagningar, ansökningar och behörigheter, som informellt rörande vilka skolor och utbildningar som har bättre eller sämre rykte, och var man får reda vilka möjligheter som finns.

I.3 Gymnasieskolans individuella program

av Elisabeth Hultqvist

Förändringen av gymnasieskolan är framför allt en förändring av de tidigare tvååriga linjerna. Med 1991 års gymnasiereform har alla studievägar blivit treåriga och ger en allmän behörighet för universitet- och högskolestudier. Det tidigare linjesystemet har ersatts av 16 nationella program, varav två (NA och SP) är studieförberedande och 14 yrkesförberedande. En viktig del i reformen är att alla utbildningar innehåller en gemensam kärna av allmänna ämnen. För de ungdomar som inte antagits till ett nationellt program eller avbrutit en utbildning, liksom för dem som inte sökt till gymnasieskolan, har det skapats ett individuellt program (IV). Syftet med det individuella programmet är i första hand kompensatoriskt. Programmet avses fungera som ett förberedande år för gymnasieskolans nationella program.[1]

När det individuella programmet infördes 1992 upphörde det kommunala uppföljningsansvaret för de ungdomar som inte befann sig i gymnasieskolan och som saknade stadigvarande arbete. Kommunernas tidigare åtgärder, dvs. uppföljning och praktik- och kurserbjudanden, kom nu att inriktas mot utbildning på ett individuellt program. Med tillskapandet av det individuella programmet ålades nu kommunerna skyldigheten att erbjuda alla ungdomar en fullständig gymnasieutbildning.

Det individuella programmets främsta målgrupp är alltså elever med otillräckliga kunskaper från grundskolan. En annan grupp är de s.k. IVIK-eleverna, dvs. elever med invandrarbakgrund som för att klara en gymnasieutbildning behöver förbättra sina kunskaper i svenska. Det individuella programmet inrymmer även lärlingsutbildningar. Antalet elever inom lärlingsutbildningen har sedan programstarten varit mycket lågt. I Skolverkets statistik från läsåret 1998/99 anges antalet lärlingar, s.k. IVLL-elever, till blott 14, samtliga manliga (Skolverket 1999b). Det främsta skälet anses vara arbetsmarknadsläget som givit föga utrymme för lärlingsanställningar.

Till skillnad från de nationella programmen, där utbildningens innehåll och omfattning fastställs i programmål och kursplaner, har de individuella programmen inga nationella mål utöver dem som framgår av skollagen. Vägledande för utformningen av programmet skall vara den enskilde elevens behov och förutsättningar. Samtidigt framhåller den s.k. Kunskapspropositionen (Prop. 1990/91:85) det som önskvärt att ”även det individuella programmet, så långt som möjligt, byggs upp kring gymnasieskolans kärna”. Kärnämnesundervisning i kombination med två eller tre dagars praktik är vad många IV-elever erbjuds. Eleverna kan även under kortare tid eller längre perioder ha enbart undervisning eller enbart praktik. Varje IV-elev förutsätts ha en individuell studieplan med uppgifter om utbildningens längd och innehåll. Studier och utvärderingar visar att dessa studieplaner snarast fått karaktären av ett formellt dokument, vilket sällan innehållit några konkreta mål för den enskilde eleven.

I ett nyligen utarbetat förslag från Utbildningsdepartementet föreslås att det individuella programmet skall få en tydligare karaktär av programinriktning mot ett nationellt program. En programinriktning av det individuella programmet (PRIV) innebär att eleven, vid sidan av studier i kärn- och grundskoleämnen, får ta del av kurser i yrkesämnen från ett nationellt program. Arbetsgruppen bakom förslaget framhåller: ”Syftet är att erbjuda eleverna en utbildning som så långt som möjligt överensstämmer med deras intresse och därmed underlätta övergången från ett individuellt program till ett nationellt program och ge goda förutsättningar för eleverna att fullfölja sina studier” (Utbildningsdepartmentet 1998). Bakom förslaget ligger bl.a. det faktum att en mycket liten andel av f.d. IV-elever fullföljer en gymnasieutbildning inom fyra år (se nedan). I uppföljningar och utvärderingar av gymnasiereformens genomförande framhåller man de svårigheter elever på

[1] Om det individuella programmet, se även avsnitt II.4 som bygger på våra egna analyser av registerdata. Därför skiljer sig där vissa sifferuppgifter från dem i detta avsnitt som bygger på bearbetning av Skolverkets statistik.

framför allt yrkesförberedande program har att nå upp till betyget godkänd i ämnen som svenska, engelska och matematik (SOU 1997:107). Studieavbrott och övergång till ett individuellt program är betydligt vanligare bland elever från de yrkesförberedande programmen än från de studieförberedande (Utbildningsdepartmentet 1998).

Elevströmmarna till och från individuella program

Ser vi till gymnasieskolan i dess helhet är övergångsfrekvensen hög. Läsåret 1998/99 sökte 97 % av grundskolans elever till gymnasieskolan. Av dessa började 92 % på ett nationellt eller specialutformat program och 8 % på ett individuellt program.[2] Året dessförinnan var siffran 98 %. Av dessa elever återfanns 92 % på ett nationellt eller specialutformat program och 6 % på ett individuellt program (Utbildningsdepartementet 1998:24). Studerar vi elevströmmarna över tid, kan vi konstatera en ökning av antalet elever till det individuella programmet. I oktober 1992 beräknades ungefär 10 500 elever befinna sig på ett individuellt program, medan året därpå antalet stigit till 13 595 och läsåret 1998/99 till 17 741:[3]

Antalet IV-elever åren 1992-1998

År	IV	IVIK	IVLL	Totalt
1992	8 346*	2 108*	0	10 500*
1993	11 218	2 236	141*	13 595
1994	13 205	3 234	57*	16 496
1995	15 165	2 900	46	17 233
1996	13 781	2 030	30	16 020
1997	13 406	1 355	15	15 669
1998	15 345	1 325	14	17 741

* Osäkra siffror

Tabellen visar att det under tidsperioden 1992-98 skett en ökning av antalet IV-elever. Dock tyder siffrorna från åren 1996-97 på en stagnation av elevströmmen. Förändrade behörighetsregler till gymnasieskolans nationella program infördes fr.o.m. hösten 1998 med krav på betyget godkänd från åk 9 i svenska, engelska och matematik. Med dessa förändrade krav befarades att antalet elever på det individuella programmet skulle öka, vilket således har skett.[4] Likaså visar en jämförelse mellan elevströmmarna till nationella och individuella program 1997 och 1998 på en procentuell minskning med 5,2 % av andelen elever till de nationella programmen, medan det sker en ökning med 14,5 % av andelen elever till individuellt program. Störst ökning, 29,5 %, visar dock de specialutformade programmen. Antalet IVIK-elever, dvs. elever inom invandrarintroduktion, har minskat under senare år beroende på att de nyanlända invandrarna är färre. Det hindrar inte att elever med utländsk bakgrund är överrepresenterade på det individuella programmet. Dessa elever uppgick 1998 till 31 % av det totala antalet elever på de individuella programmen, en andel som dock är lägre än 1996 då 38,3 % av eleverna hade utländsk bakgrund (Utbildningsdepartmentet 1998).

Inom det individuella programmet finner vi alltså två kategorier av elever. Dels de som kommer direkt från grundskolan, dels de som avbrutit ett nationellt program, gjort uppehåll i studierna mellan grundskolan och gymnasieskolan eller nyligen invandrat till Sverige. Av de 17 741 elever som hösten

[2]Beräkningen av antalet IV-elever är förknippad med vissa svårigheter. T.ex. kan beräkningsgrunderna för elever vilkas individuella studieplaner innehåller studier på både ett individuellt och ett nationellt program variera på de enskilda skolorna. Formellt sett har dessa elever ett individuellt program men registreras inte alltid som så. Det finns alltså en risk för underrapportering. Likaså kan elever som befinner sig mer än ett år på IV komma att räknas flera gånger, vilket kan ge en missvisande bild i longitudinella studier.

[3] Sammanställningen av tabellen bygger på statistiskt material från Skolverket, hämtat ur skilda rapporter. Uppgifterna om antalet IV-elever åren 1992-95 härrör från en utvärdering av den reformerade gymnasieskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen, Skolverkets rapport nr 93, 1995, s. 13-15. Uppgifterna från åren 1995-97 är hämtade ur *Skolan i siffror del 2* 1996, 1997, 1998, rapport nr 103 (tabell 4.3 B), nr 130 (tabell 1.15 A) och 148 (tabell 4.3.B), och uppgifterna om året 1998 ur *Barnomsorg och skola i siffror 1999*, del 2, rapport nr 167 (tabell 6.3 B). Observera att uppgifter om antalet IV-elever avser det totala antalet i åk 1, 2 och 3.

[4] De förändrade behörighetsreglerna kom förmodligen inte i stort att påverka elevströmmarna till individuella program. Redan innan dessa regler trädde i kraft utgjordes elevgruppen till stor del av elever med svaga betyg från grundskolan i ämnena svenska, engelska och matematik.

1998 var inskrivna på det individuella programmet kom 44 % direkt från grundskolan.[5] Tidigare studier visar att det är för denna grupp som ett individuellt program visat sig fungera bäst som språngbräda till ett nationellt program. Statistik från Skolverket avseende oktober 1995 visar att 60 % av dessa elever efter ett år på ett individuellt program går över till ett nationellt program (Skolverket 1995a:14). De elever som avbryter ett nationellt program kommer i flesta fall från ett yrkesförberedande program, flest är avbrotten på Fordons- och Omvårdnadsprogrammen. Det är studieavbrytarna som efter ett år på det individuella programmet tenderar att lämna gymnasieskolan.

Bland de 12 076 elever som hösten 1997 gick första året på ett individuellt program fanns 36,5 % inte kvar i gymnasieskolan följande år, dvs. hösten 1998. Av dessa hade 36,7 % utländsk bakgrund. Med de uppgifter statistiken ger är det alltså möjligt att följa elevströmmarna till och från det individuella programmet. Låt oss granska det totala antalet elever som hösten 1997 befann sig på det individuella programmet, dvs. sammanlagt 15 669 elever. Vad gjorde de senare hösten 1998? Statistiken visar att 36,2 % gick över till ett nationellt program, 26,7 % var kvar på det individuella programmet medan 36,5 % lämnat gymnasieskolan. En studie av andelen studieavbrott mellan åren 1995 och 1997 visar på en viss ökning bland eleverna från såväl det individuella som de nationella programmen, och en stor ökning bland elever med utländsk bakgrund. Uppgifter från 1995-97 visar inte på någon större förändring av antalet IV-elever som lämnat gymnasieskolan eller som går kvar ett andra år på det individuella programmet.

Av de ca 36 % av samtliga f.d. IV-elever, dvs. 4 435 elever, som höstterminen 1998 gått över till ett nationellt program gick 85 % till ett yrkesförberedande program, 10 % till ett studieförberedande program och slutligen 4 % till ett specialutformat program. Övervägande del av de f.d. IV-eleverna går alltså till ett yrkesförberedande program. Bland flickorna hör Barn- och fritids- och Hotell- och restaurangprogrammen till vanligaste valen, bland pojkarna Fordons- och Hotell- och restaurangprogrammen. På det individuella programmet i dess helhet går ungefär lika många pojkar som flickor. Några större skillnader mellan pojkars och flickors val av studie- respektive yrkesförberedande program kan inte noteras. Andelen pojkar och flickor är ungefär lika stor bland dem som är kvar på IV ett andra år som bland dem som lämnar gymnasieskolan.

Hur ser då möjligheterna ut för de f.d. IV-eleverna att fullfölja en gymnasieutbildning? Statistiken visar att bland dem som började ett individuellt program höstterminen 1994 gick 17 % fyra år senare ut gymnasieskolan med slutbetyg. Här är återigen skillnaden mellan pojkar och flickor liten, endast en procent fler flickor fullföljde en gymnasieutbildning under fyra år. (Skolverket 1999b, tabell 6.9)

En analys av föräldrarnas utbildningsbakgrund hösten 1997 visar att IV-elevernas föräldrar har en lägre utbildningsnivå i jämförelse med andra gymnasieelevers. Drygt hälften har grundskola som högsta utbildningsnivå, medan en dryg tredjedel av samtliga gymnasieelevers föräldrar har grundskola som högsta nivå. Går vi ytterligare ett steg i analysen och studerar föräldrarnas utbildningsnivå för den grupp av IV-elever som befinner sig i år 2 på det individuella programmet, dvs. 26,7 % av samtliga IV-elever hösten 1997, finner vi skillnaderna än mer accentuerade. Av alla som gick kvar år 2 hade 58,9 % av fäderna grundskola som högsta utbildningsnivå, av mödrarna 53,9 %, att jämföra med 36,2 % resp. 28,1 % för alla som började gymnasieskolan hösten 1997. (Skolverket 1999b, tabell 6.9)

Sammanfattande kommentar

Med 1991 års gymnasiereform har alla utbildningar gjorts likvärdiga. De är alla treåriga och ger allmän behörighet till universitets- och högskolestudier. Undantaget är det individuella programmet som är ett förberedande år till gymnasieskolans nationella program. Elever som går det individuella programmet kommer följaktligen att gå en fyraårig gymnasieutbildning. Syftet med det individuella programmet är i första hand att kompensera de elever som saknar tillräckliga kunskaper för att övergå till ett nationellt program. För att förstå förutsättningarna för det individuella programmets tillkomst är det nödvändigt att gå tillbaka till 1991 års gymnasiereform.

Förändringen av gymnasieskolan gäller framför allt de tidigare yrkesinriktade linjerna. Dessa är nu, i likhet med de tidigare studieinriktade linjerna, treåriga. Den största förändringen för dessa

[5] Resten utgjordes av gruppen avbrytare från nationella program, men också av de elever som stannar kvar på IV både ett och två år.

yrkesförberedande program är den framskjutna plats de allmänna teoretiska ämnena fått. På de tidigare yrkeslinjerna hade de skoltrötta eleverna en möjlighet att välja en mer renodlad yrkesutbildning och de teoretiska ämnena intog en undanskymd plats. Det är framför allt skolämnen som svenska, engelska och matematik som dessa elever stupat på under sin grundskoletid. Med höjda teoretiska krav har kunskapsluckorna hos de svagpresterande eleverna blivit alltmer synliga. Förändrade behörighetsregler fr.o.m. hösten 1998 med krav på betyget godkänd från årskurs nio i just dessa ämnen har också inneburit att antalet elever till det individuella programmet ökat.

Reformeringen av gymnasieskolan har ställt skolledare, lärare och elever inför nya uppgifter. I följande ordalag beskriver en skolledare förändringen: ”Tillvaron var enklare förr, då fanns de skoltrötta och omotiverade eleverna på de yrkesinriktade linjerna. Nu finns de överallt.” Även om bilden av att de skoltrötta eleverna skulle finnas ”överallt” inte stämmer riktigt, så har gymnasiereformen bidragit till att luckra upp gränsen mellan de studie- och yrkesförberedande programmen. Den sociala och kulturella elevsammansättningen är på vissa program mer skiftande än vad som var fallet tidigare på motsvarande linjer (se del II nedan).

Har då en uppluckring av gränsen mellan de studie- och de yrkesförberedande programmen möjliggjorts genom tillkomsten av ett program för de svagaste eleverna? Dvs. har en integrering mellan tidigare åtskilda utbildningsvägar kunnat ske genom tillskapandet av en utbildning där de teoretiska kraven sänkts?

Kännetecknande för svensk utbildningspolitik har varit en strävan mot en ökad integrering mellan de längre studieförberedande och de kortare yrkesinriktade utbildningarna och därmed en utjämning av de sociala skillnaderna mellan dessa utbildningsvägar. Men denna strävan mot integration har likväl åtföljts av en motsatt strävan mot segregation. Grunden för det frivilliga skolväsendet ovanför grundskolan lades med 1963 års gymnasieutredning ”Ett nytt gymnasium”. Bredvid de tre- och fyraåriga gymnasierna byggdes en fackskola upp vars främsta uppgift var att dämpa efterfrågan på de studieinriktade gymnasieutbildningarna. Uppgiften var, med dåtida utredningsterminologi, att avlänka studerandeströmmarna. Fackskolan erbjöd kortare teoretiska utbildningar för en arbetsmarknad inom det sociala, ekonomiska och tekniska området. En integrering av tidigare åtskilda utbildningar hade samlats i ett nytt gymnasium samtidigt som en ny segregerande skolform, fackskolan, hade tillskapats.

Med 1970 års gymnasiereform byggdes den sammanhållna gymnasieskolan. De tidigare skolformerna - gymnasium, fackskola och yrkesskola samlades nu i en gemensam skola. Men reformen var framför allt organisatorisk. Utbildningarnas längd och innehåll berördes inte. Elevsammansättningen på de teoretiska och praktiska linjerna var en tydlig återspegling av utbildningsstrategierna hos olika sociala grupper. En övervägande del av barnen ur de högre samhällsklasserna gick vidare till de studieinriktade linjerna, medan barn ur lägre medelklass och arbetarklass sökte sig till de korta yrkesinriktade utbildningarna (Härnqvist & Svensson 1980, Palme 1994a). En integrering av tidigare skolformer hade skett men åtskillnaden mellan utbildningarna kvarstod.

Det centrala motivet till 1991 års gymnasiereform var att överbrygga dessa motsättningar mellan de tidigare teoretiska och praktiska linjerna och därmed utjämna de sociala skillnaderna mellan dessa båda studievägar. Men den utbildningspolitiska ambitionen att ge alla ungdomar en bred och allmän kompetens har i praktiken inneburit ett extra studieår för ca 10 % av gymnasieeleverna. Dessa samlas nu på det individuella programmet, som i dag är det tredje största programmet.

De höjda teoretiska kraven innefattar inte bara de obligatoriska kärnämnena. Även karaktärsämnena präglas av krav på abstrakt och teoretiskt tänkande. Barn- och fritidsprogrammet är ett av de yrkesförberedande program dit skoltrötta och studieomotiverade flickor söker sig. Det centrala ämnet på detta program är Barn- och fritidskunskap. Utvecklingen inom denna utbildning, vilken tidigare innefattade de tvååriga vård- och konsumtionslinjerna med inriktning mot barn och ungdom, har gått från ett vård- och omvårdnadsinriktat till ett pedagogiskt förhållningssätt i synen på barn och ungdom. Praktiska kunskaper som att vårda och sköta har fått stå tillbaka för ett mer teoretiskt reflekterande synsätt. Svårigheter med såväl kärn- som karaktärsämnena har fått en växande skara elever från Barn- och fritidsprogrammet att avbryta studierna och söka sig till det individuella programmet. En teoretisering eller snarare en ”abstraktifiering” av de tidigare praktiska linjerna har

gjort att dessa utbildningar har upphört att fungera som tillflyktsort för skoltrötta elever. Genom en ökad integrering av olika utbildningstraditioner har det praktiska kunnandet kommit att underordnas det teoretiska. Därmed har det skapats ett underlag för det individuella programmets tillkomst och omfattning.

Det huvudsakliga motivet till ett extra år på det individuella programmet är att eleven ska förbättra sina kunskaper. Målet är att kunna övergå till ett nationellt program, att integreras i vad IV-elever ofta beskriver som en ”vanlig” klass. Vilka möjligheter ger då det individuella programmet för eleverna att skaffa sig en gymnasieutbildning?

Elisabeth Hultqvist har för ett pågående avhandlingsarbete under en längre tid följt några IV-klasser. Eleverna samlas i mindre grupper och erbjuds undervisning i framför allt kärnämnen. Vissa klasser varvar skolundervisning med någon eller några dagars praktik. Det individuella programmet är avsett att utformas efter elevens individuella behov, vilket kanske är något märkligt med tanke på att elevernas problem är tämligen likartade: läs- och skrivsvårigheter i kombination med stora kunskapsluckor. Klasserna på det individuella programmet har i allmänhet kortare skoldagar än klasser på nationella program. Eleverna ges sällan läxor eller prov. IV-elever får inte slutbetyg. Det individuella programmet beskrivs inte sällan av eleverna som ”slappt” (Hultqvist 1998), en inställning som kan tyckas något paradoxal eftersom dessa elever allmänt uppfattas som skoltrötta och svårmotiverade. Är detta en reaktion på vad som uppfattas som särbehandling? En reaktion på att de för lågt ställda kraven - korta skoldagar, knappast några läxor eller prov, etc - skulle vara ett uttryck för hur lite som förväntas av dem? Eller uttrycker elevernas omdöme att det individuella programmet är ”slappt” deras svårigheter att bli delaktiga i en undervisning som kräver större ansvar och engagemang från deras sida? När de igenkännbara tecknen på skola som läroböcker, läxor och prov saknas uppfattas skolan som ”slapp”.

Det är paradoxalt att de minst skolanpassade eleverna önskar sig en mer skolmässig skola. Är det individuella programmet ett ”kravlöst” program för skolans svagaste elever?

Några resultat från observationer av undervisningen i IV-klasser kan belysa saken. IV-klasser erbjuds i allmänhet ett ”eget” klassrum. I små klasser, sällan fler än tio elever, och med ett begränsat antal lärare skapas ofta ett personligt förhållande mellan lärare och elev. Införstådd med elevernas individuella svårigheter frånträder läraren alltmer rollen som klassens gemensamma lärare till förmån för rollen som ”handledare” och stöd för varje enskild elev. För att motivera till studier och undvika misslyckanden tycks kraven anpassas till den kunskapsnivå eleven förutsättes klara av. I klassen skapas ett förstående och hänsynstagande klimat som samtidigt riskerar att befästa bilden av eleven som svag. I intervjuer uttrycker eleverna en viss otillfredställelse över det individuella programmet:

I: Hur tycker du det är att gå här? Trivs du här?
Io: I klassen? Jag trivs så...
I: Så där?
Io: I klassen trivs jag, det känns tryggt att ha... men jag skulle nog vilja ha det mer som i en vanlig klass.
I: Vad menar du med det? En vanlig klass?
Io: Att man läser samma sak och att man får lite hjälp, för det här känns lite för enkelt, man slöar för mycket ... man skulle kunna ha prov och läxor och så där. Fast enklare och inte det allra svåraste. Jag tror man lär sig väldigt mycket på det.
I. Brukar ni ha läxor?
Io: Nej, men Anna (en klasskamrat) och jag föreslog att vi skulle ha det. Men vår lärare sa att ni får välja om ni vill ha det. Men ingen annan i klassen ville ha det. Jag menar inte att vi ska ha massor av läxor, bara några stycken ord, att repetera. Jag tror det skulle hjälpa.

Lärarstyrda lektioner där alla gör samma sak uppfattar eleven som en ”vanlig” klass. Men den låga graden av lärarstyrning, vilket i motsvarande grad ger eleverna frihet och utrymme, skapar diffusa begrepp om vad som definieras som skolarbete. Utan läxor eller repetitionsuppgifter kan det vara svårt att erfara känslan av att erövra kunskap.

Anpassningen till elevernas skiftande förutsättningar har gjort läroböcker sällsynta. I avsaknad av gemensamma läroböcker utgörs undervisningsmaterialet till stor del av kopierade utdrag ur läromedel, tidskrifter och tidningar - en nödvändighet med tanke på elevernas skiftande kunskapsnivåer, men de får svårare att överblicka sin kunskapsutveckling. Stenciler, eller ”papper”

som eleverna gärna säger, ger heller inte den ”tyngd” åt vad som räknas som kunskap i skolans värld. Det som ryms inom lärobokens pärmar räknas som kunskap och uppfattas som ”sant”. Förutom att ha en kunskapsgaranterande funktion, verkar läroboken även gemensamhetsskapande (Englund 1999). Eleverna får del av det som räknas som ”sant”. När undervisningsmaterialet i allt större utsträckning anpassas till de enskilda eleverna, när de inte tar gemensam del i det som skolan räknar som kunskap föreligger återigen risken att bilden av en grupp svaga elever befästs. Elevernas omdömen om det individuella programmet som ”slappt” kan tolkas som en reaktion på särbehandling. De korta skoldagarna och avsaknaden av läroböcker och läxor förutskickar indirekt deras framtida position. Är vi inte värda att satsa på?

Kvalitativa studier av klassrumsundervisningen i IV-klasser är en möjlig väg att undersöka IV-programmets effekter, en annan är att studera det statistiska utfallet av IV-elevernas studiegång. Har eleverna på IV-programmet reella möjligheter att gå över till ett nationellt program och därmed att fullfölja en gymnasieutbildning? Tillgänglig information talar för att möjligheterna är ganska begränsade. Av dem som hösten 1997 gick första året på det individuella programmet kom 36 % att året därpå övergå till ett nationellt program, varav 4 % till ett studieföreberedande program, 27 % gick kvar ett andra år på det individuella programmet medan 36 % kom att lämna gymnasieskolan.

Det torde ha framgått att det individuella programmet betingas av den nya gymnasiereformen, men att det även är ett resultat av en inbyggd historisk segregationstendens i svensk gymnasieskola. Såväl kvalitativa som kvantativa studier tyder på att det individuella programmet inte ger de kompensatoriska effekter som åsyftas utan att snarare bidrar till att marginalisera gymnasieskolans svagaste grupper.

I.4 Informationsteknik

av Mats B. Andersson och Donald Broady

Det extraordinära intresset för informationsteknik har betytt mycket för skoldebatten och skolans inre liv under 1990-talet. Statsmakten, näringslivet och vissa andra andra institutioner, särskilt Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen) har satsat mycket stora resurser på datorisering och IT-teknisk kompetensuppbyggad i skolorna. I allt väsentligt är detta ett 1990-talsfenomen. Utbildningsdepartementet hävdade i början av decenniet, 1992, i ett regeringsbeslut att ”bruket av datorer i skolan inte utvecklats i samma takt som dessa används i samhället i övrigt. Som ett läromedel bland andra måste datorn fortfarande betraktas som relativt ny.” (Regeringsbeslut 1992-08-20) Redan i slutet av 1960-talet formulerades den första riksdagsmotionen beträffande användning av datamaskiner i skolan (Bergman 1999:11), men som framhålles i en färsk rapport från Skolverket: ”Datorer har funnits i den svenska skolan i nästan 20 år men länge betydde de inte särskilt mycket för skolarbetet.” (Skolverket 1999e). Att stat och kommun under perioden 1984–1991 satsade nära en miljard kronor på datateknik i skolan (Ulla Riis et al 1997) kan förefalla mycket, men på senare tid torde en jämförbar summa ha satsats årligen om KK-stiftelsens projekt inkluderas.

Omfattande satsningar

Skoldatanätet är Skolverkets viktigaste bidrag till IT-utvecklingen inom skolan. Projektet syftar till att hålla ”en informationsstruktur på Internet som ger goda förutsättningar för de svenska skolorna att hämta information, publicera eget material och kommunicera med skolor inom och utom landet. Stor vikt läggs på informationsinsatser och spridning av goda exempel på IT-användning inom undervisningen.” (Skolverket 1999g, bilaga p. 10). Skoldatanätet har på många sätt varit en framgångsrik satsning. ”90.000 sidor lästes på Skoldatanätet och de ingående tjänsterna under vardagar i november 1998. Att jämföra med 35.000 sidor under motsvarande tid 1997.”(*op. cit*. p. 2) En utvärdering genomförd 1998-1999 visade att ”vana Internetanvändare och de som ofta besöker webbplatsen överlag värderade Skoldatanätet mycket högt”. Däremot uppstod problem i informationsnavigering för ovana Internetanvändare. Skoldatanätet når 75 % av målgruppen som utgörs av lärare från förskolan till gymnasieskola. Besökare är ungefär lika många män som kvinnor och medelåldern är 45 år.”(*op. cit.* p. 3) Det svenska skoldatanätet har inspirerat uppbyggnaden av liknande tjänster i en rad andra europeiska länder.

KK-stiftelsen är den främste enskilde finansiären för FoU-projekt om IT-användning i skolan. Denna stiftelse bildades 1994 och har som en av sina tre huvuduppgifter att främja informationsteknik. Medlen från KK-stiftelsen, ofta villkorade med motfinansiering av deltagande part, ”har inneburit att utvecklingsprocesser har kommit igång ute i de berörda kommunerna på ett sätt som knappast hade varit fallet utan dessa medel”. (Riis et al 1997:iv) Vid bildandet förfogade stiftelsen över 3,6 miljarder kronor från löntagarfonderna. Under 1996-1999 satsade stiftelsen rejält på 27 skolutvecklingsprojekt. Tanken var att tilldela några få projekt tillräckligt med resurser, ofta upp till 15 miljoner kronor vardera. En revolution snarare än en evolution skulle äga rum. Dessa stora projekt, vilkas storlek ingav förhoppning om framgång, kallades ”fyrtornsprojekt”. De var ämnade att lysa upp och vägleda andra skolor i användning av IT. I mindre sådana ”IT-kommuner” har tilldelningen kommit att motsvara upp till 19 000 kr per elev i ungdomsskolan. Under perioden 1996-1999 fördelade KK-stiftelsen 360 miljoner kronor på 27 kommunbaserade skolutvecklingsprojekt. Stiftelsen vill också bidra till utveckling av nya läromedel, totalt satsas 120 miljoner kronor. Dessutom planerar stiftelsen för ett ”nationellt forskningsprogram inom området IT och lärande. Forskningsprogrammet tar upp frågeställningar som berör hur kommunikations- och informationstekniker griper in i olika samhällssektorer och förändrar våra dagliga

verksamheter.”(www.kks.se, 1999-07-27. Jfr äv. Kungl. Vetenskapsakademien & Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien 1999.)

Under 1999 inleds ett nationellt program kallat IT i skolan (ITiS) som under en treårsperiod kommer erbjuda lärare lånedatorer samt tillhörande utbildning. ”Man har beräknat att knappt hälften av landets lärare eller ca 60.000 personer kommer att tacka ja till detta erbjudande.” (Skolverket 1999e:11) Två andra delar i projektet blir satsningar på egen e-postadress till varje svensk elev samt kostnadsersättning för Internetuppkoppling till svenska skolor.

Under 1990-talet har antalet datorer i skolan ökat dramatiskt, men utvecklingen är mycket ojämn. Inom grundskolan varierade 1997 datortätheten kommunerna emellan från 36 elever per dator i Fagersta till tre elever per dator i Ljusdal (Skolverket 1998e). Medeltalet för kommunal grundskola var 13 elever per dator. Att jämföra med tidigare mätningar: 19 (1995) och 38 (1993).

Datortätheten i gymnasieskolan är större men varierar kraftigt, från 27 elever per dator i Kumla till anmärkningsvärda 0,1 elever per dator (två elever och 23 undervisningsdatorer!) i Sorsele (Skolverket 1998e). Medeltalet för kommunal gymnasieskola var sex elever per dator. Tidigare mätningar gav åtta (1995) och tio (1993).

I ett ovan nämnt regeringsbeslut 1992 uppdrar regeringen åt Statens skolverk ”att ansvara för utvecklingen och genomförandet av den nationella datapolitiken för skolområdet”, vars övergripande mål är ”att stimulera användningen av datorn som ett redskap – ett läromedel – bland andra” (Regeringsbeslut 1992-08-20). Uppdraget har senare förnyats med vissa förändringar och tillägg, bl.a. 1994 med uppdrag om ett Skoldatanät. Skolverket har inom ramen för detta uppdrag regelbundet kartlagt tillgången på datorer i den svenska skolan. Resultaten, som presenterats i rapportserien Skolans datorer, visar att antalet datorer ökat kraftigt under perioden, både för lärarbruk och för undervisning. Skillnaderna mellan kommuner är dock avsevärd. Måttet anges vanligtvis i antal individer per dator, vilket innebär att en lägre siffra representerar en högre andel datorer. Här följer några av resultaten för åren 1993, 1995, 1997 och 1999 avseende kommunal grund- och gymnasieskola.

	1993	1995	1997	1999
Elever per undervisningsdator i grundskolan	38	19	13	10
Elever per undervisningsdator i gymnasieskolan	11	8	7	5
Lärare per dator för lärarbruk i grundskolan	27	12	8	6
Lärare per dator för lärarbruk i gymnasieskolan	7	3	2	2

Andelen undervisningsdatorer placerade i datasalar har sjunkit vid varje mättillfälle. En skillnad mellan kommunala grund- och gymnasieskolor är att de sistnämnda fortfarande har fler än hälften av sina undervisningsdatorer i datasalar, att jämföras med en dryg fjärdedel i grundskolorna. Skolorna får allt bättre tillgång till Internet. I de kommunala grundskolorna ökade andelen undervisningsdatorer med Internetuppkoppling från 31 % 1997 till 57 % 1999, i de kommunala gymnasieskolorna från 66 % 1997 till 87 % 1999. (Skolverket 1999j)

Motiveringar och effekter

Redan språkbrukets förändringar vittnar om hur uppfattningarna om informationsteknikens roll i skolan utvecklats. Medan man för något decennium sedan oftast talade om datorer, används i dag hellre uttrycket IT. Under senare hälften av 1990-talet har benämningen ICT eller IKT blivit allt vanligare, vilken utläses ”informations- och kommunikationteknik” och således speglar ett ökat intresse för kommunikationsaspekterna.

I skolundervisningen betonades ursprungligen ”datorns uppbyggnad och funktionsprinciper”. Kring 1990 uppfattades undervisning om dator som ”ett led i den arbetslivsförberedelse som skolan skall ge eleverna”, och i mitten av decenniet motiverades ofta datorernas närvaro med en möjlighet till effektiviserad undervisning. Under slutet av 1990-talet uppfattas datorer och IT ofta främst som en katalysator för skolutveckling. Elevens egen aktivitet betonas i många dokument (t.ex. Regeringens skrivelse 1997/98:176 p. 7). Budskapet är att eleven skall ta till sig information och lära sig att lära.

Argumenten för att informationstekniken behövs i skolan är många och varierar över tiden. Ökad effektivitet, t.ex. bättre inlärning, har tidigare varit ett viktigt motiv som på senare tid minskat i betydelse. I regeringens skrivelse 1997/98:176 (Lärandets verktyg) framhålls fyra motiv: utveckling av undervisningen, förberedelse för ett kommande vuxenliv, rättvisa (alla skall ha tillgång till IT), samt skolans internationalisering.

”Den samlade nationella och internationella kunskapen om informationsteknikens (IT) effekter på undervisningen är liten”, hävdas i en färsk rapport från Skolverket (1999e:7). För att följa utvecklingen av IT-användningen i den svenska skolan har ett projekt, ELOÏS (Elever, Lärare och Organisationer kring Informationstekniken i Skolan), skapats under ledning av professor Ulla Riis, Uppsala universitet. En avsevärd del av den tillgängliga kunskapen om IT-utvecklingen i svensk skola härrör från ELOÏS-projektet. Projektet finansieras dels av KK-stiftelsen i syfte att följa stiftelsens satsning på 27 mycket stora kommun- och länsbaserade skolutvecklingsprojekt, dels av Skolverket i syfte att projektet under tre år skall studera ”utvecklingen i hela den svenska skolan när det gäller IT- och IKT-användning”.

ELOÏS-projektets medarbetare använder begreppen *push* och *pull* för att beskriva två olika modeller för implementering av IT i skolan: ”alla tidigare satsningar har handlat om push från aktörer utanför skolan och inte om pull från lärare som har önskat sig och efterfrågat datorer.” (Ulla Riis et al 1997:ii). ”De satsningar som staten genomförde under 1980-talet var nästan läroboksexempel på teknologisk push; datorer ’trycktes ut’ till en skola och till lärare som inte hade efterfrågat den.” (Skolverket 1999e:24) Detta utpekas som en förklaring till de magra resultaten av tidigare satsningar.

Det torde inte finnas vetenskapligt underlag för att besvara frågan om huruvida undervisningen och elevers inlärning blir bättre med datorer (Pedersen 1998). Däremot finns samstämmiga resultat (Skolverket 1999e:15-16) som tyder på att att flickor och pojkar har olika inställning till IT. Flickor är mer intresserade av tekniken som medel medan pojkar i högre grad är intresserade av den som ett mål i sig. ”Teknik och teknologi är sätt för män att uttrycka manlighet och är därför en del av deras sociala och kulturella identitet” (Pedersen, 1998:34).”Gruppen ’hackers’ […] består så gott som uteslutande av pojkar.” (Pedersen 1998:33) ”Mycket tyder på att flickor och kvinnor har en pragmatisk inställning till datorer och informationsteknik: när arbete och studier så kräver lär de sig […] och blir snabbt förtrogna med tekniken.” (Pedersen 1998:34)

Även i andra avseende har skillnader mellan elevers förhållningssätt till informationstekniken konstaterats. Vissa elever, ofta pojkar, tar den till sig med stort engagemang, uppfattar många nya möjligheter och förstärker sin identitet med den. En annan grupp blir hämmad och känner osäkerhet. I *Verktyg som förändrar*, en rapport från Skolverket som bygger på studier av 48 skolors arbete med IT i undervisningen, påpekas att det fortfarande finns ”elever i gymnasiet som inte använt datorn i grundskolan.” (Skolverket 1999i:25) Samtidigt upplever många elever att det är ett outtalat krav att det material de lämnar från sig skall vara framställda på dator. De allra flesta elever är dock tillräckligt förtrogna med tekniken för att kunna använda den i skolarbetet. I rapporten uppges att mellan 60 och 90 procent av eleverna har dator hemma (Skolverket 1999i:28). Bland gymnasieklasser kan denna siffra ofta överskrida 90 procent medan den för grundskoleklasser i invandrarområden vanligtvis är avsevärt lägre.

I samma rapport framhålles att elevens tillgång till dator i hemmet är av betydelse för förhållningssättet. Elever med dator hemma känner större trygghet i samband med IT-användningen i skolan. ”För de elever som nästan dagligen använder datorn i sitt skolarbete är det ett problem att inte ha utrustningen hemma.” (Skolverket 1999i:28) Dessa elever tvingas uppsöka platser där de kan få tillgång till en dator, t.ex. bibliotek, föräldrars arbetsplats eller vänner. Vidare noterar rapportförfattarna att gymnasieelevens val av utbildningsprogram påverkar möjligheterna att använda IT i skolan. Elever på det samhällvetenskapliga programmet gör oftare bruk av informationsteknik i skolan i jämförelse med elever på det naturvetenskapliga programmet vilkas IT-användning främst sker i hemmet. Elever från yrkesförberedande program känner sig ofta missgynnade vad gäller tillgång till skolans datorer.

Det är välbekant att tillgången till datorer i hemmet är relaterad till samhällsklass: ”LO-medlemmar har i mycket lägre grad datorer i hemmet än medlemmarna i TCO och SACO.” (Regeringens skrivelse 1997/98:176) Denna klassbetingade skillnad minskar dock. Se t.ex. LOs

rapport *Dator, klass och kön* (Nelander et al 1998) varav framgår att andelen LO-medlemmar med tillgång till dator i hemmet under åren 1994-1997 ökade från 15 % till 36 %, vilket är en betydligt större tillväxt än inom tjänstemannagrupperna. Dock har de klassmässiga klyftorna på intet sätt utjämnats, andelen 36 % bland LO-medlemmarna år 1997 skall jämföras med 53 % bland TCO-medlemmarna och 69 % bland SACO-medlemmarna. I arbetslivet är skillnaderna ännu större: bland LO-medlemmarna använder 30 % dator i sitt arbete, att jämföras med 79 % bland TCO-medlemmarna och 83 % bland SACO-medlemmarna. Även skillnaderna mellan mäns och kvinnors datoranvändning förefaller att minska (se t.ex. beträffande Internet-användningen Jacobsson 1999, vars analys bygger på SOM-undersökningen 1997).

Datoranvändningen blir allt mer spridd. Det särskiljande är oftast inte att ha tillgång till dator, utan vilket bruk man gör av den.

II.
Skillnader, profilering och elevers utbildningsstrategier i gymnasieskolan under 1990-talet

av Mikael Börjesson och Mikael Palme

II.1 Inledning

Gymnasieskolans utveckling under 1990-talet präglades av gymnasiereformen i decenniets början. Den tidigare klara åtskillnaden mellan längre utbildningar, som beredde vägen till högre studier, och kortare yrkesinriktade utbildningar, ersattes av en mindre absolut gränsdragning mellan studieförberedande och yrkesförberedande program vilka alla gjordes treåriga. Alla skulle ge behörighet att söka till högskolan. Samtidigt infördes ytterligare en studieväg, det s.k. individuella programmet, i första hand avsett att bereda plats för elever som saknade förutsättningar att gå de nationella programmen, i praktiken elever med de sämsta grundskolebetygen och lägst studiemotivation. Möjligheter öppnades också för enskilda gymnasieskolor att skapa särskilda lokala, ”profilerade” varianter av de 16 nationella studieprogram som inrättades. Målstyrning gav skolor och lärare ökad frihet att inom ramen för en lokalt utarbetad skolplan forma undervisningens innehåll och organisation i överensstämmelse med sin tolkning av läroplanens mål. När det gäller utbildningsplanering och ekonomi innebar samma målstyrning att kommunerna i hög grad själva kunde avgöra vilka studieprogram som skulle inrättas och var lärarresurserna skulle sättas in. Vidare öppnades nya möjligheter att bilda fristående skolor, dvs. skolor med en annan huvudman än kommun, landsting och stat. Parallellt med reformen har den närhetsprincip enligt vilken elever bara undantagsvis skulle gå i en annan gymnasieskola än den närmast bostaden luckrats upp och möjligheten till rörlighet i valet av gymnasieskola ökat. Kort sagt behöll reformen den organisatoriskt sammanhållna, till formen homogena gymnasieskolan, samtidigt som den skapade institutionella och politiska betingelser som tillät ökade skillnader mellan utbildningar och skolor. Förändringarna i det regelverk som påverkar differentieringen mellan skolor och mellan utbildningar har också skett parallellt med en förändring av förhållandet mellan utbildning och arbetsmarknad. 1990-talets lågkonjunktur gjorde det mindre möjligt att uppfatta ett tidigt inträde i yrkeslivet som ett alternativ till fortsatt utbildning i gymnasieskolan.

Vilken effekt har dessa förändringar haft för skillnader inom gymnasieskolan? Har avstånden mellan olika elevgrupper, mellan utbildningsprogram och mellan skolor ökat eller minskat och i så fall i vilket avseende? I det följande skall frågor av detta slag diskuteras mot bakgrund av tillgänglig offentlig statistik över årskurs 9-elever och gymnasieelever vid i huvudsak tre tidpunkter – skolåren 1988/89, 1994/95 och 1998/99. Analysen grundas på register på individnivå som omfattar samtliga elever på de nämnda skolnivåerna de aktuella åren. Till dessa register har förts uppgifter om studier och, från Folk- och bostadsräkningen från 1985 och 1990, uppgifter om föräldrarna och det hushåll eleverna kommer från. Samtliga register kommer från Statistiska Centralbyrån (SCB).

Två parallella, med varandra sammanvävda perspektiv skall anläggas. Dels skall skillnaderna i *rekrytering till olika utbildningar och skolor* analyseras, dvs. olika utbildningars rekryteringsprofiler jämföras. Detta perspektiv ger en bild av vad som utmärker olika skolor och utbildningar i förhållande till varandra och vilket slags ”miljö” de representerar i avseende på de elever de tar emot. Dels skall *olika elevgruppers utbildningsstrategier* stå i fokus, dvs. hur elever av olika kön och med olika studiebakgrund och socialt ursprung väljer till gymnasieskolan. Eftersom det ovan nämnda

registret i det närmaste är ett totalregister över alla ungdomar i landet i de aktuella ålderskohorterna, ger det en god möjlighet att undersöka skillnaderna i utbildningsval mellan olika grupper.

De tre skilda register på vilka analysen grundas har en liknande uppbyggnad. Uppgifter på individnivå om gymnasiestudierna har hämtats från registren över studerande i gymnasieskolan. För dessa elever har vidare information hämtats från det s.k. Årskurs 9-registret, vilket bland annat upplyser om medelbetyg och tillvalsämnen under det sista högstadieåret. Dessutom har uppgifter om socialt ursprung, väsentligen uppgifter om föräldrarna, lagts till genom en samkörning med Folk- och bostadsräkningen för åren 1985 (gymnasieeleverna 1988/89) och 1990 (gymnasieeleverna 1994/95 och 1998/99). De tre registren uppvisar dock vissa skillnader eftersom de skapats vid olika tillfällen och under olika förutsättningar. Det för 1988/89 omfattar alla elever i gymnasiets årskurs 1. Uppgifter från årskurs 9-registret är här hämtade från vårterminen samma år (1988). Registret för läsåret 1994/95 avser elever i årskurs 2. Detta beror på att den gamla gymnasieskolans linjeindelning - mellan exempelvis naturvetenskaplig och teknisk linje eller mellan samhällsvetenskaplig, humanistisk och ekonomisk linje - efter 1991 års gymnasiereform motsvaras av en grenindelning som sker först i årskurs 2. Eftersom dessa grenar, dvs. de utbildningar som motsvarar de gamla gymnasielinjerna, tar emot en stor del av alla gymnasieelever, var det angeläget att behålla skillnaden mellan dem. Även den nya gymnasieskolans s.k. profilprogram, dvs. lokala varianter av de nationella programmen, är ofta synliga först i registreringen i årskurs 2. Registret för läsåret 1998/99 är det mest omfattande såtillvida att det utgör del av ett större register innefattande samtliga gymnasieelever i samtliga årskurser höstterminerna 1997 och 1998. I avsikt att minimera bortfallet har här uppgifter om högstadiestudierna också hämtats från årskurs 9-register från år 1995 och framåt. Detta senare register, som omfattar 425 000 elever, ger därför en möjlighet som saknades i de tidigare registren att för åtminstone en generation nybörjare i gymnasiet (år 1997) analysera vilken riktning gymnasiestudierna tagit året därefter. I synnerhet har detta varit en poäng i analysen av eleverna på det individuella programmet.

Fyra skilda – men med varandra sammanhängande – dimensioner av rekryteringen till gymnasieskolan har lyfts fram: skillnader mellan könen, mellan socio-ekonomiskt definierade grupper, mellan elever födda i Sverige och utomlands samt mellan elever med olika studiekarriär (bland annat varierande betygsframgång i högstadiet). De indikatorer som används för att på olika sätt mäta eller fånga in den andra och tredje tredje av dessa dimensioner – de nya variabler som definierats utifrån SCBs olika register – redovisas i Appendix.

Den följande diskussionen av rekryteringsmönster till gymnasieskolan och olika elevgruppers utbildningsstrategier är uppdelad i fem avsnitt, tre kortare och två längre. Först analyseras kortfattat aktuella polariteter inom grundskolans nionde årskurs. Därefter belyses övergången från högstadiet till gymnasiet i slutet av 1990-talet. Ett tredje avsnitt diskuterar IV-programmet, dels programmets rekryteringen av elever som gick direkt från grundskolan till gymnasieskolan 1998, dels vilka slags studier de IV-elever som 1997 gick i årskurs 1 bedrev under sitt andra gymnasieår. I ett fjärde avsnitt diskuteras sociala skillnader inom gymnasieskolan under 90-talet mot bakgrund av en jämförelse mellan situationen före gymnasiereformen (1988/89), i decenniets mitt (1994/95) och i dess slut (1998/99). Här fokuseras de 16 nationella programmen och nationella grenar av dessa program. Med några undantag görs däremot ingen skillnad mellan lokala, profilerade varianter av dem. I ett femte avsnitt, slutligen, diskuteras effekterna av den s.k. ”profileringen” av gymnasieskolan. Denna profilering blir synlig i offentlig statistik huvudsakligen i form av lokala varianter av de nationella studieprogrammen och i etablerandet av fristående skolor. För att ge rättvisa åt relevanta skillnader mellan dessa lokala varianter och fristående skolor, har det därför varit nödvändigt att begränsa analysen till ett geografiskt område där de kan hållas isär. Detta avsnitt fokuserar Stockholmsregionen, det område i landet där befolkningsunderlaget är störst och profileringen och etablerandet av friskolor har fått störst genomslag.

II.2 Grundskolan

I jämförelse med gymnasieskolan är grundskolan en mer sammanhållen utbildningsform. Med några få undantag läser alla elever samma ämnen och det finns inga åtskilda utbildningsprogram eller linjer att välja mellan. De valmöjligheter som står eleverna och deras föräldrar till buds är typ av skola, dvs. fristående eller kommunal skola, och därutöver kan eleven genomföra ett språkval och ett ämnesval.[6] För att studera de sociala skillnaderna mellan elever har vi skapat ett dataregister baserat på samtliga elever födda 1981 som gick ut grundskolan mellan 1995 och 1998.[7] Vi kommer främst att analysera hur eleverna fördelar sig på kommunala och fristående skolor samt betygsfördelningen. Som framgår av Tabell 1 till Tabell 3 finns det skillnader mellan olika elevkategorier i benägenhet att välja en fristående grundskola.[8] Elever med ursprung i det som här kallats den högre klassen, elever för vilkas föräldrar det saknas yrkesuppgifter i FoB-90 (internt bortfall) samt elever vilkas föräldrar inte alls finns med i FoB-90 (externt bortfall), är överrepresenterade inom friskolorna. De två sist nämnda kategorierna utgörs i hög grad av invandrarelever. Studerar vi andelarna elever som gått i friskolor utifrån föräldrarnas högsta utbildningsnivå ser vi att denna fördelning följer fördelningen för social klass. Vi kan notera att för gruppen elever vilkas föräldrar har genomgått forskarutbildning är andelen elever i friskolor betydligt högre än för andra grupper; närmare 7 % inom denna kategori har gått i en friskola medan knappa 2 % av hela populationen har gått i en friskola. Om vi gör en mer detaljerad analys av föräldrarnas yrkespositioner, kan vi se att elever vilkas föräldrar är jurister, universitetslärare, läkare och konstproducenter är tydligt överrepresenterade i friskolorna i jämförelse med elever med föräldrar inom andra yrkesgrupper.[9] Beträffande kön finns det en svag övervikt till flickornas fördel i val av fristående grundskola – 1,9 % av flickorna har gått i en fristående skola och 1,7 % av pojkarna.

Tabell 1. Typ av grundsskola för elever födda 1981 efter föräldrarnas sociala klass.*

		Intern bortfall	Högre klass	Medelklass	Lägre medelklass	Högre arbetarklass	Lägre arbetarklass	Externt bortfall	Totalt
	n	2 926	16 339	33 575	15 728	10 708	14 555	3 598	97 429
Kommunal skola	95 687	96,3	96,9	**98,4**	**98,8**	**99,1**	**98,6**	97,1	98,2
Fristående skola	1 742	**3,7**	**3,1**	1,6	1,2	0,9	1,4	**2,9**	1,8
	97 429	100	100	100	100	100	100	100	100

* Uppgift om föräldrarnas sociala klass baserad på yrkesuppgifter från FoB-90. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterade.

[6] Tidigare kunde eleverna från och med högstadiet välja mellan allmän och särskild kurs i matematik och engelska, en nivågruppering som numer är avskaffad.
[7] Populationen utgörs av 97 429 individer. Av dessa gick 10 (0,0 %) ut grundskolan 1995, 830 (0,9 %) 1996, 92 888 (95,3 %) 1997 och 3 701 (3,8 %) 1998.
[8] Denna jämförelse på aggregerad nivå ger en något missvisande bild av fenomenet friskolor. För många elever utgör inte friskolorna någon reell valmöjlighet eftersom det saknas friskolor i ett stort antal kommuner. Friskolorna är också vanligare i storstadsområden, där högutbildade och invandrare är överrepresenterade, vilket avspeglas i tabellerna (därtill kommer att friskolorna är en viktig angelägenhet för just dessa grupper). En bättre förståelse för friskolornas funktion i de olika sociala gruppernas utbildningsstrategier kräver studier av utbildningsstrukturen inom ett mer begränsat geografiskt område, vilket vi nedan kommer att göra för gymnasieskolor i Stockholm.
[9] Andelarna för dessa grupper är i tur och ordning 5,9, 5,0, 4,8, och 4,4.

Tabell 2. Typ av grundsskola för elever födda 1981 efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå.*

		Bortfall	Folkskola	Grundskola	2-år gymn.	3-år gymn.	Kort högsk.utb.	Lång högsk.utb.	Forskarutb.	Totalt
	n	3 288	3 010	7 730	31 163	12 981	17 734	19 920	1 603	97 429
Kommunal skola	95 687	96,8	**99,2**	**99,1**	**99,3**	**98,6**	**98,3**	96,4	93,1	98,2
Fristående skola	1 742	**3,2**	0,8	0,9	0,7	1,4	1,7	**3,6**	**6,9**	1,8
	97 429	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Uppgift om föräldrarnas utbildningsnivå från RTB-98. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterade.

Tabell 3. Typ av grundsskola för elever födda 1981 efter familjens invandrarstatus.*

		Elev och minst en förälder född i Sverige	Elev men ingen förälder född i Sverige**	Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige	Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**	Bortfall för elev och föräldrar	Totalt
	n	83 301	5 289	1 905	6 510	424	97 429
Kommunal skola	95 687	**98,4**	96,5	96,7	97,8	88,2	98,2
Fristående skola	1 742	1,6	**3,5**	**3,3**	**2,2**	**11,8**	1,8
	97 429	100	100	100	100	100	100

* Uppgifter om elevens och föräldrarnas invandrarstatus från RTB-98. **Inklusive bortfall för föräldrarna. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterade.

När det gäller betygen, det viktigaste instrumentet för differentiering och selektion inom skolan, kan vi se att fördelningen tydligt sammanhänger med andra variabler. Flickor har totalt sett högre medelbetyg än pojkar. 1989/90 hade flickorna ett genomsnittligt medelbetyg på 3,3 och pojkarna 3,0. Läsåret 1993/1994 var motsvarande siffrorna 3,4 och 3,1. Denna skillnad kvarstår efter införandet av det nya betygssystemet. 1997/98 hade flickorna ett genomsnittligt meritvärde på 212,0 och pojkarna 190,9 av maximala 320 poäng. (Skolverket 1999h:2) Samma förhållande återspeglas även i andelarna elever inom varje könskategori som befinner sig inom ett visst betygsintervall (Tabell 4). Exempelvis har 22 % av flickorna ett medelbetyg över 3,9 medan motsvarande andel för pojkarna är 11 %. Pojkarna är däremot överrepresenterade i de lägre betygskategorierna. Närmare 40 % av pojkarna har ett medelbetyg under 3,0, att jämföra med knappa 25 % av flickorna. En nästan dubbelt så stor andel av pojkarna i jämförelse med flickorna återfinns i den lägsta betygskategorien, medelbetyg under 2,5.[10] Delar vi in eleverna utifrån föräldrarnas högsta sociala klass är det också tydligt att medelbetygen varierar med elevernas sociala ursprung. Ju högre socialt ursprung, desto högre betyg. I den högre klassen erhåller vart tredje barn ett avgångsbetyg mellan 4,0 och 5,0, att jämföras med färre än vart tionde barn till föräldrar i den lägre medelklassen och arbetarklassen.[11] Om vi studerar elevernas sociala ursprung på en mer detaljerad nivå och skiljer mellan 32 olika yrkeskategorier finner vi den största andelen med höga betyg bland läkarbarnen (42,6 % med medelbetyg mellan 4,0 och 5,0). Därefter följer barn till universitetslärare (38,6 %), barn till civilingenjörer (34,8 %), barn till ämneslärare (32,6 %) och barn till jurister (32,3 %). Med andra ord tenderar de sociala grupper som är mest beroende av utbildningsväsendet för sin yrkesposition och som själva är bärare av ett starkt utbildningskapital att lyckas bäst i striden om det utbildningskapital som grundskolan tilldelar eleverna och som har avgörande betydelse för fördelningen av studiechanserna i gymnasieskolan. Detta blir även tydligt om vi studerar betygsframgång utifrån föräldrarnas högsta utbildningsnivå, där andelen elever med höga betyg ökar med föräldrarnas högsta utbildningsnivå.

Tabell 4 visar också hur elever med olika invandrarstatus fördelar sig på betygskategorier. Den största andelen elever med ett medelbetyg på över 3,9 – dryga 17 % – återfinns bland dem som är födda i Sverige och har minst en förälder som också är född i Sverige, medan de elever som är födda utomlands och vilkas föräldrar likaså är födda utomlands har den lägsta andelen, 9,0 %, inom denna

[10] Studerar vi förhållandet mellan kön, social klass och medelbetyg har flickorna större andelar med höga betyg än pojkarna oavsett social klass, och vice versa gäller för låga betyg.

[11] Vi finner en likartad hierarki om vi i stället för social klass beaktar föräldrarnas inkomst. Ju högre sammanräknad inkomst desto större andel elever med höga betyg. En anledning därtill är naturligtvis att inkomst samvarierar med social klass.

betygskategori. Det motsatta förhållandet gäller för de lägre betygskategorierna. Vi kan dock konstatera att även om skillnaderna mellan elever födda i Sverige och elever födda utomlands är betydande, så är de mindre än skillnaderna mellan exempelvis barn till föräldrar med längre högskoleutbildning och barn till föräldrar med enbart grundskola. Av Tabell 4 framgår också att de elever som gått i en fristående skola oftare än andra får höga betyg. Cirka fyra procent fler av eleverna där än på de kommunala skolorna får ett medelbetyg över 3,9.[12] Sambanden mellan val av skola och betyg är dock komplicerade. Om vi kontrollerar för kön, socialt ursprung, föräldrarnas utbildningsnivå och familjens invandrarstatus finner vi att friskoleelever ibland men inte alltid har högre betyg än de elever som går i kommunal skola (ej redovisat i tabellform). Exempelvis finner vi bland elever som har invandrat och vilkas föräldrar också invandrat att de som gått i en friskola har högre betyg än de som gått i en kommunal skola, vilket också gäller för elever som är födda i Sverige och vilkas föräldrar är födda i Sverige. Flickor som gått i en friskola har också en större andel i den högsta betygskategorin än de som gått i en kommunal skola och för pojkarna har friskoleeleverna betydligt större andelar i båda de högsta betygskategorierna. Ser vi däremot till socialt ursprung är skillnaderna inte så tydliga inom respektive grupp. För elever vilkas föräldrar har en längre högskoleutbildning och vilkas föräldrar studerat på forskarutbildningsnivå är andelarna elever i de två högsta betygskategorierna större för dem som gått i kommunal skola. Motsvarande förhållande återfinns bland elever vilkas föräldrar tillhör den högre klassen. Att friskoleeleverna tenderar att ha högre grundskolebetyg än andra bör således förstås mot bakgrund av dels att friskolorna rekryterar större andelar elever ur grupper som generellt sett har höga betyg (elever från den högre klassen och vilkas föräldrar är högskoleutbildade), dels att elever i andra kategorier lyckas bättre betygsmässigt i friskolor än motsvarande grupper elever i kommunala skolor. Om vi antar att dessa betygsskillnader verkligen återspeglar skilda kunskapsnivåer och inte bara en annorlunda betygssättning, kan de sannolikt ses som ett utslag av att elever från studiemotiverade hem oftare än andra söker sig till friskolorna. I den mån friskolor skulle bli betydligt vanligare än vad som för närvarande är fallet och deras rekrytering mer blandad och därvidlag likna de kommunala skolornas, är det sannolikt att skillnaden i betygsfördelning skulle försvinna.

Elevernas val av tillvalsämnen följer en logik liknande den som styr fördelningen av medelbetygen. Det går här en skiljelinje mellan att läsa språk och att inte läsa språk. Flickor har i betydligt större omfattning än pojkar läst franska, tyska, andra språk eller hemspråk i grundskolan (61 % mot 43 %).[13] Den högre klassens barn läser språk i högre grad än andra. 74 % av alla elever med detta ursprung har läst något språk, vilket kan jämföras med mindre än 40 % bland barn ur arbetarklassen. Fördelning mellan allmän och särskild engelska respektive matematik följer i stort sett samma mönster. Flickor läser i större utsträckning än pojkar särskild engelska (68 % mot 58 %), medan det däremot inte finns någon större skillnad mellan könen beträffande matematik (54 % för flickorna och 52 % för pojkarna). Bland den högre klassens barn återfinns den högsta andelen som har läst särskild kurs i engelska respektive matematik (78 % och 73 %), medan elever med ursprung i den lägre arbetarklassen har de lägsta andelarna (51 % och 37 %). Vi kan återigen notera att det finns skillnader inom den högre klassen där de grupper som besitter det högsta utbildningskapitalet (läkare, jurister, universitetslärare, civilingenjörer och ämneslärare) är de vilkas barn oftare läst särskild kurs i såväl engelska som matematik än andra grupper och som även i störst utsträckning väljer att läsa språk.[14]

[12] Den höga andelen friskoleelever som ej fått betyg förklaras av att många fristående grundskolor har en alternativ pedagogisk inriktning och utdelar andra former av betyg, vilka dock ger behörighet till gymnasiet.
[13] Även om de flesta flickor som läst språk valt tyska (34 %, för pojkarna är andelen 30 %) är flickornas dominans tydligast i franska som lästes av 23 % flickorna, att jämföras med endast 9 % bland pojkarna.
[14] Bland barn till jurister läser 85 % språk, bland barn till läkare 79 % samt bland barn till universitetslärare och ämneslärare 77 %.

Tabell 4. Avgångsbetyg från grundskolan för elever födda år 1981.*

		n	Inget medel-betyg	0,0–2,4	2,5–2,9	3,0–3,4	3,5–3,9	4,0–4,4	4,5–5,0	4,0–5,0	Annat medel-betyg
			906	13 794	17 600	26 503	22 449	12 384	3 634	16 018	159
Kön	Pojkar	49 685	0,9	**18,4**	**21,5**	**28,2**	19,7	9,0	2,1	11,1	0,2
	Flickor	47 744	0,9	9,7	14,5	26,2	**26,6**	**16,6**	**5,4**	**22,0**	0,1
	Total	97 429	0,9	14,2	18,1	27,2	23,0	12,7	3,7	16,4	0,2
Socialt ursprung	Internt bortfall	2 926	**2,2**	**25,2**	**21,8**	24,9	16,0	7,4	2,2	9,6	0,3
	Högre klass	16 339	**1,1**	4,3	9,7	23,0	**29,7**	**22,8**	**9,4**	**32,1**	0,0
	Medelklass	33 575	0,7	9,3	15,7	**28,3**	**27,1**	**14,9**	**4,0**	**18,9**	0,1
	Lägre medelklass	15 728	0,5	**14,6**	**20,8**	**30,4**	21,9	9,8	2,0	11,8	0,1
	Högre arbetarklass	10 708	0,4	**21,7**	**24,1**	**28,4**	17,1	7,0	1,1	8,1	0,2
	Lägre arbetarklass	14 555	0,8	**25,4**	**23,7**	26,3	15,5	6,4	1,4	7,9	0,4
	Externt bortfall	3 598	**5,6**	**26,2**	**21,7**	24,2	14,2	6,3	1,2	7,5	0,7
	Total	97 429	0,9	14,2	18,1	27,2	23,0	12,7	3,7	16,4	0,2
Föräldrarnas högsta utbildningsnivå	Ingen uppgift	3 288	**4,8**	**27,0**	**21,9**	23,5	14,2	6,4	1,1	7,6	**0,9**
	Folkskola	3 010	0,9	**25,9**	**25,0**	**26,8**	15,2	5,3	0,5	5,8	0,4
	Grundskola	7 730	0,7	**27,7**	**24,7**	**26,7**	13,9	5,1	0,8	6,0	0,3
	Gymnasium, högst två år	31 163	0,5	**20,0**	**23,4**	**29,1**	18,7	6,9	1,4	8,3	0,2
	Gymnasium, tre år	12 981	0,6	11,6	**18,7**	**29,6**	24,5	12,2	2,6	14,9	0,1
	Universitetsutbildning, kortare än tre år	17 734	0,7	7,7	14,7	**28,6**	**28,2**	**15,8**	**4,2**	**19,9**	0,1
	Universitetsutbildning, minst tre år	19 920	**1,4**	4,3	9,1	23,1	**30,0**	**23,3**	**8,8**	**32,1**	0,1
	Forskarutbildning	1 603	**2,7**	1,5	5,4	17,4	**29,3**	**26,9**	**16,7**	**43,7**	
	Total	97 429	0,9	14,2	18,1	27,2	23,0	12,7	3,7	16,4	0,2
Familjens invandrarstatus	Elev och minst en förälder född i Sverige	83 301	0,7	13,0	17,6	**27,4**	**23,9**	**13,4**	**3,9**	**17,3**	0,1
	Elev men ingen förälder född i Sverige**	5 289	**1,9**	**19,2**	**19,2**	26,0	19,8	10,3	3,4	13,7	**0,3**
	Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige	1 905	**1,2**	**16,6**	**23,8**	**29,1**	18,2	9,2	1,6	10,9	0,2
	Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**	6 510	**2,4**	**24,1**	**22,0**	25,5	16,6	7,1	1,9	9,0	**0,3**
	Ej svar för elev och föräldrar	424	**9,7**	**16,3**	16,7	26,2	16,7	9,4	2,4	11,8	**2,6**
	Total	97 429	0,9	14,2	18,1	27,2	23,0	12,7	3,7	16,4	0,2
Typ av grundskola	Kommunal	95 687	0,4	**14,3**	**18,2**	**27,4**	**23,2**	12,7	3,7	16,4	0,2
	Fristående	1 742	**32,8**	4,5	8,3	18,3	15,7	**13,4**	**6,9**	**20,3**	0,1
	Total	97 429	0,9	14,2	18,1	27,2	23,0	12,7	3,7	16,4	0,2

* Efter kön, socialt ursprung (FoB-90), familjens högsta utbildningsnivå (RTB-98) och familjens invandrarstatus (RTB-98); andelar av gruppen per betygskategori. ** Ej svar för föräldrarna inkluderade i denna kategori. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

II.3 Övergången från grundskola till gymnasium

En målsättning med den nya gymnasieskolan är att den skall vara öppen för alla. Det slås fast i propositionen som låg till grund för den nya gymnasieskolan (Prop. 1990/91:85, p. 49–53). Men riktigt alla går i dag inte vidare till gymnasieskolan. Det kan naturligtvis finnas ett flertal anledningar till detta. Vi skall här inte i första hand diskutera vilka faktiska orsaker som ligger bakom att vissa elever inte fortsätter till gymnasieskolan – det kan röra sig om allt från skoltrötthet till att familjen har flyttat utomlands – utan i stället med hjälp av tillgänglig statistik försöka karakterisera den grupp

grundskoleelever som inte går vidare.[15] Av de närmare 93 000 grundskoleelever födda 1981 som gick ut grundskolan 1997 var det en procent som inte gick i gymnasieskolan vare sig hösten 1997 eller hösten 1998. En annan grupp elever, en procent av populationen, dröjde ett år med att gå över till gymnasieskolan och återfanns där först hösten 1998, året efter de slutat högstadiet. Ytterligare 2,7 procent gick visserligen vidare direkt till gymnasiet men gjorde uppehåll eller slutade efter ett år. Den totala andelen elever som inte direkt efter högstadiet utan avbrott fortsatte studera fram till och med årskurs 2 i gymnasiet uppgår med andra ord till 4,7 procent.

Dessa fyra olika delpopulationer av en ålderskohort som gick ut grundskolan ett visst år — nämligen 1) de som inte återfanns i gymnasieskolan följande höst eller nästkommande, 2) de som började gymnasieskolan ett år efter avslutad grundskola, 3) de som började gymnasieskolan direkt men som inte fortsatte studierna vare sig i årskurs 1 eller 2 året efter, och slutligen 4) de som började gymnasieskolan direkt och som också återfanns i gymnasieskolan hösten därpå — skiljer sig åt i flera avseenden. Tabell 5 visar skillnaderna mellan de olika grupperna i avseende på kön, medelbetyg i årskurs 9, socialt ursprung, föräldrarnas högsta utbildningsnivå och familjens invandrarstatus.

Beaktar vi betydelsen av kön, finner vi inga större skillnader. Det är något vanligare att pojkarna inte går vidare till gymnasiet, medan flickor något oftare börjar ett år senare eller gör avbrott efter ett år.

Medelbetyget i årskurs 9 betyder mer för om en elev går vidare till gymnasiet eller inte. Av dem som saknar ett slutbetyg går hela 12 % inte vidare till gymnasiet inom två år, vilket kan jämföras med 2,4 % bland dem med lägst avgångsbetyg (<2,5) och 0,3 % bland elever med högst betyg (>4,4). Om man saknar avgångsbetyg från grundskolan, är sannolikheten även högre att man börjar gymnasiet ett år senare. Inom den lilla grupp elever som fått ett annat grundskolebetyg än det vanliga återfinns också den högsta andelen elever som inte går vidare till gymnsiet, 21 %. En stor andel av de elever inom denna grupp som går vidare börjar också i gymnasiet ett år senare eller avbryter studierna där. Vi bör dock tolka dessa resultat med stor försiktighet med tanke på gruppens litenhet och att det är något oklart vilket högstadiebetyg dessa elever fått.

Elevernas sociala ursprung och deras föräldrars utbildningsnivå har stor betydelse. Övergången till gymnasiet är som lägst bland elever vilkas föräldrar saknas i FoB-90 (externt bortfall) eller som återfinns där men utan uppgift om yrke eller utbildningsnivå (internt bortfall). I övrigt är tendensen att ju högre socialt ursprung och ju högre utbildningsnivå föräldrarna har, desto mindre är sannolikheten att en elev inte går vidare till gymnasiet under två år. Det finns dock två intressanta undantag. För barn till föräldrar med en längre högskoleutbildning och med forskarutbildning är sannolikheten att fortsätta till gymnasiet mindre än för den grupp elever vilkas föräldrar befinner sig på närmast lägre utbildningsnivå. Elever som har föräldrar där uppgift saknas om utbildning eller föräldrar vilkas högsta utbildning är folkskola börjar i större utsträckning än andra ett år senare i gymnasiet. Mönstret är detsamma om vi ser till social klass. Elever med föräldrar som inte finns i FoB-90 eller saknar uppgift om yrke samt elever med föräldrar i den lägre arbetarklassen är överrepresenterade i den grupp som börjar gymnasiet ett år senare. När det gäller studieavbrott efter ett års gymnasiestudier, framträder ett annat mönster. Visserligen är också här de sist nämnda grupperna överrepresenterade, men det är även de elever vilka föräldrar har hög utbildning och elever med härkomst i de högsta samhällskikten. Det är ett inte alltför vågat antagande att elever med särskilt lågt socialt ursprung och elever med särskilt högt sådant som regel avbryter påbörjade gymnasiestudier av helt skilda anledningar. Om vi analyserar övergången till gymnasieskolan i ljuset av både elevernas sociala ursprung (eller alternativt föräldrarnas utbildningsnivå) och deras medelbetyg i årskurs 9, finner vi att det oftast inte sammanhänger med låga betyg att elever från

[15] För detta ändamål har ett delregister skapats där alla som är födda 1981 och gått ut grundskolan 1997 ingår. (Att vi utgår från ett dubbelt kriterium för att definiera population beror på att om man definierar populationen utifrån samtliga som gått ut grundskolan ett visst år är en del av denna population yngre än den modala åldern och en något större andel äldre. Dessa två grupper tenderar att skilja sig från den modala gruppen på så sätt att de som är yngre i större utsträckning söker sig till studieförberedande program medan de äldre gör detta i mindre utsträckning. Det alternativa tillvägagångssättet, att ta med alla som är födda ett visst år, skapar problem vad det gäller att studera övergångarna till gymnasiet eftersom inte hela populationen lämnar grundskolan vid samma tillfälle.) För den i detta sammanhang definierade populationen finns uppgifter om huruvida de gick någon gymnasieutbildning hösten 1997 och hösten 1998 och i så fall vilken/a utbildning/ar det varit frågan om. Totalt ingår 92 888 individer i registret.

högre sociala skikt eller med mycket välutbildade föräldrar gör avbrott efter ett år i gymnasiet, under det att just låga betyg från årskurs 9 tycks vara en avgörande faktor när elever från de lägre sociala skikten avbryter sina studier. För den förra gruppen innebär studieavbrotten vanligtvis att eleven studerar ett år utomlands.[16]

Familjens invandrarstatus har också betydelse för elevernas studiekarriär. De lägsta andelarna elever som inte går vidare till gymnasiet, som avbryter sina studier där efter ett år eller som börjar i gymnasiet ett år senare, finner vi bland elever som är födda i Sverige och har minst en föräldrar som också är född i landet (0,5 %, 2,4 % respektive 0,9 %). För elever födda i Sverige men med båda föräldrarna födda utomlands är motsvarande andelar högre (1,8 %, 1,6 % och 3,5 %). Motsvarande skillnader återfinns bland elever som själva är födda utomlands. Intressant att notera är att sannolikheten för att gå vidare till gymnasiet och fortsätta sina studier där över huvud taget inte märkbart skiljer sig åt mellan elever som är födda i Sverige och elever som inte är det, när föräldrarnas invandrarstatus hålls konstant. Den i särklass högsta andelen elever som inte går vidare till gymnasiet utgörs av dem för vilka det saknas uppgift om födelseland för såväl dem själva som deras föräldrar – närmare 60 % av dessa elever går inte vidare till gymnasiet och en anmärkningsvärt stor andel (33 %) avbryter sina gymnasiestudier när de en gång börjat. En möjlig förklaring kan vara att många i denna elevkategori endast stannar en kort tid i Sverige, en annan förklaring är att många tillhör marginaliserade grupper invandrare som har svårt att få fotfäste i det svenska samhället.

Tabell 5 visar även att det finns skillnader mellan elever som gått i kommunal grundskola och de som gått i fristående grundskola. Den senare gruppen går i mindre utsträckning vidare till gymnasiet över huvud taget och en större andel påbörjar studierna ett år senare eller avbryter gymnasiestudier de påbörjat efter ett år. Totalt går 95,6 % av eleverna i kommunal grundskola vidare till gymnasiet och återfinns där ett år senare, medan denna andel bland friskoleeleverna endast är 89,1 %. Eftersom vi vet att friskolorna på grundskolenivå tar emot en större andel invandrarbarn än de kommunala skolorna (och dessutom en större andel barn ur de högsta samhällsskikten), är det sannolikt att denna skillnad beror på detta drag i deras rekrytering.

[16] I en undersökning om studieavbrott genomförd av Skolverket (1995b:23) visade det sig att en kommun där det enligt den officiella statistiken skulle finnas ett 50-tal elever som avbrutit sina studier hade skolan endast rapporterat fem fall av studieavbrott till kommunen, detta med anledning av att det i de övriga fallen uteslutande handlade om studier utomlands, vilket anses ingå i utbildningstraditionen i området. I rapporten diskuteras även (Skolverket (1995b:13-15) elevernas motiv för studieavbrott (de elever som studerat utomlands ingår inte i rapportens definition av studieavbrott) och det konstateras att eleverna anför studierelaterade skäl såsom att undervisningen inte är tillräckligt anpassad för deras behov, att den är för enformig och tråkig, att lärarna är dåliga eller att de kommer dåligt överens med läraren etc.

Tabell 5. Övergång från grundskolan till gymnasieskolan.*

			Ej gymn.	Börjat ett år senare	Börjat men avbrutit	Börjat och fortsatt	Total
		n	790	902	2 489	88 707	92 888
Kön	Pojkar	47 024	**1,0**	0,8	2,5	**95,6**	100
	Flickor	45 864	0,7	**1,1**	**2,8**	95,4	100
	Total	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100
Medelbetyg	Ej betyg	724	**12,2**	**4,4**	**7,9**	75,6	100
	0,1-2,4	12 310	**2,4**	**2,5**	**6,1**	89,1	100
	2,5-2,9	16 571	0,7	0,9	1,9	**96,6**	100
	3,0-3,4	25 560	0,5	0,7	1,5	**97,3**	100
	3,5-3,9	21 943	0,4	0,6	2,1	**97,0**	100
	4,0-4,4	12 100	0,4	0,6	**2,9**	**96,2**	100
	4,5-5,0	3 521	0,3	0,7	**4,7**	94,4	100
	Annat betyg	159	**20,8**	**11,3**	**12,6**	55,3	100
	Total	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100
Social klass	Internt bortfall	2 481	**2,1**	**1,9**	**5,6**	90,3	100
	Högre klass	15 805	0,4	0,8	**3,6**	95,1	100
	Medelklass	32 700	0,4	0,7	2,1	**96,8**	100
	Lägre medelklass	15 302	0,8	1,0	2,3	**96,0**	100
	Högre arbetarklass	10 326	0,7	0,9	2,1	**96,3**	100
	Lägre arbetarklass	13 737	**1,2**	**1,5**	**3,2**	94,2	100
	Externt bortfall	2 537	**6,8**	**2,1**	**4,4**	86,6	100
	Totalt	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100
Högsta utbildning	Ingen uppgift	2 386	**10,1**	**2,1**	**8,3**	79,5	100
	Folkskola	2 677	**2,1**	**2,0**	**3,1**	92,8	100
	Grundskola	7 283	**1,3**	**1,4**	**3,2**	94,1	100
	Gymnasium, högst två år	30 018	0,7	1,0	2,1	**96,2**	100
	Gymnasium, tre år	12 539	0,5	0,8	2,0	**96,7**	100
	Universitets- och högskoleutb., kortare än tre år	17 286	0,3	0,7	1,8	**97,2**	100
	Universitets- och högskoleutb., minst tre år	19 183	0,3	0,9	**3,6**	95,2	100
	Forskarutbildning	1 516	0,5	1,0	**6,6**	91,9	100
	Totalt	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100
Familjens invandrarstatus	Elev och minst en förälder född i Sverige	80 899	0,5	0,9	2,4	**96,2**	100
	Elev men ingen förälder född i Sverige**	4 989	**1,8**	**1,6**	**3,5**	93,1	100
	Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige	1 725	0,6	**1,3**	2,6	95,5	100
	Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**	4 913	**1,1**	**2,0**	**3,5**	93,5	100
	Ej svar för elev och föräldrar	362	**58,8**	0,6	**32,9**	7,7	100
	Totalt	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100
Typ av grundskola	Kommunal	91 340	0,8	1,0	2,6	**95,6**	100
	Fristående	1 548	**3,0**	**2,1**	**5,9**	89,1	100
	Totalt	92 888	0,9	1,0	2,7	95,5	100

* Efter kön, medelbetyg, socialt ursprung (FoB-90), familjens högsta utbildningsnivå (RTB-98) och familjens invandrarstatus (RTB-98) och typ av grundskola; andelar av gruppen per betygskategori. ** Ej svar för föräldrarna inkluderade i denna kategori. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

II.4 Det individuella programmet

Få program torde har varit föremål för så mycket debatt som det individuella programmet. Dess speciella karaktär tycks ha givit det status av allmän värdemätare för gymnasieskolans tillstånd – programmet är tänkt att erbjuda en individuellt anpassad studiegång för i första hand det slags elever som har svårt att hitta en plats inom de 16 nationella programmen. Debatten har fått näring av att programmets speciella utformning bidragit till att det kan beskrivas på flera olika sätt vad avser elevantal och genomströmning. Låt oss ta ett konkret exempel. Vi kan för läsåret 1998/99 konstatera att bland samtliga elever som läser i årskurs 1 gick 13 % på IV. Bland de elever som kommit direkt

från årskurs 9 till gymnasiet samma år, hamnade 8 % på IV. Ser vi slutligen till samtliga elever i gymnasiet samma år, oavsett årskurs, utgör de som läser på IV-programmet bara 5,8 %. Med andra ord varierar andelen elever på IV mellan 6 % och 13 % beroende på vilken definition vi använder. För att återgå till den grupp elever som gick på IV i årskurs 1 1998/99 är dessa uppdelade på i huvudsak två varianter av IV. En knapp tiondel (1,1 % av samtliga elever i årskurs 1) av de 13 procent som gick på IV detta läsår utgjordes av elever som gick introduktionskurser för invandrare (IVIK), under det att övriga IV-elever var registrerade på vad vi vanligtvis menar med IV-programmet.[17]

IV-programmet är heterogent även i andra avseenden, främst vad gäller elevernas tidigare skolgång (se Tabell 6). Av eleverna på det egentliga IV-programmet hade knappt en tredjedel (29,5, %) gått på gymnasiet året innan. De flesta i denna grupp (19,5 % av IV-eleverna) gick även detta tidigare år på IV[18], 8 % kom från ett yrkesförberedande program, och 2 % från ett studieförberedande. Majoriteten av IV-eleverna i årskurs 1 höstterminen 1998, drygt hälften (52,8 %), kom direkt från grundskolan. Ytterligare 9 % hade gått i svensk grundskola men gjort uppehåll minst ett år utan att börja på gymnasiet och ungefär lika stor andel (8,4 %) hade ej gått i svensk grundskola eller gymnasium tidigare.

Så ser sammansättningen av eleverna på IV-programmet i årskurs 1 1998 ut. Diskussionen om det individuella programmets storlek måste alltså för att vara meningsfull hålla isär olika grupper elever. Innan vi återkommer till denna fråga i samband med IV-elevernas fortsatta studiekarriär, skall något kort sägas om den generella rekryteringen till IV-programmet i relation till rekryteringen till de andra programmen i gymnasieskolan.

Tabell 6. Elever på IV åk 1 1998, fördelade efter olika elevkategorier baserade på tidigare utbildning. Andelar av gruppen och inom IV.

	IV			IVLL			IVIK			Tot IV			Tot alla	
	n	% inom rad	% inom kol.	n	% inom rad	% inom kol.	n	% inom rad	% inom kol.	N	% inom rad	% inom kol.	program	% inom kol.
ej uppgift	1 180	**39,1**	**8,4**				578	**19,2**	**43,6**	1 758	**58,3**	**11,5**	3 016	2,6
direkt från åk 9*	7 393	7,9	52,8	9	0,0	64,3	339	0,4	25,6	7 741	8,2	50,4	94 152	81,2
åk 9 95-97, men ej gymn.	1 300	**42,4**	**9,3**	2	**0,1**	**14,3**	20	0,7	1,5	1 322	**43,1**	**8,6**	3 067	2,6
IV	2 716	**35,7**	**19,4**	3	0,0	**21,4**	387	**5,1**	**29,2**	3 106	**40,8**	**20,2**	7 612	6,6
yrkesförb.prog.	1 148	**22,8**	**8,2**				1	0,0	0,1	1 149	**22,8**	**7,5**	5 046	4,4
studförb.prog.	269	9,0	1,9							269	9,0	1,8	2 990	2,6
totalt	14 006	12,1	100	14	0,0	100	1 325	1,1	100	15 345	13,2	100	115 883	100

* För 38 elever i denna kategori gäller att de har slutat grundskolan tidigare än 1998 och börjat gymnasiet men sedan gått ut grundskolan igen 1998. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Om vi ser till de elever som gick i årskurs 1 i gymnasieskolan 1998 och som gått ut grundskolan samma år[19] och jämför de andelar av alla elever i fem sociala grupper som gick på det individuella programmet (Tabell 7), kan vi konstatera att i synnerhet elever för vilka uppgifter om föräldrarna saknas i Folk- och bostadsräkningen från 1990 sökte sig dit, med andra ord som regel elever vilkas föräldrar invandrat under 90-talet. Inom denna grupp var i själva verket IV-programmet den vanligaste utbildningen bland pojkarna och den tredje vanligaste utbildningen bland flickorna – nästan en fjärdedel av pojkarna (24,6 %) och en knapp sjättedel av flickorna (16,4 %) gick där. Det individuella programmet hade också mycket stor betydelse för både pojkar och flickor vilkas föräldrar återfinns i Folk- och bostadsräkningen 1990 men för vilka uppgifter om yrke saknas, dvs. som regel elever med härkomst i invandrarfamiljer eller i familjer med osäker eller marginaliserad

[17] Förutom dessa två elevgrupper läste 14 elever på lärlingsprogrammet inom IV-programmet.
[18] Det är möjligt att vara registrerad på IV termin 1 två år i rad.
[19] Det vill säga 7 393 elever på IV och 9 elever på IVLL, se Tabell 6. Vi har här uteslutit eleverna från IVIK eftersom dessa nästan per definition är nyligen invandrade och således uppgifter saknas om de variabler vi nedan önskar jämföra. Anledningen till att vi valt att jämföra just de elever som går direkt från grundskolan till gymnasiet är att denna grupp är den i särklass största om vi ser till samtliga elever i gymnasiets första årskurs (däremot gäller detta inte på IV som vi konstaterat ovan) och att den därför är mest lämplig som grundenhet för jämförelsen.

ställning på arbetsmarknaden (18 % resp. 14 %).[20] Bland de elevgrupper vilkas sociala härkomst kan klassificeras utgör det individuella programmet med stor marginal det mest frekventa valet av studieprogram på gymnasiet bland pojkar med ursprung i lägre arbetarklassen (16 %) och det näst mest frekventa bland flickorna med samma härkomst (13 %). Den andel elever som kommit till det individuella programmet sjunker sedan ju högre upp i samhället vi rör oss och väljs inom de högsta sociala skikten av mindre än 3 % av pojkarna och mindre än 2 % bland flickorna.

Tabell 7. Andelar på IV-programmet av alla pojkar och flickor i fem sociala grupper i årskurs 1 i gymnasieskolan 1998 som gått direkt från grundskolan.*

	Pojkar				Totalt		Flickor				Totalt	
	n	rad %	kol. %	rang	n	kol. %	n	rad %	kol. %	rang	n	kol. %
Uppgift om föräldrarnas yrkesposition saknas i FoB-90	253	**17,8**	**5,8**	2	1 425	3,0	196	**14,3**	**6,4**	3	1 372	3,0
Högre klass	216	2,7	5,0	7	8 039	16,7	118	1,6	3,9	9	7 475	16,3
Medelklass	874	5,3	20,1	5	16 441	34,1	567	3,7	18,5	9	15 532	33,9
Lägre medelklass	623	8,2	14,4	4	7 599	15,7	451	6,2	14,7	5	7 247	15,8
Högre arbetarklass	690	**12,8**	**15,9**	3	5 384	11,2	511	**9,6**	**16,7**	3	5 344	11,6
Lägre arbetarklass	1 192	**16,1**	**27,5**	1	7 385	15,3	918	**13,0**	**30,0**	2	7 076	15,4
Föräldrarna saknas i FoB-90	492	**24,6**	**11,3**	1	1 998	4,1	301	**16,4**	**9,8**	3	1 835	4,0
Totalt	4 340	9,0	100	3	48 271	100	3 062	6,7	100	3	45 881	100

* Siffrorna gäller för IV och IVLL; elever på IVIK är ej inräknade. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Eleverna på det individuella programmet har med andra ord i allmänhet lågt socialt ursprung. De förenas också av att de misslyckats med sina studier i grundskolan. Om vi utgår från alla elever som studerade i årskurs 1 i gymnasieskolan höstterminen 1998 (och som gått ut grundskolan 1998) och jämför den andel elever med olika genomsnittsbetyg i årskurs 9 som gick på IV-programmet (Tabell 8), ser vi att bland elever med de lägsta betygen återfinns nästan hälften av alla pojkar och mer än hälften av alla flickor (46 % resp. 51 %) på detta program. En ännu större andel (72 %) finner vi bland de pojkar som saknar betyg från årskurs 9 (motsvarande andel för flickor är 61 %). Ett annat sätt att karakterisera IV-programmet är att se till andelarna elever inom programmet som befinner sig i vissa betygskategorier. För pojkarna som går på IV har 97 % av samtliga pojkar på programmet ett medelbetyg från grundskola på under 3,0. För flickorna är motsvarande andel något lägre, 91 %.

Tabell 8. Andelar på IV-programmet av alla pojkar och flickor i olika betygskategorier i årskurs 1 i gymnasieskolan 1998 som gått direkt från grundskolan.*

	Pojkar				Totalt		Flickor				Totalt	
	n	Rad %	kol. %	rang	n	kol. %	n	rad %	kol. %	rang	n	kol. %
Ej betyg	325	71,7	7,5	1	453	0,9	222	61,0	7,3	1	364	0,8
0,1-2,4	3 380	46,3	77,9	1	7 306	15,1	2 189	50,9	71,5	1	4 297	9,4
2,5-2,9	502	4,4	11,6	10	11 424	23,7	384	5,8	12,5	7	6 566	14,3
3,0-3,4	112	0,8	2,6	15	14 620	30,3	202	1,6	6,6	12	12 791	27,9
3,5-3,9	14	0,2	0,3	16	9 277	19,2	54	0,4	1,8	12	12 341	26,9
4,0-4,4	6	0,1	0,1	11	4 052	8,4	11	0,2	0,4	13	6 816	14,9
4,5-5,0	1	0,1	0,0	9	1 139	2,4					2 706	5,9
Totalt	4 340	9,0	100	3	48 271	100	3 062	6,7	100	3	45 881	100

* Siffrorna gäller för IV och IVLL; elever på IVIK är ej inräknade. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Elever vilkas familjer har olika invandrarstatus tenderar att i olika stor omfattning prioritera eller, rättare sagt, vara hänvisade till IV. De lägsta andelarna elever på IV har den grupp elever som är födda i Sverige och vilkas föräldrar också är födda i landet, knappa 8 % för pojkarna och under 6 % för flickorna. Därefter följer de elever som är födda utomlands men som har minst en förälder som är född i Sverige (nästan 11 % bland pojkarna och drygt 8 % bland flickorna). Bland elever som är födda i Sverige men vilkas föräldrar inte är födda i landet går en något högre andel på IV (närmare 15 % för pojkarna och nästan 10 % för flickorna). Om vi bortser från den mycket lilla grupp elever

[20] För denna kategori utgör IV det andra mest frekventa valet bland pojkarna och det tredje mest frekventa valet för flickorna. För den högre klassens barn utgör IV det sjunde vanligaste valet bland pojkarna och det nionde mest valda programmet för flickorna.

för vilka det saknas uppgift om födelseland både för dem själva och deras föräldrar, totalt 10 personer, uppvisar elever som själva är födda utomlands och vilkas föräldrar också är födda där de högsta andelarna på IV, dryga 20 % för pojkarna och strax över 14 % för flickorna. IV är bland dessa pojkar det näst största programmet och bland flickorna det tredje största programmet.

Tabell 9. Andelar på IV-programmet av alla pojkar och flickor i årskurs 1 i gymnasieskolan 1998 som gått direkt från grundskolan efter familjens invandrarstatus.*

	Pojkar				Totalt		Flickor				Totalt	
	n	rad %	kol. %	rang	n	kol. %	n	rad %	kol. %	rang	n	kol. %
Elev och minst en förälder född i Sverige	3 166	7,6	72,9	4	41 424	85,8	2 280	5,8	74,5	5	39 256	85,6
Elev men ingen förälder född i Sverige**	362	**14,7**	**8,3**	3	2 468	5,1	237	**9,8**	**7,7**	3	2 408	5,2
Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige	88	**10,9**	**2,0**	3	806	1,7	72	**8,1**	**2,4**	4	889	1,9
Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**	717	**20,3**	**16,5**	2	3 540	7,3	470	**14,3**	**15,3**	3	3 294	7,2
Ej svar för elev och föräldrar	7	**21,2**	**0,2**	1	33	0,1	3	**8,8**	0,1	5	34	0,1
Totalt	4 340	9,0	100	3	48 271	100	3 062	6,7	100	3	45 881	100

* Siffrorna gäller för IV och IVLL; elever på IVIK är ej inräknade. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Det individuella programmet var tänkt att erbjuda en möjlighet för svaga och mindre studiemotiverade elever att påbörja sina gymnasiestudier för att nästkommande år kunna söka sig till en ordinär gymnasieutbildning inom ramen för något av de 16 nationella programmen. Av alla elever i årskurs 1 på IV-programmet hösten 1997 försvann totalt sett cirka en tredjedel (36,5 % på IV och 27,7 % på IVIK) helt från gymnasiet året därefter och ytterligare ungefär en tredjedel (26,8 % på IV och 41,7 % på IVIK) gick även det andra gymnasieåret kvar på IV. Med tanke på att en så blygsam andel av samtliga elever som befann sig på IV-programmet i årskurs 1 1997 gått vidare till ett nationellt program året därpå (34,9 % på IV och 29,5 % på IVIK), kan det individuella programmet knappast sägas fylla denna funktion. Men dessa siffror ger inte hela sanningen om IV-programmet.[21]

Som påpekades i inledningen är det viktigt att i analysen av IV-programmet göra skillnad mellan olika elevkategorier. En första grupp består av elever som kommer dit direkt efter årskurs 9. En andra grupp utgörs av dem som går om IV-programmet ett andra eller rentav tredje gymnasieår. En tredje grupp elever är de som under det andra gymnasieåret övergått till det individuella programmet från ett nationellt program. En fjärde grupp, slutligen, består av elever som inte tidigare studerade vare sig på det svenska högstadiet eller i gymnasieskolan, alltså till allra största delen elever som nyligen invandrat till Sverige.[22] I det följande skall vi inte göra skillnad mellan IV-elever som gjort uppehåll i skolstudierna efter högstadiet och dem som prövat på gymnasiestudier på andra program innan de kom till det individuella programmet. Vi rör oss alltså med tre grupper: elever som kommer direkt från årskurs 9, elever som gjort uppehåll efter grundskolan eller tidigare gått på ett nationellt program, och, slutligen, elever som inte gått ut en svensk grundskola.[23] För denna senare grupp är invandrade elever tydligt överrepresenterade.[24]

Betraktar vi övergångsfrekvenserna för dessa kategorier finner vi tydliga skillnader (Tabell 10). Knappt 60 % av alla elever på IV-programmet som kom direkt från årskurs 9 gick under det andra studieåret över till ett nationellt program, främst yrkesförberedande sådana. Av de elever som gått i svensk grundskola men inte gått direkt från grundskolan till IV i årskurs 1 1997, var det dock endast

[21] Här kan tilläggas att IB är det program som har den i särklass största andelen elever som inte fortsätter nästföljande år, hela 90,2 %, medan övriga program rangerar sig mellan sig mellan 2,9 % (EN) och 8,3 % (OP).
[22] Sven Sundin, Skolverket, har påpekat att dessa grupper bör hållas isär i analysen.
[23] Åtminstone har de inte gått ut en svensk grundskola mellan åren 1995 och 1998.
[24] En korstabulering mellan denna grupp, som uppgår till närmare 3 000 elever, och variabeln socialt ursprung visar att för 35 % saknas föräldrarna i FoB-90 (mot ca 8 % för de övriga grupperna) och för ytterligare 7 % av eleverna finns föräldrarna med i FoB-90 men uppgift om yrke saknas (här har de övriga två grupperna samma andelar). De som ej har gått i svensk grundskola är överrepresenterade inom kategorien elev och föräldrarna födda utomlands (35 % mot 12 % för de övriga två grupperna). För närmare 5 % finns varken uppgift om eleverna eller om föräldrarna, vilket tyder på att de nyligen invandrat. Vad som vidare utmärker denna grupp är att de är betydligt äldre än de andra eleverna, fler än hälften är födda 1978 och tidigare, medan motsvarande andel för övriga två grupper understiger 5 %.

en dryg fjärdedel som ett studieår senare åter gick på ett nationellt program. Knappt hälften hade slutat. Den lägsta andelen elever som gått vidare till nationella program – endast 12 % – återfinns bland dem som inte har gått i svensk grundskola. Dessa elever avbryter eller gör uppehåll i sina studier i störst utsträckning (67,5 %), vilket i synnerhet gäller flickorna bland vilka hela 73,5 % inte återfinns på gymnasiet hösten 1998.

Tabell 10. Olika IV-elevkategorier i årskurs 1 1997 och deras utbildningsvägar hösten 1998. Uppdelade efter kön; andelar av gruppen.

		n	slutat eller gjort uppehåll	gick yrkesförber. program	gick studieförb. program	gick andra program	gick kvar på IV	totalt
Pojkar	Direkt från årskurs 9	2 849	11,2	**51,7**	**4,9**	**3,0**	**29,2**	100
	Ej direkt från årskurs 9	2 258	**45,0**	22,5	2,3	1,6	**28,7**	100
	Ej svensk grundskola*	1 475	**62,0**	11,1	1,6	0,4	24,9	100
	Totalt	6 582	34,1	32,6	3,3	1,9	28,1	100
Flickor	Direkt från årskurs 9	2 213	11,8	**52,0**	**6,4**	**2,3**	**27,4**	100
	Ej direkt från årskurs 9	1 984	**47,9**	20,6	3,3	1,2	**27,0**	100
	Ej svensk grundskola*	1 236	**73,5**	5,6	1,7	0,9	18,3	100
	Totalt	5 433	39,0	30,0	4,2	1,6	25,2	100
Ej svar	Ej svensk grundskola*	63	79,4		6,3		14,3	100
	Totalt	63	79,4		6,3		14,3	100
Totalt	Direkt från årskurs 9	5 062	11,5	**51,8**	**5,6**	**2,7**	**28,4**	100
	Ej direkt från årskurs 9	4 242	**46,3**	21,6	2,8	1,4	**27,9**	100
	Ej svensk grundskola*	2 774	**67,5**	8,4	1,7	0,6	21,7	100
	Totalt	12 078	36,6	31,3	3,7	1,8	26,7	100

* Kategori innehåller även elever som gått ut grundskolan i Sverige före 1995. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Vi finner även skillnader mellan elever med olika socialt ursprung (Tabell 11). Detta gäller framför allt de elever som gått direkt från grundskolan. Om vi inom denna grupp IV-elever jämför dem med särskilt högt socialt ursprung och dem med särskilt lågt, ser vi att bland både pojkar och flickor var det en större del av de senare som slutade helt eller gick kvar på IV-programmet ytterligare ett år, medan en betydligt mindre andel gick över till studieförberedande program nästa skolår. Det som till största delen förklarar övergångsfrekvensen från IV till andra program är dock vilken elevkategori en elev tillhör under sitt första IV-år. Sannolikheten att återfinnas på ett nationellt program är som vi kunnat konstatera i särklass högst för dem som kommer direkt till IV från grundskolan.

Tabell 11. Olika IV-elevkategorier med socialt ursprung i högre klass eller lägre arbetarklass i årskurs 1 1997 och deras utbildningsvägar hösten 1998 efter kön. Andelar av gruppen.

			n	Slutade eller gjorde uppehåll	gick yrkesförber program	gick studieförber program	gick andra program	gick kvar på IV	totalt
Högre klass	Pojkar	direkt från årskurs 9	181	8,3	**54,7**	**12,2**	**3,9**	**21,0**	100
		ej direkt från årskurs 9	131	**43,5**	15,3	3,8	**3,8**	**33,6**	100
		ej svensk grundskola	77	**80,5**	3,9		1,3	14,3	100
		totalt	389	34,4	31,4	6,9	3,3	23,9	100
	Flickor	direkt från årskurs 9	107	5,6	**58,9**	**14,0**	**1,9**	19,6	100
		ej direkt från årskurs 9	113	**48,7**	14,2	8,0		**29,2**	100
		ej svensk grundskola*	79	**82,3**	1,3	1,3		15,2	100
		totalt	299	42,1	26,8	8,4	0,7	22,1	100
Lägre arbetar-klass	Pojkar	direkt från årskurs 9	763	12,8	**50,9**	**3,1**	**2,5**	**30,7**	100
		ej direkt från årskurs 9	629	**49,0**	19,9	1,3	1,3	28,6	100
		ej svensk grundskola*	284	**61,3**	11,3	1,1		26,4	100
		totalt	1 676	34,6	32,5	2,1	1,6	29,2	100
	Flickor	direkt från årskurs 9	611	12,9	**50,1**	**4,7**	**2,1**	**30,1**	100
		ej direkt från årskurs 9	597	**49,6**	19,8	**1,7**	1,0	**28,0**	100
		ej svensk grundskola*	231	**79,7**	4,3	0,9	1,7	13,4	100
		totalt	1 439	38,8	30,2	2,8	1,6	26,5	100

* Kategorin innehåller även elever som gått ut grundskolan i Sverige före 1995. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

II.5 Sociala och andra skillnader inom gymnasieskolan under 1990-talet

I det följande skall vi närmare granska vad skillnader mellan elever i avseende på kön, socialt ursprung och tidigare skolkarriär betytt för gymnasieskolan under 1990-talet. Hur stora är avstånden mellan olika grupper av elever och har de ökat, minskat eller på annat sätt förändrats under decenniets gång? Skillnader av detta slag är synliga i rekryteringen till utbildningar och skolor – effekterna av dem präglar den ”miljö” de olika utbildningarna och skolorna utgör och de villkor under vilka undervisningen där bedrivs. Samma skillnader kan emellertid också ses som uttryck för de skilda utbildningsstrategier som grupper av elever med olika tillgångar tenderar att utveckla och vilka utbildningsinvesteringar de gör och kan göra i gymnasieskolan – med andra ord deras objektiva chanser att orientera sig inom gymnasieskolans värld så som dessa chanser framträder som statistiska mönster. I det följande skall först och främst det senare perspektivet anläggas och vi skall ge prioritet åt jämförelser mellan de andelar av alla elever med olika kön, med olika mått av betygsframgång i högstadiet och med olika socialt ursprung som valt – eller kunnat välja – att gå på gymnasieskolans olika utbildningsprogram.

II.5.1 Tre faktorer: skolframgång, kön och socialt ursprung

Låt oss ta utgångspunkt i gymnasieskolan i slutet av 1980-talet, före gymnasiereformen 1991. Huvudsakligen tre, statistiskt synliga, faktorer bestämde vad vi kan kalla för gymnasieskolans sociala struktur, nämligen elevernas kön, deras mått av betygsframgång i högstadiet och deras sociala ursprung.[25] En första iögonenfallande motsatsställning var den mellan utbildningar dominerade av flickor och utbildningar huvudsakligen befolkade av pojkar, vilka utgjorde två skilda

[25] Se Palme 1994a, 1994b, samt Berg, Broady & Palme 1995; Broady, Heyman & Palme 1997; Broady, Börjesson & Palme, 1998.

utbildningsvärldar. Denna polaritet var som mest synlig på de 2-åriga praktiska eller yrkesinriktade linjerna, men återfanns också på de 3- och 4-åriga teoretiska och studieförberedande linjerna, mest påfallande på den helt kvinnodominerade humanistiska linjen och den nästan lika mansdominerade tekniska. En annan iögonenfallande polaritet var den mellan å ena sidan linjer — nästan uteslutande de teoretiska — där de elever som erövrat de högsta betygen i högstadiet hamnade, och å andra sidan linjer som tog emot elever med medelmåttiga eller låga högstadiebetyg. Denna polaritet var i viss mån parallell med en tredje motsatsställning i gymnasieskolan, den mellan utbildningar som i högre grad än andra befolkades av elever med ursprung i de högre sociala skikten och linjer som främst tog emot elever ur lägre skikt. Chansen att en pojke eller en flicka ur de högsta sociala skikten skulle gå på en studieförberedande linje var exempelvis tre gånger större än chansen att söner och döttrar till familjer i lägre arbetarklassen skulle göra det. Att den rent sociala hierarkin bland utbildningslinjerna i hög grad – men inte fullständigt – sammanföll med den betygsmässiga hade att göra med att elever ur högre skikt överlag fick högre betyg i högstadiet än de ur lägre skikt.

Om vi tar i beaktande två av dessa tre dimensioner, elevernas kön och deras sociala ursprung, kan skillnaderna eller avstånden inom gymnasieskolan i slutet av 1980-talet i grova drag beskrivas rumsligt. Fältet av gymnasielinjer och de elever som befolkar dem bildade en triangel stående på sin bas. Ju längre ner mot basen man rörde sig, desto lägre socialt ursprung tenderade eleverna att ha. Det är också här, vid triangelns båda ben, som avstånden mellan könen var som störst, dvs. mellan linjer till vilka å ena sidan övervägande flickor och å den andra övervägande pojkar sökte sig. Detta strikt könsuppdelade område i gymnasieskolan bestod av dess 2-åriga, yrkesinriktade linjer. Om man rörde sig uppåt i triangeln, minskade avståndet mellan de två världarna, flickornas respektive pojkarnas gymnasieutbildningar, samtidigt som elevernas sociala ursprung tenderade att bli högre (i likhet med deras medelbetyg från högstadiet). I triangelns övre del återfanns de 3-åriga teoretiska linjerna, alla med en förhållandevis hög social rekrytering och en, med visst undantag för humanistisk och teknisk linje, jämnare fördelning mellan pojkar och flickor. I triangelns topp, där elevernas sociala ursprung var som högst, möttes de två gymnasievärldarna och de gjorde det i elitlinjen framför andra, den naturvetenskapliga. I denna struktur intog vissa utbildningslinjer intressanta mellanpositioner. Bland de 2-åriga, yrkesförberedande linjerna utmärktes exempelvis den sociala linjen och den estetiska av en jämförelsevis hög social rekrytering, vilket antydde att de fungerade som alternativa utbildningar för elever ur högre sociala skikt som på grund av låga betyg eller misstro mot gymnasieskolans hierarkier inte kunnat eller önskat söka sig till de 3-åriga studieförberedande linjerna. Bland de utpräglat yrkesorienterade 2-åriga linjerna återfanns uppenbara hierarkier. Så hade exempelvis den el- och teletekniska linjen en högre rekryteringsprofil både i avseende på betyg och elevernas sociala härkomst än andra pojkdominerade yrkesorienterade linjer. Arbetarbarn av båda könen med låga betyg i bagaget från högstadiet var till stor del hänvisade till starkt könsuppdelade yrkesorienterade linjer som den verkstadstekniska eller konsumtionslinjen. Främst bland de 3-åriga studieförberedande linjerna kunde också skönjas en viss polaritet mellan å ena sidan utbildningar som var särskilt viktiga för sociala grupper eller fraktioner vilkas ställningar i hög grad vilade på kulturellt kapital och utbildningskapital och som tenderade att stå offentlig sektor nära, exempelvis läkare, högre tjänstemän i offentlig sektor och universitets- och gymnasielärare, och å andra sidan linjer som på motsvarande sätt prioriteterades av sociala grupper som stod ekonomin som socialt fält nära och som regel relativt sett var mindre beroende av kulturellt kapital för de ställningar de upprätthöll, exempelvis företagsledare, tjänstemän på olika nivåer i privat sektor och handelsmän. En tredjedel av alla universitetslärar- och läkarbarn i gymnasiet gick exempelvis på naturvetenskaplig linje, att jämföra med en dryg tiondel av alla barn till företagsledare eller tjänstemän i privat sektor. För den ekonomiska linjen var förhållandet det motsatta – dit sökte sig en fjärdedel av alla barn till företagsledare och högre tjänstemän i privat sektor, men bara ungefär tiondel av universitetslärarbarnen och läkarbarnen.

Det kan vara svårt att direkt jämföra denna struktur från det sena 1980-talet med den vi återfinner i gymnasieskolan 1994/95 och 1998/99, tre respektive sju år efter gymnasiereformen, eftersom den nya gymnasieskolans program inte är identiska med den gamla gymnasieskolans linjer. En av ambitionerna med reformen var ju också att åtminstone försöka minska klyftorna mellan de gamla 3-åriga teoretiska linjerna och de 2-åriga yrkesförberedande. Dock motsvarar i grova drag de 16

studieprogram som inrättades med reformen den linjeuppdelning som fanns i den gamla gymnasieskolan och boskillnaden mellan studieförberedande och yrkesförberedande inriktningar finns i praktiken fortfarande kvar, låt vara i en något annorlunda form. Även i den nya gymnasieskola som reformen skapade är det i första hand motsvarigheterna till de fem tidigare 3- och 4-åriga linjerna som ger direkt behörighet för fortsatta studier i högskolan. De tidigare ekonomiska och humanistiska linjerna existerar numer som grenvarianter av det samhällsvetenskapliga programmet från och med årskurs 2 och den tidigare 4-åriga tekniska linjen utgör på liknande sätt från och med årskurs 2 en gren av det naturvetenskapliga programmet (i de tabeller som skall hänvisas till nedan har dock dessa grenvarianter redovisats separat).

När det gäller studieinriktningar skiljer sig den nya gymnasieskolan på en viktig punkt från den gamla – införandet av det s.k. individuella programmet. Som vi redan sett samlar detta program det stora flertalet av de elever som inte lyckats alls i högstadiet eller av andra skäl inte är förberedda för gymnasieskolans krav, i hög grad elever vilkas föräldrar nyligen invandrat, som härstammar ur låga social skikt och som har låga eller inga betyg alls från högstadiet. Detta är en förändring i jämförelse med situationen före 1990-talets reform. Av alla elever som slutade högstadiet våren 1988 gick 13 % av flickorna och drygt 10 % av pojkarna inte vidare direkt till gymnasiet (Tabell 12). Dessa elever hade som regel gemensamt att de gått ut med låga medelbetyg och hade ett lågt socialt ursprung:

Tabell 12. Andelen högstadieelever i olika grupper som inte gick vidare direkt till gymnasiet år 1988.[26]

Medelbetyg	%	Social klass	%	Kön	%
< 2,5	32,5	Lägre arbetarklass	15,5	Flickor	13,1
2,5-2,9	16,6	Högre arbetarklass	12,9	Pojkar	10,5
3,0-3,4	8,9	Lägre medelklass	11,9		
3,5-3,9	4,0	Medelklass	8,8		
4,0-4,4	2,2	Högre klass	6,4		
4,5-	1,9				

Som vi tidigare kunde konstatera var det 1997 bara 2 % av alla högstadieelever[27] som inte gick vidare direkt till gymnasiet, utan synbar skillnad mellan de två könen, låt vara att ytterligare knappt 3 % senare gjorde uppehåll i eller avbröt studierna. I likhet med 1988 kännetecknades dessa elever av att de oftast kom från invandrarfamiljer eller från lägre sociala skikt och av att deras högstadiebetyg var särskilt låga eller inte fullständiga. Det är dock värt att notera att andelen elever som inte fortsatte direkt från högstadiet till gymnasiet minskat från drygt 10 % till 2 %! Bakom denna förändring ligger utan tvivel till en del en förändrad arbetsmarknad, dvs. att det under 90-talet blivit allt svårare för unga människor, och i synnerhet för dem utan utbildning, att få arbete. Men förändringen beror sannolikt också till viss del på inrättandet av det individuella programmet. De elevkategorier som detta program rekryterar är sannolikt till stor del desamma som de som 1988 inte alls fortsatte till gymnasiet.

I det närmaste alla högstadieelever går nu vidare till gymnasiet. Om vi tar hänsyn till skillnader mellan olika grupper bland de elever som lämnar grundskolan, hur använder de – och kan använda – gymnasieskolan och kan några förändringar skönjas över åren? För att kunna göra rimliga jämförelser mellan åren skall vi i det följande hålla oss till årskurs 2-elever de två åren närmast efter reformen 1991, alltså elever som gjort valet mellan de grenar inom naturvetenskapligt och samhällsvetenskapligt program som efter reformen motsvarar den äldre gymnasieskolans teoretiska linjer. Det register som den föreliggande analysen bygger på innefattar för läsåret 1988/89 dock bara årskurs 1-elever, vilka därför utgör jämförelsepunkt bakåt till tiden före 1991 års gymnasiereform. För åren 1994/95 och 1988/89 utgår vi med andra ord från elever som slutat grundskolan två skolår tidigare och därifrån gått vidare till årskurs 2 och för 1988/89 elever som gick direkt från högstadiet till gymnasiets första årskurs. Gruppen årskurs 1-elever 1988/89 kan sägas vara mindre selekterad än

[26] De tabeller som här följer utgår från tre skilda register. För det första av dessa register har information hämtats från redan existerande tabeller vilka vare sig redovisade de totaler på vilka olika andelstal är grundade eller uppgifter om internt och externt bortfall. För skolåret 1988/89 saknas därför detta slags information.

[27] Populationen utgörs av alla högstadieelever som uppfyller kriterierna att vara född 1981 och ha gått ut 1997.

de senare grupperna i den meningen att den innehåller även elever som inte skulle gå vidare till årskurs 2 året därefter. Å andra sidan är den sannolikt mer selekterad i en annan mening. Som vi just konstaterat var det vid tiden före gymnasiereformen betydligt fler elever som inte fortsatte direkt från högstadiet till gymnasiet.

Vi konstaterade inledningsvis för läsåret 1998/89 att kön utgör en central dimension av hur eleverna fördelar sig på de olika utbildningarna. Om vi jämför hur elever av olika kön fördelar sig på olika program och grenar (Tabell 13), finner vi att framför allt den tidigare 4-åriga tekniska linjen (nu teknisk gren av naturvetenskapsprogrammet) och i viss mån den tidigare ekonomiska (nu ekonomisk gren av samhällsvetenskapsprogrammet) förlorat mycket av sina ställningar, under det att de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga grenarna ökat i numerär:

Tabell 13. De vanligaste utbildningarna per kön 1988 – 1998; andelar av samtliga elever inom varje könskategori. Procent av gruppen.

1988				1994				1998			
Pojkar		**flickor**		**pojkar** (n=39 746)		**flickor** (n=38 654)		**Pojkar** (n=41 377)		**flickor** (n=40 561)	
Teknisk	19,7	Ekonomisk	17,7	NVNA	13,1	SPSA	20,7	NVNA	14,4	SPSA	17,6
Ekonomisk	10	Samhällsvet.	12,3	NVTE	11,5	NVNA	12,6	NVTE	10,3	NVNA	15,8
El- o teletekn	8,5	Handel- o kontor	9,2	SPSA	10,9	BF	12,3	SPEK	9,7	SPEK	10,8
Bygg, o anl tekn	8,1	Naturvetenskaplig	8,7	SPEK	10,1	SPEK	9,9	EC	8,8	BF	7,7
Naturvetenskaplig	7,5	Vård	8,4	EC	9,7	OP	7,6	SPSA	8,8	ES	7,0
Verkstadstekn	7,3	Humanistisk	6,9	FP	7,9	HP	6,4	FP	7,2	HR	5,2
Fordonstekn	6,2	Social	6,2	HP	5,7	ES	6,2	SM	6,4	OP	5,1
Samhällsvet.	4,5	Teknisk	6	BP	5,5	SPHU	6,1	HP	4,4	HP	4,9
Handel- o kontor	4,2	Konsumtion	5,5	IP	4,9	HR	4,4	IP	3,9	SPHU	4,8
Social	3,1	Livsmedelstekn	3,4	BF	3,2	MP	4,0	HR	3,9	SM	4,2
Drift o underh tekn	2,6	Social service	2,6	HR	3,2	NP	2,3	BP	3,6	MP	3,6
Livsmedelstekn	2,3	Distr o kontor	2,3	ES	2,7	NVTE	1,9	ES	2,9	SPE	3,4
Trätekn	1,3	Estetisk-praktisk	0,8	NP	2,4	HV	1,8	MP	2,9	NP	2,6
Humanistisk	0,9	Beklädnad	0,8	MP	2,2	SM	0,9	BF	2,4	NVTE	2,0
Distr o kontor	0,9	Jordbruk	0,6	EN	1,6	IV	0,8	NP	2,2	HV	1,8

Som framgår av tabellen har den tekniska grenen av naturvetenskapligt program tappat hälften av sina elever bland pojkarna och ännu fler bland flickorna, av vilka numer bara 2 % söker sig dit. Sannolikt har detta att göra med att den tidigare 4-åriga linjen i det förhållande mellan arbetsmarknad och utbildningsexamina som då rådde också utgjorde en tämligen säker investering av både yrkesförberedande och studieförberedande karaktär, vilket inte är fallet för dess moderna motsvarighet.[28] Det är vidare påfallande att den ekonomiska inriktningen av samhällsvetenskapligt program förlorat en betydande del av sina kvinnliga elever. En lika betydande strukturell förändring är den uppenbarligen kontinuerligt ökande andel pojkar och flickor som söker sig till naturvetenskapligt program (med naturvetenskaplig inriktning) och den tunga ställning samhällsvetenskapligt program (med samhällsvetenskaplig inriktning) fått, främst bland flickor.

En av de viktigaste strukturerande faktorerna i gymnasieskolan är elevernas tidigare erövrade skolkapital i form av medelbetyg från grundskolan. Vi har redan diskuterat hur medelbetygen är fördelade inom den årskohort elever som föddes 1981. För de elever vi här jämför över åren, de som fortsatt direkt från högstadiet till gymnasiet, var betygsfördelningen i årskurs 9 under alla de tre jämförda åren likartad den som redovisades för denna kohort. Bland flickorna med ursprung i de högre sociala skikten fick under alla tre åren ungefär en tiondel medelbetyg under 3,0 (Tabell 14). Denna andel stiger sedan bland flickor med ursprung i medelklassfamiljer, lägre medelklasfamiljer och arbetarfamiljer för att bland outbildade arbetares döttrar nå upp till 30 %. När det gäller högre betyg – 4,0 och uppåt – var förhållandet det motsatta. Drygt en tredjedel av flickorna med bakgrund i högre sociala skikt fick ett medelbetyg på minst 4,0 under alla de tre åren, att jämföra med omkring en tiondel av flickor med föräldrar som var outbildade arbetare. Chansen att få ett högt medelbetyg var med andra ord tre gånger större för den första kategorin. Bland elever av manligt kön var relationen mellan socialt ursprung och medelbetyg närmast exakt densamma. Däremot fick pojkar

[28] Den tekniska grenen av naturvetenskapsprogrammet är numer endast studieförberedande då det tidigare fjärde året nu är förlagt till högskolan och utökats till tre år.

överlag lägre betyg än flickor under alla de tre åren. 1988 gick exempelvis hälften av alla söner till outbildade arbetare ut högstadiet med ett medelbetyg under 3,0, en andel som 1994 hade stigit till 61 % för att 1998 återgå till nivån för 1988. Chansen för en pojke med denna bakgrund att nå ett medelbetyg på minst 4,0 var både 1988 och 1998 ungefär en på tjugo (6 %), att jämföra med chansen att erhålla samma betyg för söner i familjer tillhöriga de högsta sociala skikten, vilken var en fjärdedel (24-25 %).

Tabell 14. Sambandet mellan socialt ursprung och högstadiebetyg 1988-1998.*

			högre klass	medel klass	lägre medelklass	högre arbetarklass	lägre arbetarklass	internt bortfall	externt bortfall	Totalt
Flickor	1988	< 3,0	9	15	20	25	30			
		>3,9	37	24	19	13	13			
	1994	< 3,0	11	20	27	36	44			
		>3,9	34	20	14	10	8			
	1998	< 3,0	7,7	13,9	20,5	27,7	32,1	31,4	33,1	18,9
		>3,9	42,2	27,0	18,1	13,6	12,8	16,6	15,3	24,3
Pojkar	1988	< 3,0	15	27	38	45	50			
		>3,9	24	14	9	7	6			
	1994	< 3,0	20	35	48	57	61			
		>3,9	21	11	6	4	4			
	1998	< 3,0	16,1	27,8	40,0	50,1	50,6	44,6	48,6	34,3
		>3,9	25,1	13,8	8,1	5,5	6,3	7,3	5,9	12,6

* Andelar av alla elever i fem sociala grupper som gick ut med medelbetyg under 3,0 och över 3,9 efter kön. Andel av gruppen.

Den ojämna fördelningen av det skolkapital som medelbetygen utgör förstärks också av att elever med olika socialt ursprung tenderar att tillmäta dem olika vikt när de avgör vilka gymnasieutbildningar de passar för. Vi kan få en uppfattning av vilken roll betygen spelar i utbildningsstrategierna bland elever av de två könen och med olika socialt ursprung om vi jämför andelen elever i olika grupper som gick vidare till studieförberedande program de tre år vi här diskuterar, givet deras betygsnivå. Men låt oss först se hur stor andel av pojkarna och flickorna ur fem sociala grupper som sökte sig till studieförberedande respektive yrkesförberedande utbildningar de tre åren.

Tabell 15. Val av studieförberedande program 1988-1998.*

	1988		1994				1998**			
	pojkar	flickor	pojkar n=	rad %	flickor n=	rad %	pojkar n	rad %	flickor n	rad %
Internt bortfall			2 923	30,1	2 838	34,2	1 060	46,0	1 065	51,3
Högre klass	74	77	8 054	66,6	7 627	65,9	7 357	74,0	7 211	77,3
Medelklass	54	62	16 205	46,2	15 457	50,6	14 966	54,6	14 542	62,2
Lägre medelklass	39	51	7 963	31,7	7 841	39,4	6 755	38,8	6 687	51,2
Högre arbetarklass	29	40	4 898	22,9	4 649	29,5	4 458	28,2	4 324	40,1
Lägre arbetarklass	26	36	6 611	20,4	6 322	25,9	5 647	31,0	5 546	39,8
Externt bortfall			1 758	18,0	1 622	23,6	1 134	42,5	1 186	55,1

* Andel elever i fem sociala grupper som i årskurs 2 gick på studieförberedande utbildningar, efter kön. Andel av gruppen. ** För detta år är ej SM inräknat (vilket 3,7 % av pojkarna läser och 2,4 % av flickorna). Av dessa elever finns en viss andel som går en SM-utbildning som motsvarar ett studieförberedande program, vilket gör att andelarna som läser studieförberedande program detta år är något underskattade i tabellen.

Som framgår av tabellen liknade situationen 1998 den tio år tidigare. Nu som då är chansen minst dubbelt så stor för en elev med ursprung i de högre samhällsskikten att gå på ett studieförberedande gymnasieprogram i jämförelse med en elev vars föräldrar är outbildade arbetare. En förändring är att en allt större andel av flickorna i alla sociala skikt nu söker sig till de studieförberedande utbildningarna.

Men vilken är betygens roll? Skillnaderna mellan de sociala klasserna när det gäller valet av studieförberedande gymnasieprogram förklaras till en del, men inte fullständigt, av den socialt ojämna betygsfördelningen. Om vi jämför elever med samma mått av skolkapital från högstadiet, samma medelbetyg, men med olika socialt ursprung, blir det synligt att elever med högre socialt ursprung med låga eller medelmåttiga medelbetyg från högstadiet för sitt val av gymnasieutbildning är mindre beroende av skolans besked om deras kompetens och läggning. Som framgår av Tabell 16 är det först när högstadieelever med ursprung inom den lägre arbetarklassen når fram till de allra högsta medelbetygen som de i lika hög grad som elever från de högsta samhällsskikten bedömer att de passar för studieförberedande gymnasieprogram. Tabellen gör också synlig en förändring som tycks ha inträffat under 90-talet, nämligen att en väsentligt större andel av alla högstadieelever, på alla betygsnivåer, prioriterar de studieförberedande programmen än vad som var fallet 1988 och 1994.

Tabell 16. Medelbetyg i högstadiet och val av studieförberedande program 1988-1998.*

		1988 Högre klass % rad	Lägre arbetarkl. % rad	1994 Högre klass n=	% rad	Lägre arbetarkl n=.	% rad	1998 Högre klass n	% rad	Lägre arbetarkl. n	% rad
Pojkar	Ej betyg			16	43,8	38	5,3	45	91,1	15	46,7
	< 2,5	3	0	536	4,3	2 207	1,4	268	8,6	1 298	1,9
	2,5-2,9	18	3	1 103	26,8	1 820	9,8	874	34,9	1 546	12,0
	3,0-3,4	65	27	2 400	63,4	1 625	31,4	2 054	66,1	1 617	39,4
	3,5-3,9	94	72	2 311	86,1	680	61,0	2 265	87,9	810	71,9
	4,0-4,4	97	92	1 380	90,4	214	86,4	1 422	93,1	297	87,9
	> 4,4	98	97	308	90,6	27	92,6	427	94,1	58	91,4
	Annat betyg							2		6	
	Totalt			8 054		6 611		7 357	74,0	5 647	31,0
Flickor	Ej betyg			24	41,7	25	12,0	52	88,5	18	77,8
	< 2,5	3	0	235	4,3	1 216	2,1	94	9,6	569	3,5
	2,5-2,9	10	2	629	20,5	1 550	7,5	408	27,2	1 196	11,9
	3,0-3,4	56	25	1 771	51,6	1 845	25,5	1 373	60,7	1 755	36,3
	3,5-3,9	88	64	2 374	73,3	1 184	53,9	2 242	79,4	1 294	62,2
	4,0-4,4	95	86	1 981	84,9	443	75,4	2 042	90,4	583	81,0
	> 4,4	98	94	613	87,9	59	86,4	1 000	94,6	129	92,2
	Annat betyg									2	
	Totalt			7 627		6 322		7 211	77,3	5 546	39,8

* Andel elever i fem sociala grupper som i årskurs 2 gick på studieförberedande utbildningar, efter kön. Andel av gruppen.

Vi har flera gånger konstaterat att en betydande förskjutning tycks ha skett under 1990-talet när det gäller vissa studieinriktningars (linjers/programs) tyngd eller relativa storlek. Låt oss titta närmare på studievalen hos elever med olika socialt ursprung och olika kön. Som framgår av tabell 17 (uppgifter från 1988/89 saknas) är andelen flickor och pojkar inom de högre skikten som söker sig till NVNA åtskilliga gånger större än inom de lägsta sociala skikten. Skillnaderna är något mindre vad gäller SPSA men fortfarande betydande. I jämförelse med läsåret 1994/95 var det dock i slutet av decenniet en större andel av båda könen i båda de sociala grupperna som sökte sig till dessa inriktningar.

Tabell 17. Vanligaste val av gymnasieutbildning bland pojkar och flickor i högre klass respektive lägre arbetarklass, 1994 och 1998. Andelar av gruppen.

1994

Högre klass

Pojkar (n=7 115)			*Flickor* (n=6 754)		
Program	n	andel av gruppen	Program	n	andel av gruppen
NVNA	1 937	27,2	SPSA	1 844	27,3
NVTE	1 157	16,3	NVNA	1 611	23,9
SPSA	1 107	15,6	SPEK	759	11,2
SPEK	1 002	14,1	SPHU	535	7,9
EC	345	4,8	ES	444	6,6
HP	257	3,6	BF	344	5,1
ES	212	3,0	MP	238	3,5
FP	153	2,2	OP	216	3,2
MP	135	1,9	TE	205	3,0
HR	131	1,8	HP	173	2,6

1998

Högre klass

Pojkar (n=7 357)			*Flickor* (n=7 211)		
Program	n	andel av gruppen	Program	n	andel av gruppen
NVNA	2 085	28,3	NVNA	2 058	28,5
NVTE	1 015	13,8	SPSA	1 489	20,6
SPSA	912	12,4	SPEK	848	11,8
SPEK	826	11,2	ES	485	6,7
SM	474	6,4	SPHU	371	5,1
EC	323	4,4	SM	350	4,9
ES	252	3,4	SPE	273	3,8
NVE	226	3,1	NVTE	200	2,8
HR	181	2,5	BF	190	2,6
MP	177	2,4	MP	162	2,2

1994

Lägre arbetarklass

Pojkar (n=5 066)			*Flickor* (n=4 927)		
Program	n	andel av gruppen	Program	n	andel av gruppen
FP	726	14,3	BF	930	18,9
EC	592	11,7	SPSA	686	13,9
IP	481	9,5	OP	657	13,3
BP	404	8,0	HP	501	10,2
HP	385	7,6	SPEK	354	7,2
SPEK	346	6,8	HR	312	6,3
SPSA	341	6,7	NVNA	303	6,1
NVTE	291	5,7	ES	265	5,4
NVNA	282	5,6	SPHU	195	4,0
BF	224	4,4	MP	155	3,1

1998

Lägre arbetarklass

Pojkar (n=5 647)			*Flickor* (n=5 546)		
Program	n	andel av gruppen	Program	n	andel av gruppen
FP	703	12,4	SPSA	767	13,8
EC	564	10,0	BF	703	12,7
NVNA	442	7,8	SPEK	468	8,4
IP	419	7,4	NVNA	463	8,3
SPEK	405	7,2	OP	454	8,2
SPSA	360	6,4	HP	437	7,9
NVTE	344	6,1	HR	420	7,6
BP	337	6,0	ES	395	7,1
SM	322	5,7	SPHU	234	4,2
HP	313	5,5	MP	218	3,9

Vi kunde för gymnasieskolan före gymnasiereformen konstatera att betygsframgång i högstadiet och kön var de viktigaste enskilda faktorer som bestämde rekryteringen till olika gymnasielinjer, men också att denna betygsframgång var starkt relaterad till elevernas sociala ursprung. 1988 återfanns exempelvis 98 % resp. 97 % av alla pojkar och flickor med ett medelbetyg från högstadiet på 4,4 eller högre på gymnasieskolans 3- eller 4-åriga linjer. Tio år senare, 1998, var förhållandena likartade (98 % för pojkarna och 96 % för flickorna). Däremot har intressanta förändringar skett när det gäller de gymnasiestudier som de mest framgångsrika eleverna i högstadiet prioriterade. Som vi kan se av nedanstående tabell valde 1988 ungefär hälften av de mest framgångsrika eleverna, inom båda könen, att läsa på naturvetenskaplig linje. För pojkarna utgjorde den 4-åriga tekniska linjen ett viktigt alternativ och för flickorna i någon mån också den samhällsvetenskapliga. 1998 har det rent naturvetenskapliga programmets ställning stärkts och både dess tekniska gren och det samhällsvetenskapliga programmet som helhet minskat i betydelse.

Tabell 18. Prioriterade gymnasieutbildningar bland elever med högt skolkapital 1988-1998.*

1988				1994				1998			
Pojkar		*Flickor*		*Pojkar n=745*		*Flickor n=1600*		*Pojkar* n=980		*Flickor* n=2 407	
Naturvet	53, 0	Naturvet	47,6	NVNA	64,0	NVNA	60,9	NVNA	59,6	NVNA	59,4
Teknisk	36,3	Samh vet	16,5	NVTE	23,2	SPSA	16,1	NVTE	18,2	SPSA	9,5
Ekonomisk	4,9	Teknisk	15,1	SPSA	6,5	SPHU	7,4	NVE	6,7	NVE	4,7
Samh vet	3,5	Ekonomisk	11,9	SPEK	2,2	TE	4,7	SM	5,3	NVTE	4,7
Humanistisk	0,8	Humanistisk	5,2	SPHU	1,3	SPEK	3,8	SPSA	4,0	SPHU	4,4
Musik 2 år	0,7	Musik 2 år	0,8	SM	1,0	ES	2,9	SPEK	1,9	SPEK	4,2
				ES	0,9	IB	1,3	ES	1,0	SM	4,0
				IB	0,6	MP	1,2	IB	0,8	ES	3,3

* De vanligaste utbildningarna bland elever med medelbetyg över 4,4 i högstadiet per kön 1988 – 1998. Andel av gruppen. Det bör observeras att NVNA för år 1994 skall jämföras med NVNA och NVE sammantagna för år 1998. NVE innefattar lokala profilprogram inom NV, oftast engelskspråkiga sådana.

Att elever med olika socialt ursprung tenderar att förvalta det skolkapital de byggt upp i högstadiet på olika sätt, är också synligt i valet av vilket studieförberedande program man väljer att läsa. Om vi nöjer oss med att analysera skillnaderna inom gruppen elever med de allra högsta avgångsbetygen, ser vi i tabell 19 att andelen som söker sig till NVNA är som störst bland dem som har ursprung i de högsta sociala skikten (65 %) och sedan minskar successivt ju längre ner vi rör oss i de sociala hierarkierna (50 % bland elever med ursprung i lägre arbetarklassen). SPSA ökar däremot sina andel ju lägre elevernas sociala ursprung är. Tabellen nedan pekar med stor tydlighet på hierarkierna mellan de olika studieförberedande grenarna av NV och SP och på det faktum att det samhällsvetenskapliga programmet i sin helhet intar en andrarangsställning bland alla elever med högt skolkapital i bagaget och i synnerhet bland dem som därtill också har ett högt socialt ursprung.

Tabell 19. Val av gymnasieprogram bland elever 1998 med ett medelbetyg från grundskolan mellan 4,5 och 5,0; andel av eleverna med olika socialt ursprung.*

	n	ES	NVE	NVNA	NVTE	SPE	SPEK	SPSA	SPHU	IB	SM
Internt bortfall	56	**5,4**	**16,1**	53,6	8,9	1,8		1,8	7,1		3,6
Högre klass	1 427	2,3	5,0	**65,3**	6,0	2,0	2,6	2,4	8,2	1,6	3,6
Medelklass	1 265	3,4	5,4	55,8	10,0	**2,8**	4,7	3,3	8,0	0,9	4,3
Lägre medelkl.	302	2,0	4,0	55,6	11,9	1,7	**5,3**	4,0	5,3	2,0	6,3
Högre arbetarkl.	112	1,8	6,3	54,5	**13,4**	0,9	2,7	6,3	6,3	0,9	4,5
Lägre arbetarkl.	187	1,6	5,9	50,3	11,2	1,6	2,1	**8,0**	**10,7**	1,6	5,9
Externt bortfall	38		5,3	57,9	5,3			2,6	7,9	**10,5**	**10,5**
Totalt	3 387	2,7	5,3	59,4	8,6	2,2	3,5	3,3	7,9	1,4	4,4

* Endast de utbildningar där den totala andelen överstiger 1,0 % medtagna. **Fet stil** indikerar högsta andelen i kolumnen.

Vi konstaterade att det 1994/95, tre år efter gymnasiereformen, allmänt sett fanns en jämnare balans mellan studieförberedande och yrkesförberedande utbildningar när det gäller elevernas val, i jämförelse med slutet av decenniet, 1998/99. Att i synnerhet elever ur högre skikt fyra år senare återigen massivt sökte sig till de studieförberedande programmen kan med all sannolikhet tolkas som ett utslag av en ökad utbildningskonkurrens och en tilltagande misstro mot de 3-åriga yrkesförberedande program som när reformen sjösattes lanserades som mer likvärdiga de studieförberedande än vad deras motsvarigheter före reformen varit. Samma oro för att söka sig till utbildningar som inte ger säker avkastning på det skolkapital som goda betyg från högstadiet innebär, är synlig i den allt tydligare hierarkiseringen mellan NVNA och de olika grenvarianterna inom SP (SPSA, SPHU och SPEK). Elever med ambitioner bör numer gå på NVNA och där göra de nödvändiga studieinvesteringar som håller dörren öppen för fortsatta studier på högskolan.[29]

[29] Den svenska högskolan har under 1990-talet genomgått en kraftig expansion. Det totala antalet registrerade studenter vid svenska högskolor var 1989/1990 193 200, varav ca. 67 500 var nybörjare (SCB 1995: 289, 301). Läsåret 1997 hade visserligen antalet nybörjare inte ökat utan minskat något – det var då 65 700 – medan det totala antalet registrerade

Antagligen bör man se den betydelse specialutformade program (SM) och profilprogram överlag fått för de i högstadiet mest högpresterande eleverna i ljuset av samma intensifierade utbildningskonkurrens. Av de högstadieelever som gick ut vårterminen 1998 och fortsatte direkt till gymnasiet sökte sig knapp 5 % av pojkarna och knappt 4 % av flickorna till SM-utbildningar.

De två studieförberedande gymnasieprogrammen, NV och SP, har båda i antalet elever räknat stärkt sina ställningar i förhållande till andra program. Det är dock inte samma elevkategorier som ökat inom de två utbildningarna. För SP i dess helhet (dvs. SPSA, SPEK, SPHU) tycks sammansättningen av eleverna ha blivit mer heterogen, både betygsmässigt och socialt, än vad fallet var före gymnasiereformen. Ett skäl är antagligen att programmet kommit att fylla en roll motsvarande den den tidigare 2-åriga sociala linjen hade. Denna linje – som inte har någon direkt motsvarighet i den nya gymnasieskolan – erbjöd ett studiealternativ både för elever med bakgrund i medelklassen eller högre skikt som inte lyckats särskilt väl i betygskonkurrensen och för elever ur lägre skikt med förhållandevis goda studieresultat men som tvivlade på angelägenheten av att gå tre år på ett s.k. teoretiskt program. Enligt en rapport från Skolverket anser lärarna på SPSA att eleverna är av två slag, en studiemotiverad grupp som har en bred kunskapsbas att stå på och en grupp utan samma skolmässiga förutsättningar som valt SP för att undvika de yrkesförberedande programmen. Den heterogenitet som följaktligen blivit ett särdrag och ett dilemma på programmet hanteras ofta pedagogiskt av lärarna så att eleverna får ägna mycket tid åt ”eget arbete” (Skolverket 1999d:128-164). NVNA däremot karakteriseras i en annan studie från Skolverket som den utbildning som påverkats minst av den nya programindelade gymnasieskolan. Undervisningen på denna gren är fortfarande till stor del strukturerad enligt skolämnenas karaktär och föga samarbete över ämnesgränserna förekommer. De intervjuade lärarna anser att det är den enda gren som fungerar riktigt bra. (Skolverket 1998a:174-194)

Om vi betraktar den sociala rekryteringen till dessa två grenar är skillnaderna mellan dem som sagt markanta. NVNA är elitutbildningen *per se* inom den svenska gymnasieskolan.[30] Dels rekryterar NVNA i särklass de högsta andelarna av elever med de högsta medelbetygen (>4,4) från grundskolan, dels är grenen den utan jämförelse viktigaste utbildningen för elever med ett socialt ursprung i den högre klassen. En annan värdemätare är övergångsfrekvenserna till högskolan. I den av Skolverket och Högskoleverket gemensamt genomförda studien *Hur gick det sedan?* analyseras avnämarna för gymnasieskola och högskola, dvs. i gymnasieskolans fall huvudsakligen arbetslivet eller högskolan. (Skolverket & Högskoleverket 1999:7-10)[31] Ser vi till skillnader mellan olika utbildningsprogram på gymnasiet (eller de gamla linjerna; den kohort examinerade från gymnasiet som analyserades hade till stor del gått ut från den linjeindelade gymnasieskolan) beträffande övergångar till högre studier, är skillnaden markant mellan de studieförberedande och de yrkesorienterade programmen och, bland de förra, mellan NVNA (och i något mindre utsträckning NVTE) och de olika grenvarianterna av SP. Den naturvetenskapliga linjen, numer NVNA, intar en särställning i jämförelse med de övriga utbildningarna. Av de kvinnor som gått ut från NVNA 1995 befann sig 77 % på en högskoleutbildning ett till två år senare (motsvarande siffra för männen var 68 %), vilket kan

---

studenter hade ökat med mer än 50 % till cirka 300 500 (Högskoleverket 1998:15). Antalet individer som sökt till högskolan för första gången har också ökat. Till hösten 1991 sökte sig drygt 70 000 individer som tidigare inte läst på högskola. Ett år senare var motsvarande siffra närmare 100 000, vilket visar på den tydliga kopplingen mellan det nationella ekonomiska läget och benägenheten att söka till högre studier (Statistiska centralbyrån 1995:83). Söktrycket har sedan inte minskat under 1990-talet. Till högskolan sökte 1997 drygt 120 000 individer som tidigare inte sökt. Visserligen har ungdomskullarna minskat från 1993 till 1997 – antalet 19-åringar i befolkningen minskade från 115 000 till 99 000 – men nettoeffekten av att alltfler ungdomar söker sig till högskolan och att platserna i högskolan inte ökat i takt med det ökade söktrycket, är att svårigheten att komma in på en högskoleutbildning har ökat. Medan ungefär hälften av alla sökande kom in på en högskoleutbildning åren 1992 till 1995, sjönk denna andel hösten 1997 till knappa 40 % (Högskoleverket 1998:29-30). Vi kan således konstatera att konkurrensen om högskoleplatserna hårdnat under 1990-talet, utbyggnaden av högskolan till trots.

[30] IB aspirerar även på denna position, men programmet är så litet att dess betydelse är tämligen marginell i jämförelse med NVNA.

[31] Tilläggas bör att endast de som har avslutat en gymnasieutbildning eller tagit ut en högre examen ingår i undersökningen. Utsikterna för dem som inte fullgjort sin gymnasieutbildning att få ett arbete torde vara sämre än för dem med gymnasieexamen. Dessutom utgör en genomförd gymnasieutbildning (eller avslutade folkhögskole- eller Komvux-studier) en förutsättning för högre studier.

jämföras med de yrkesorienterade programmen/linjerna där i genomsnitt endast 7 % av de avgångna eleverna fortsatt med studier vid högskolan.[32] Det är också NV som ger den största betygsmässiga avkastningen. Av de elever som gick ut gymnasieskolan 1997 hade NV-eleverna ett betygssnitt på 14,1 (av 20 möjliga), vilket kan jämföras med det näst högsta betygssnittet, 13,1, som återfinns bland SP-eleverna. Övriga program hamnar mellan 10,9 och 13,0. (Skolverket 1998f:16) Skillnaderna mellan programmen blir än tydligare om vi ser till andelen elever med de högsta avgångsbetygen, dvs. de betyg som kvalificerar eleverna att söka till de mest prestigetyngda högskoleutbildningarna. Av samtliga kursbetyg som delades ut i gymnasieskolan svarar det högsta betyget MVG för 12 %. På NV utgörs ca 23 % av alla kursbetyg av MVG. Drygt 10 % av eleverna på NV går ut med ett MVG i mer än hälften av ämnena.[33] Även om resultaten från studien om övergångsfrekvensen till högskolan bör tolkas med viss försiktighet (dels mot bakgrund av att många individer påbörjar högre studier senare i livet, dels därför att det finns alternativa karriärvägar vid sidan om utbildningssystemet – interna utbildningar, utbildningar i andra länder, övertagande av familjeföretag, eget företagande, etc.) pekar de på en differentiering vad gäller möjligheterna till framtida karriärer, i vilken gymnasieskolan fungerar som det viktigaste selektionsinstrumentet före högskolan.

II.5.2 En kulturell och en ekonomisk pol

När vi ovan diskuterat skillnader mellan olika sociala gruppers användning av gymnasieskolan har vi rört oss med en tämligen grov differentiering mellan fem skilda grupper, hierarkiskt ordnade i en endimensionell skala (högre klass, medelklass, lägre medelklass, högre arbetarklass och lägre arbetarklass). Denna klassificering låter skillnader framträda som berör en vertikal dimension av det sociala rummet så som den bestäms av de sociala gruppernas totala mängd tillgångar eller kapital. Den döljer däremot andra polariteter som hänger samman med skillnader i *sammansättningen* av samma gruppers tillgångar, dvs. arten av det kapital de besitter. När vi använder en social klassificering som fångar in det senare slaget av skillnader, framträder också vid sidan av den vertikala en andra polaritet i gymnasieskolan som vi kan kalla för horisontell - den mellan å ena sidan elever med ursprung i grupper vilkas sociala ställning är beroende av kulturella tillgångar eller kulturellt kapital (närhet till kulturella produktionsfält och/eller närhet till utbildningssystemet som sådant, ofta uttryckt i att föräldrarna har en lång högskoleutbildning), och å andra sidan elever som tillhör familjer som står privat sektor och ekonomin som socialt fält nära och är mindre beroende av erkänt kulturellt kapital för sina positioner. Vi skall senare, i analysen av profileringen av gymnasieskolan i Stockholmsregionen, återkomma till denna motsatsställning och här nöja oss med att belysa den med ett enda exempel. En polaritet som bestått under de år vi här analyserar är den mellan naturvetenskapligt och ekonomiskt inriktade gymnasiestudier. Tabell 20 nedan visar andelen av alla elever ur 32 sociala grupper i årskurs 2 ht 1998 (elever som kom direkt från högstadiet) som gick på å ena sidan det naturvetenskapliga programmets naturvetenskapliga gren och å andra sidan det samhällsvetenskapliga programmets ekonomiska gren. Omkring 40 % av alla barn till läkare och högskolelärare sökte sig till NA-grenen på det naturvetenskapliga programmet. Andelen är också jämförelsevis hög för barn till ämneslärare och klasslärare, liksom för tjänstemän på olika nivåer i offentlig sektor. Den ekonomiska grenen av SP-programmet, å sin sida, prioriterades särskilt av barn till jurister, till tjänstemän i privat sektor, till företagsledare och handelsmän, alltså grupper med närhet till ekonomin som socialt område och för vilka kulturellt kapital (med undantag för utbildningskapital bland juristerna) relativt sett betyder mindre för upprätthållandet av gruppens sociala ställning. Samma gymnasieutbildning tillskrevs särskilt lågt värde bland elever vilkas föräldrar var läkare och universitetslärare, två grupper med särskilt starkt kulturellt kapital. Vi finner i det närmaste exakt samma mönster vad gäller tilltron till de två utbildningarna bland elever i gymnasieskolan 1988/89 och 1994/95.

[32] Andelar för fortsatta studier vid högskola är för teknisk linje: kvinnor nästan 70 %, män ca 55 %; ekonomisk linje: kvinnor ca 33 %, män ca 25 %; humanistisk linje: kvinnor ca 40 %, män ca 40 %; samhällsvetenskaplig linje: kvinnor 43 %, män 29 %. Bland de praktiska linjerna hade omvårdnadsprogrammet de högsta andelarna elever som studerade vid högskolan, kvinnor 17 % och män 7 %. (Skolverket 1998f:74-83)

[33] Dessutom har NV-eleverna de högsta andelarna MVG i varje specifikt kärnämne. (Skolverket 1998f:17-27)

Tabell 20. Andelar av alla elever ur 32 sociala grupper som 1998 sökt sig till NV-programmets NA-gren och SP-programmets EK-gren.*

Social grupp	NVNA	Social grupp	SPEK
Läkare	41,0	Jurist	19,8
Universitetslärare	37,4	Högre tjänstemän, priv.	15,9
Civilingenjör	32,0	Företagsledare	14,8
Jurist	28,3	Tj.män på mellannivå, pri.	14,1
Ämneslärare	27,8	Handelsmän	13,5
Högre tjänstemän, priv.	24,3	Kontorsanställda, off.	12,2
Högre tjänstemän, off.	24,1	Officerer	12,0
Företagsledare	20,8	Poliser	11,9
Tekniker, off.	20,5	Handelsanställda	11,7
Tj.män på mellannivå, off.	19,1	Kval. arb. i serv.	11,6
Officerer	18,4	Högre tjänstemän, off.	11,4
Journalist	17,6	Journalist	11,4
Tj.män på mellannivå, pri.	17,4	Tj.män på mellannivå, off.	11,2
Tekniker, privat	17,3	Hälso- o sjukv. anst	11,2
Klasslärare	17,3	Kontorsanställda, priv.	11,1
Konstproducenter	16,4	Förmän, privat	10,9
Externt bortfall	15,6	Klasslärare	10,6
Internt bortfall	13,9	Tekniker, privat	10,5
Poliser	13,5	Internt bortfall	10,1
Hälso- o sjukv. anst	13,1	Övriga	10,1
Övriga	11,1	Småföretagare	9,8
Kontorsanställda, priv.	10,7	Externt bortfall	9,6
Bönder, fiskare	10,4	Tekniker, off.	9,5
Handelsmän	9,8	Konstproducenter	9,1
Kval. arb. i serv.	9,6	Civilingenjör	9,1
Kontorsanställda, off.	9,5	Ämneslärare	8,4
Handelsanställda	8,6	Bönder, fiskare	7,7
Vårdande yrken	8,4	Okval. arb. i serv.	7,6
Okval. arb.i serv.	8,3	Okval. arb. i prod.	7,2
Småföretagare	8,3	Kval. arb. i prod.	6,8
Kval. arb. i prod.	7,2	Vårdande yrken	6,4
Lantarbetare	7,1	Läkare	6,2
Okval. arb. i prod.	6,8	Universitetslärare	6,1
Förmän, privat	5,9	Lantarbetare	5,3
Totalt	15,1		10,3

* Elever i årskurs 2 ht 1998 som gått direkt från högstadiet till gymnasiet.

II.5.3 Elever med invandrarbakgrund

Vi har hitintills bara flyktigt berört en fjärde dimension av rekryteringen till gymnasieskolans utbildningar: invandrarelevernas ställning. De register på vilka de här gjorda analyserna grundar sig innehåller för åren 1988/89 och 1994/95 mycket bristfälliga uppgifter om elevernas eventuella invandrarbakgrund. Vi skall därför här begränsas oss till situationen i gymnasieskolan i slutet på 90-talet. I diskussionen av IV-programmet kunde vi konstatera att elever med olika slags invandrarbakgrund generellt är överrepresenterade på detta program i årskurs 1. Bland elever födda utomlands och med ingen förälder född i Sverige gick så många som 20 % av pojkarna och 15 % av flickorna på just IV-programmet. Elever som nyligen invandrat är också den grupp som har lägst övergång från samma program till något av de nationella programmen. Av de drygt 2 700 elever på IV-programmet 1997 som inte gått i grundskolan i Sverige hade 62 % av pojkarna och 74 % av flickorna, i genomsnitt 68 %, slutat gymnasiet eller gjort uppehåll året efter, 1998, under det att 25 % av pojkarna och 18 % av flickorna gick kvar på IV-programmet och bara 13 % av pojkarna och 8 % av flickorna gått över till ett av de 16 nationella programmen (Tabell 10). Både när det gäller avhoppen eller studieavbrotten efter årskurs 1 och övergången till de nationella programmen var elever som inte gått i grundskolan i Sverige betydligt sämre ställda än elever som avslutat högstadiet i en svensk skola (en grupp som dock också innehåller elever med invandrarbakgrund).

Den bild av invandrarelevernas ställning i gymnasieskolan vi får genom att granska rekryteringen till IV-programmet är dock långt ifrån fullständig. Om vi håller oss till de elever som går direkt

vidare från årskurs 9 till gymnasiets årskurs ett och därefter fortsätter till årskurs två, kommer invandrarelevernas utbildningsstrategier i gymnasieskolan i ett delvis annat ljus. Av Tabell 21, som redovisar utbildningsvalen hos elever med olika slags invandrarstatus (vi inkluderar bland dem även elever med svenskfödda föräldrar), framgår att det program som de tidigare analyserna pekat ut som det mest prestigefyllda inom gymnasieskolan, NVNA, visserligen är det i antal elever räknat viktigaste utbildningsvalet i alla elevkategorier, men att elever födda utomlands och med ingen förälder född i Sverige prioriterar detta program något mer än andra (17,7 % av gruppen). Bland flickorna i denna grupp valde så många som 18,6 % att studera på detta program, vilket kan jämföras med 17,7 % av flickor födda i Sverige och med minst en förälder född i Sverige.

Tabell 21. Utbildningsprogram åk 2 1998 efter familjens invandrarstatus.*

Elev och minst en förälder född i Sverige		Elev men ingen förälder född i Sverige**		Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige		Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**		Bortfall för elev och föräldrar		Totalt	
	n=71 490		n=4 088		n=1 559		n=4 773		n=28		n=81 938
NVNA	15,0	NVNA	15,0	SPSA	16,2	NVNA	17,7	SPEK	17,9	NVNA	15,1
SPSA	13,2	SPSA	12,9	NVNA	11,4	SPSA	12,2	SPSA	14,3	SPSA	13,2
SPEK	10,2	SPEK	10,7	SPEK	11,3	SPEK	11,1	OP	10,7	SPEK	10,3
NVTE	6,3	HP	7,6	BF	7,8	HP	8,8	NVNA	10,7	NVTE	6,2
SM	5,4	NVTE	5,2	ES	6,7	OP	7,5	FP	10,7	SM	5,3
BF	5,1	EC	5,2	HR	6,0	NVTE	5,6	SM	7,1	BF	5,0
ES	5,1	SM	5,1	HP	5,7	FP	5,0	NVTE	7,1	ES	4,9
HR	4,7	ES	4,2	OP	4,6	SM	4,3	NP	3,6	HP	4,6
EC	4,6	BF	3,8	SM	4,6	EC	4,0	IB	3,6	EC	4,5
HP	4,2	SPHU	3,5	MP	3,8	BF	3,3	ES	3,6	HR	4,5
FP	3,7	MP	3,5	NVTE	3,2	SPHU	3,0	EC	3,6	FP	3,7
MP	3,3	OP	3,5	EC	3,0	ES	2,7	BP	3,6	MP	3,2
NP	2,6	FP	3,4	SPHU	2,9	MP	2,3	BF	3,6	OP	2,9
SPHU	2,6	HR	3,2	SPE	2,6	HR	2,1	SPHU		SPHU	2,7
OP	2,6	SPE	2,3	FP	2,2	HV	1,9	SPE		SPE	2,4
SPE	2,5	IP	2,0	IP	1,4	IV	1,8	NVE		NP	2,4
IP	2,2	NVE	1,8	NVE	1,3	IP	1,5	MP		IP	2,1
BP	1,9	BP	1,7	NP	1,1	SPE	1,4	LP		BP	1,8
NVE	1,6	HV	1,6	IV	1,1	NVE	1,2	IVIK		NVE	1,6
HV	1,0	IV	1,3	BP	0,8	BP	0,9	IV		HV	1,0
EN	0,9	NP	0,9	LP	0,7	EN	0,5	IP		EN	0,8
IV	0,7	EN	0,5	EN	0,6	IB	0,4	HV		IV	0,8
LP	0,6	LP	0,5	HV	0,6	LP	0,4	HR		LP	0,6
IB	0,2	IB	0,4	IB	0,4	NP	0,3	HP		IB	0,3
IVIK	0,0	IVIK	0,1	IVIK		IVIK	0,1	EN		IVIK	0,0
	100		100		100		100		100		100

* Uppgifter om elevens och föräldrarnas invandrarstaturs från RTB-98. **Inklusive bortfall för föräldrarna

De statistiska register (bland annat det s.k. RTB-registret) som denna analys utgår från innehåller inte uppgifter om föräldrarnas yrken och tillåter med andra ord inte en granskning av skillnader i avseende på familjens invandrarstatus när hänsyn tas till elevernas sociala ursprung i övrigt. Om vi däremot väljer en indikator som dessa register faktiskt innehåller, föräldrarnas utbildningsnivå, ändras intressant nog inte den bild som framtonar i Tabell 21 ovan, utan förstärks i stället något. Tabell 22 visar utbildningsvalen i årskurs 2 bland elever med olika invandrarstatus som kommit direkt från årskurs 9 när skillnad gjorts mellan två utbildningsnivåer hos föräldrarna, å ena sidan högst folkskola, å den andra en längre högskoleutbildning. Det bör observeras att den förra gruppen för kategorin elever födda utomlands och med minst en förälder född i Sverige är liten (n=52) och att de i tabellen redovisade andelstalen för denna kategori därför bör tolkas med försiktighet. Om vi däremot jämför å ena sidan elever födda utomlands med båda föräldrarna också födda utomlands med å andra sidan elever födda i Sverige med minst en förälder född i Sverige, kan vi se att satsningen på de mer prestigefulla teoretiska gymnasieutbildningarna i båda de redovisade utbildningskategorierna är större bland elever födda utomlands, dvs. huvudsakligen invandrarelever. Bland elever födda utomlands och med ingen förälder född i Sverige och med föräldrar som har högst folkskoleutbildning går cirka 30 % på programmen SPSA, SPEK och NVNA, att jämföra med cirka 20 % bland motsvarande elever födda i Sverige och med minst en förälder född i landet. Bland flickorna valde exempelvis

18,3 % bland invandrareleverna i denna grupp NVNA-programmet, men bara hälften så många (9,9 %) bland dem födda i Sverige och med minst en förälder född i landet. Bland elever med högutbildade föräldrar är skillnaderna för just NVNA-programmets del iögonenfallande. 36 % av invandrareleverna i denna kategori valde detta program, vilket skall jämföras med 28 % bland elever födda i Sverige och med minst en förälder född i landet. En viktig reservation bör dock göras mot detta resonemang. Det är sannolikt att familjer i Sverige med folkskola som högsta utbildningsnivå bland föräldrarna utgör en speciell (exempelvis i avseende på ålder och regional fördelning i landet) och också numerärt liten grupp och bara med tvekan kan jämföras med invandrarfamiljer med motsvarande utbildning från länder där denna utbildningsnivå kanske motsvarar ett relativt sett betydligt högre utbildningskapital.

Det finns anledning att tro att avsevärda skillnader härvidlag finns mellan olika slags invandrargrupper och att en analys som tar hänsyn till både ursprungsland och invandringsår skulle nyansera bilden betydligt. Vidare tar den bild vi här redovisat för årskurs 2-elever som kommit direkt från högstadiet ingen hänsyn till vilka skolor i en lokal eller regional kontext som invandrarelever är hänvisade till. Men med dessa reservationer kan kanske hypotesen lanseras att invandrarelever som inte sållats bort ur utbildningskonkurrensen på ett tidigt stadium, allmänt sett, tenderar att göra minst lika kraftiga investeringar i prestigefulla gymnasieprogram som elever med ”svensk” bakgrund. Man bör dock komma ihåg att denna grupp invandrarelever antagligen är betydligt starkare selekterad än andra elevgrupper på motsvarande nivå (gymnasiets årskurs 2). Den stora utsållningen av invandrarelever födda utomlands sker under det första gymnasieåret och många av dem lämnar skolan efter ett år på IV-programmet.

Tabell 22. Utbildningsprogram åk 2 1998 efter familjens invandrarstatus, föräldrar med folkskola respektive längre högskoleutbildning som högsta utbildningsnivå.*

Elever vilkas föräldrars högsta utbildningsnivå är folkskola									
Elev och minst en förälder född i Sverige		Elev men ingen förälder född i Sverige**		Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige		Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**		Totalt	
	n=1 248		n=529		n=52		n=491		2 320
BF	10,5	HP	14,0	SPSA	17,3	HP	14,3	SPSA	10,3
SPSA	9,1	SPSA	11,3	NVNA	13,5	OP	11,6	HP	10,1
FP	8,6	NVNA	9,5	HP	9,6	SPSA	11,2	BF	8,3
HR	7,1	SPEK	8,9	SPEK	9,6	SPEK	11,0	SPEK	7,9
EC	7,1	EC	6,2	BF	7,7	NVNA	9,4	FP	6,8
HP	6,8	BF	5,7	HR	7,7	BF	5,5	NVNA	6,7
SPEK	6,3	SM	5,5	BP	5,8	HV	4,9	OP	6,6
OP	5,6	FP	5,1	EC	3,8	FP	4,7	EC	6,2
IP	5,2	OP	4,9	ES	3,8	EC	4,3	HR	5,3
NVNA	4,2	HR	4,0	MP	3,8	NVTE	3,7	SM	3,9

Elever vilkas föräldrars högsta utbildningsnivå är längre högskoleutbildning									
Elev och minst en förälder född i Sverige		Elev men ingen förälder född i Sverige**		Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige		Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**		Totalt	
	n=16 128		n=468		n=479		n=562		n=17 637
NVNA	28,0	NVNA	32,1	SPSA	18,4	NVNA	36,1	NVNA	28,0
SPSA	16,9	SPSA	16,0	NVNA	14,4	SPSA	11,4	SPSA	16,7
SPEK	10,9	SPEK	12,4	SPEK	11,3	SPEK	11,2	SPEK	11,0
NVTE	8,7	NVTE	6,4	BF	7,9	NVTE	9,1	NVTE	8,5
ES	6,2	ES	5,3	ES	7,9	SM	5,7	ES	6,2
SM	5,8	SPHU	4,9	HR	6,7	SPHU	3,9	SM	5,7
SPHU	3,3	NVE	3,4	SM	5,4	MP	3,2	SPHU	3,3
SPE	3,1	SM	3,4	NVTE	4,0	HP	3,0	SPE	3,0
NVE	2,6	EC	3,0	MP	3,8	ES	2,8	NVE	2,6
MP	2,4	SPE	3,0	OP	3,1	NVE	2,5	MP	2,4

* Uppgifter om elevens och föräldrarnas invandrarstaturs från RTB-98, endast de 10 viktigaste utbildningarna per grupp.
**Inklusive bortfall för föräldrarna.

II.5.4 Utbildningsval och den sammanhållna gymnasieskolan

Låt oss slutligen påminna om att de skillnader mellan skilda gruppers utbildningsval i gymnasiet som här belysts, har som följd att gymnasieutbildningarna själva tenderar att befolkas av elever med ofta helt olika karaktäristika. Gymnasieskolans olika utbildningar och program utgör ett rum med så stora avstånd att den bara med stora reservationer kan kallas för sammanhållen. Om vi betraktar den första av de dimensioner som diskuterats ovan, skillnader mellan könen, finner vi att programmen SPHU, OP, HV och BF i årskurs 2 läsåret 1998/99 alla tog emot över 70 % flickor, medan programmen BP, EC, FP, EN, IP, NVTE hade minst 70 % pojkar som elever. På bara sex program/grenar var skillnaden mellan andelen flickor och andelen pojkar mindre än 10 procent. När det gäller elevernas medelbetyg från högstadiet var det lilla IB-programmet det mest selektiva med en fjärdedel av eleverna med ett medelbetyg på minst 4,5, följt av NVNA med ungefär 16 % av eleverna i denna kategori. De minst selektiva utbildningarna med avseende på betyg var IP, BP och FP, där mer än en tredjedel av eleverna hade betyg under 2,5.[34] Beträffande elevernas sociala ursprung var återigen det i antal elever räknat blygsamma IB-programmet det mest selektiva: nästan hälften av eleverna (43 %) hade sitt ursprung i familjer som här klassificerats som tillhörande den högre klassen. Därnäst kom NVNA med en tredjedel av sina elever, NVTE med en fjärdedel och de olika grenarna på SP med ungefär en femtedel. På sju program kom minst en femtedel av eleverna från familjer tillhörande den lägre arbetarklassen: LP (28 %), IP (27 %), FP (26 %), OP (25 %), BP (24 %), BF (23 %) och HP (22 %). Som framgår av dessa siffror utgjorde de mest selektiva programmen en utbildningsvärld som hade mycket lite eller ingenting gemensamt med den som de minst selektiva programmen representerade. De skillnader som här antytts gäller utbildningsprogrammen som sådana, på nationell nivå, när ingen hänsyn tagits till lokala skillnader. Det bör understrykas att de både kan förstärkas och försvagas av en boendesegregation som ser olika ut i olika geografiska områden. När det geografiska rummet präglas av en särskilt ojämn fördelning av sociala grupper med skilda mått av tillgångar, vilket är fallet exempelvis i Stockholmsregionen, förstärks som regel elitutbildningarnas selektiva karaktär.

II.6 Profileringen av gymnasieskolan i Stockholmsregionen

Den nya gymnasiereformen från 1991 har givit större möjligheter att etablera nya skolor med andra huvudmän än kommun, landsting och stat. Skolorna har också fått större frihet att inrätta egenkomponerade program, s.k. profilprogram, dvs. lokala varianter av de nationella programmen. Etablerandet av friskolor är fortfarande ett relativt begränsat fenomen inom gymnasieskolan – endast 3 % av gymnasieeleverna gick 1998 i en friskola och närmare hälften av alla kommuner saknade friskolor. Men tendensen är tydlig. Friskolorna har expanderat kraftigt under 1990-talet och framför allt under dess senare hälft. Läsåret 1992/93 fanns det 16 fristående gymnasieskolor (varav 10 stycken låg i Stockholm, fyra i Göteborg samt två i övriga städer) av totalt drygt 600 skolor och andelen elever som gick i en friskola var totalt sett endast 0,8 %. Två läsår senare, 1994/95, hade antalet friskolor ökat till 37 (varav 16 i Stockholm, fyra i Göteborg och resterande 17 spridda på övriga städer – ökningen var således mest markant i andra städer än Stockholm och Göteborg). Andelen elever i fristående skolor hade också ökat något och nådde 1,2 %. (SOU 1995:113, p. 16-20)[35] Läsåret 1998/1999 hade denna andel som sagt ökat till 3 % och antalet friskolor var 86, men

[34] Eftersom vi här utgår från årskurs 2-elever har IV-programmet inte tagits med i jämförelsen.

[35] Det är dock svårt att direkt jämföra skolor före och efter Riksdagsbeslutet 1993 då fristående gymnasieskolor fick lagstadgad rätt till ekonomiskt bidrag från elevens hemkommun (de nya bestämmelserna i skollagen började tillämpas 1 juli 1994). Beslutet innebar att det görs skillnad mellan ”fristående skolor” och ”kompletterande skolor”. Den första gruppen är likvärdiga med kommunala skolor med nationella eller specialutformade program, till skillnad från den senare gruppen (där undervisning i samtliga kärnämnen saknas) vars utbildningar utgör komplement till den gängse gymnasieskolan. Före beslutet betraktades samtliga fristående skolor som en enhetlig grupp, dock i statistiken separerad i ”skolor med statsbidrag” och ”skolor enbart ställda under statlig insyn”.

kanske än mer signifikant för den kommande utvecklingen är antalet ansökningar om att få starta friskolor. Nittio ansökningar låg på Skolverkets bord i slutet av 1999.

Även om friskolor på gymnasienivå i Sverige utgör ett relativt blygsamt inslag, finns tydliga regionala skillnader. Friskolor är i första hand ett storstadsfenomen, vilket kan förklaras med att det krävs ett omfattande (och differentierat) totalt elevunderlag för att det skall finnas utrymme för etablerandet av fristående skolor. Vi finner i Stockholms län den högsta andelen elever som går i friskolor (6,6 % av eleverna i Stockholms län gick 1997 i en friskola; motsvarande siffra för 1998 är 8,5 %) och vi finner också den största geografiska koncentrationen av profilerade gymnasieprogram. Det är huvudskälet till att vi i detta avsnitt valt att studera Storstockholmsregionen i detalj.

Det är viktigt att poängtera att friskolor och profilprogram inte kan förstås utifrån monografiska studier av enskilda skolor, utan får sin mening genom de positioner de intar i det system av relationer mellan skolor och program som gymnasieskolan utgör. Vi kommer därför i vår analys att ägna en hel del utrymme åt att konstruera rummet av gymnasieutbildningar i Stockholm – rummet av relationer mellan skolor och utbildningsprogram – och därvid i synnerhet fokusera på hur detta rum förhåller sig till vad vi kan kalla det sociala rummet, de positioner sociala grupper med olika slags kulturella, sociala och materiella tillgångar intar i förhållande till varandra. Innan vi tar oss an denna uppgift kan det dock vara på sin plats att ge en generell bild av hur just friskolorna förhåller sig till de kommunala skolorna i gymnasieskolan på en aggregerad nationell nivå när det gäller de program de erbjuder, det slags elever de rekryterar och det värde som utbildningsinvesteringar de tillmäts av sociala grupper med olika mängd och art av tillgångar.

II.6.1 Friskolor och kommunala skolor i ett nationellt perspektiv

Låt oss först understryka att den följande analysen avser skillnader mellan friskolor och kommunala skolor på nationell nivå och alltså inte tar hänsyn till de särdrag exempelvis rekryteringen till friskolor eventuellt kan ha i en bestämd del av Sverige eller i en specifik lokal geografisk kontext. Med detta i minnet kan vi konstatera att det allmänt sett (Tabell 23) finns betydande skillnader mellan friskolor och kommunala skolor i avseende på de program skolorna erbjuder. För friskolorna är de specialutformade programmen (här kallat SM-programmet) de viktigaste, de program som ger störst möjligheter för skolan och eleverna att på egen hand komponera kursinnehållet. Var fjärde friskoleelev (26,3 %) läser på detta program, att jämföra med ungefär var tjugonde elev (4,7 %) på de kommunala skolorna. Därefter följer för friskolornas del de två stora studieförberedande utbildningarna SPSA (17,8 %) och NVNA (17,3 %). Anmärkningsvärt är även att mediaprogrammet (MP) har en så stark ställning. Drygt var tionde elev (12,6 %) går denna utbildning, medan motsvarande andel för de kommunala skolorna är 3,0 %. Den femte utbildning i betydelse på de gymnasiala friskolorna är SPEK (11,3 %), som är ungefär lika stort som på de kommunala gymnasieskolorna (10,2 %). Ett av de mer betydande studieförberedande programmen – den tekniska grenen av det naturvetenskapliga programmet, NVTE – finns anmärkningsvärt nog överhuvud taget inte representerat på friskolorna, vilket också är fallet för de engelsktalande inriktningarna av SP och NV, dvs. SPE och NVE. Gymnasieprogram av yrkesförberedande karaktär, dvs. program som i huvudsak motsvarar de tidigare s.k. praktiska gymnasielinjerna, är med undantag av MP och HV underrepresenterade på friskolorna och vissa av dem – BF, EC, EN, LP samt IV och IVIK – förekommer där inte alls. Om vi räknar med även de utbildningar inom SM som kan sägas ha en yrkesförberedande karaktär[36], går totalt sett 25 % av friskoleeleverna på yrkesförberedande program, medan motsvarande andel för elever inom den kommunala skolan är 44,5 %. Om vi på samma sätt räknar med de utbildningar inom SM som kan sägas vara studieförberedande, är andelen elever på studieförberedande program lika stor på friskolorna som på de kommunala skolorna, 53 %. Däremot återfinns en betydligt högre andel av friskoleeleverna, 22 %, på övriga SM-utbildningar, att jämföra med 2,5 % för elever inom den kommunal gymnasieskolan.

[36] De registreringsuppgifter för specialutformade programmen som denna analys bygger på tillåter bara för en relativt liten grupp av de registrerade att åtskillnad görs mellan studieförberedande och yrkesförberedande studieinriktningar.

Hur skall denna skillnad i programutbud förstås? En förklaring kan vara att de studieförberedande programmen och utbildningar inom SM vanligtvis är betydligt billigare än andra och därför en mer ekonomiskt fördelaktig affär för friskolorna. En annan förklaring står som vi skall se sannolikt att finna i den speciella karaktär rekryteringen till fristående skolor har, jämförd med den till de kommunala skolorna.

Tabell 23. Antal och andelar elever i årskurs 2 1998 och som gått ut grundskolan 1997 per program fördelade på fristående skolor och kommunala skolor.*

		Fristående skolor		Kommunala skolor		Totalt
		% kol.	% rad	% kol.	% rad	% kol.
	n	2 096		79 842		81 938
SM	4 337	**26,3**	**12,7**	4,7	87,3	5,3
SPSA	10 777	**17,8**	**3,5**	13,0	96,5	13,2
NVNA	12 347	**17,1**	**2,9**	15,0	97,1	15,1
MP	2 661	**12,6**	**10,0**	3,0	90,0	3,2
SPEK	8 410	**11,3**	**2,8**	10,2	97,2	10,3
HR	3 709	2,6	1,5	**4,6**	**98,5**	4,5
NP	1 952	2,1	2,3	2,4	**97,7**	2,4
OP	2 406	1,9	1,6	**3,0**	**98,4**	2,9
SPHU	2 186	1,7	1,6	2,7	**98,4**	2,7
ES	4 049	1,5	0,8	**5,0**	**99,2**	4,9
HV	859	**1,3**	3,3	1,0	96,7	1,0
HP	3 790	1,1	0,6	**4,7**	**99,4**	4,6
IB	207	**1,1**	**11,1**	0,2	88,9	0,3
BP	1 491	0,5	0,7	**1,9**	**99,3**	1,8
FP	3 032	0,5	0,4	**3,8**	**99,6**	3,7
IP	1 726	0,4	0,5	**2,2**	**99,5**	2,1
BF	4 098			**5,1**	**100,0**	5,0
EC	3 725			**4,7**	**100,0**	4,5
EN	676			0,8	**100,0**	0,8
LP	509			0,6	**100,0**	0,6
NVE	1 290			1,6	**100,0**	1,6
NVTE	5 060			**6,3**	**100,0**	6,2
SPE	1 992			**2,5**	**100,0**	2,4
IV	622			0,8	**100,0**	0,8
IVIK	27			0,0	**100,0**	0,0
Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100

* Programmen sorterade efter högsta andel inom fristående skolor. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

Som framgår av Tabell 24 skiljer sig den sociala rekryteringen till friskolor från den till kommunala skolor.[37] Grovt uttryckt är de gymnasiala friskolorna främst en angelägenhet för samhällets eliter. Om vi använder en endimensionell indelning i sociala grupper, är den mest överrepresenterade gruppen elever på friskolorna den som har ursprung i den högre klassen. Dessa elever utgör här en tredjedel av elevkåren (30,1 %), att jämföra med en knapp femtedel på de kommunala skolorna (17,5 %). Chansen för en elev med ursprung i det som här kallats den högre klassen att gå på en friskola är nästan dubbelt så stor som sannolikheten för en elev med ursprung i medelklassen (4,3 % respektive 2,5 % av alla elever i landet i de två kategorierna) och nästan tre gånger så stor som för elever med ursprung i högre och lägre arbetarklassen (1,3 % resp. 1,8 %). En finare analys av vilka sociala grupper som i högre grad än andra sätter sina barn i friskolor visar att jurister (8,7 %), läkare (5,7 %), högre tjänstemän i privat sektor (4,5 %), företagsledare (4,5 %) universitetslärare (4,1 %) och journalister (4,1 %) är mer företrädda än andra – med andra ord yrkesgrupper som ofta besitter ett omfattande utbildningskapital. Vi kan också notera att dessa grupper representerar båda polerna inom den högre klassen. Den kulturella polen är representerad av universitetslärare och journalister och i viss mån läkare, medan företagsledare, högre tjänstemän i privat sektor och till viss del jurister representerar den ekonomiska polen. Om vi använder utbildningsnivå som kriterium, finner vi ett liknande mönster. Elever med föräldrar med hög utbildningsnivå är klart överrepresenterade på landets friskolor. Över 60 % av eleverna har föräldrar med en kortare eller längre universitetsutbildning (inklusive forskarutbildning), under det att

[37] Återigen är det nödvändigt att påpeka att denna jämförelse har vissa begränsningar i och med att friskolorna är mest vanligt förekommande i storstadsregionerna där framför allt invandrargrupper och högutbildade är överrepresenterade.

motsvarande andel för de kommunala skolorna är dryga 40 %. Sannolikheten för en elev med föräldrar som har gått en forskarutbildning att gå på en friskola är ungefär fyra eller fem gånger större än sannolikheten för en elev med folk- eller grundskoleutbildade föräldrar (6,7 %, respektive 1,3 % och 1,2 % av alla elever i respektive grupper).

Friskolorna på gymnasienivå, i likhet med dem på grundskolenivå, är också i högre grad en angelägenhet för elever med någon form av invandrarbakgrund än för andra elever. Men det är talande att undantag här bör göras för elever som är födda utomlands och som inte har någon förälder som är född i Sverige – på friskolorna utgör dessa elever i själva verket en något lägre andel än på de kommunala skolorna. Detta bör sannolikt tolkas så att invandrarelever med svag förankring i Sverige och med föga tillgång till ett erkänt socialt och kulturellt kapital också har relativt sett svårare än andra elever med invandrarbakgrund att utnyttja den möjlighet friskolor med invandrarprofil kan erbjuda för invandrarelever att finna ett kulturellt adekvat alternativ till den kommunala skolan.

Om vi till sist ser till elevernas tidigare skolkarriär, kan vi konstatera att elever med höga grundskolebetyg är klart överrepresenterade inom friskolorna. Sannolikheten att gå i en friskola är fyra gånger större för elever med riktigt höga avgångsbetyg från grundskolan (betyg över 4,4) än för genomsnittseleven och tio gånger större än för elever med avgångsbetyg i högstadiet under 2,5. Elever med högstadiebetyget 4,0 och högre utgör drygt 40 procent av elevkåren på friskolorna, men bara cirka 18 % av den på de kommunala skolorna. Vi kan också notera att elever som gått i en fristående grundskola i betydligt större utsträckning än elever som gått i en kommunal grundskola väljer att söka sig till gymnasiala friskolor. Var fjärde elev som gått i en fristående grundskola går vidare till en fristående gymnasieskola, medan endast en av 50 bland de elever som har gått i en kommunal grundskola byter skoltyp i gymnasiet.

En rimlig slutsats är att de särskiljande drag vi kan finna i de gymnasiala friskolornas programutbud – frånvaron av yrkesinriktade program, satsningen på specialdesignade utbildningar inom SM – måste förstås i relation till samma skolors likaledes särskiljande rekrytering av elever. Å ena sidan betingar utbudet av program rekryteringen. Vi vet att just elever med höga betyg, med ett högt socialt ursprung och vilkas föräldrar har en hög utbildningsnivå är överrepresenterade på studieförberedande utbildningar (och underrepresenterade på yrkesförberedande utbildningar) och mer än andra elevgrupper vet att utnyttja gymnasieskolans möjligheter att skräddarsy mer individuellt anpassade utbildningar på det sätt som kan ske inom SM. Friskolorna behöver inte medvetet inrikta sig mot detta slags elever för att de program de erbjuder ändå skall locka till sig just dem. Att exempelvis mediaprogrammet är så starkt representerat på friskolorna kan antagligen förklaras med att media är ett område där vikten av kontakter med mediavärlden, en lärar- och elevkultur som gissningsvis ofta sätter individualiteten i högsätet och behovet av viss frihet från den kommunala skolans regelsystem, t. ex. när det gäller lärarrekrytering, får initiativtagarna att mer än vad som gäller för andra program söka sig bort från den kommunala skolan. Men när ett mediaprogram på en friskola väl är etablerat, söker sig i hög grad elever med medelklassbakgrund, inte minst flickor, dit och sällan elever med blygsam social härkomst. På samma sätt behöver inte initiativtagarna till en friskola med en särskilt intellektuellt krävande variant av naturvetenskapligt program vara inriktade på att rekrytera elever från de intellektuella fraktionerna av den högre klassen, men sannolikheten att just detta slags elever skall dominera rekryteringen är stor. Det är med andra ord begripligt att friskolorna, som i olika former strävar efter att vara distinktiva på sina områden, främst är en angelägenhet för kulturellt och socialt starka grupper. Å andra sidan betingar också rekryteringen till friskolorna deras programutbud. När en skola, en lärargrupp eller ett företag med intressen inom skolbranschen utforskar möjligheten att skapa en friskola med en viss inriktning som kan överleva ekonomiskt, vänder de sig mer eller mindre medvetet mot elevgrupper bland vilka de rimligtvis kan förvänta sig ett intresse för utbildningen, en ”marknad”. I synnerhet när det gäller skolor som drivs som – eller av – företag är denna marknadsorientering gissningsvis tämligen medveten. Man vänder sig till grupper med krav på att deras utbildningsinvestering skall ge fördelar i utbildningskonkurrensen och som i valet av friskola söker en särskiljande utbildning som är konkurrenskraftig inom det utbildningsområde det gäller, en konkurrensfördel som i sin tur kan uppnås bara genom en förhållandevis stark selektion av de elever som vinner inträde. Dessa grupper är med få undantag de sociala eliterna. I den meningen styr förmodligen rekryteringsunderlaget till

friskolorna deras utbud av utbildningsprogram. Det är sannolikt kännetecknande att vi ännu så länge inte fått en friskola med inriktning mot IV-programmet, låt vara att detta program formellt sett är tänkt som ett förberedande sådant som skall lotsa eleverna in på de andra nationella utbildningsprogrammen. Vid sidan av detta formella hinder för skapandet av en sådan friskola, utgör själva den potentiella målgruppen bland gymnasieeleverna en effektivt broms. Som marginaliserad och resurssvag gör den motsatsen till att tillvarata sina intressen i utbildningskonkurrensen och utgör därför heller ingen målgrupp för andra än de kommunala skolor vilkas uppdrag det är att förse dem med utbildning.

Tabell 24. Elever i årskurs 2 i gymnasieskolan 1998 och som gått ut grundskolan 1997, fördelning på fristående och kommunala skolor.*

			Friskolor		Kommunala skolor		Totalt
			% kol.	% rad	% kol.	% rad	% kol.
		n	2 096		79 842		81 938
Kön	Pojkar	41 377	43,2	2,2	**50,7**	**97,8**	50,5
	Flickor	40 561	**56,8**	**2,9**	49,3	97,1	49,5
	Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100
Typ av grundskola	Kommunal grundskola	80 698	85,4	2,2	**98,8**	**97,8**	98,5
	Fristående grundskola	1 240	**14,6**	**24,6**	1,2	75,4	1,5
	Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100
Medelbetyg	Ej betyg	330	**3,2**	**20,3**	0,3	79,7	0,4
	0,1-2,4	7 193	2,8	0,8	**8,9**	**99,2**	8,8
	2,5-2,9	14 306	6,5	1,0	**17,7**	**99,0**	17,5
	3,0-3,4	23 917	18,4	1,6	**29,5**	**98,4**	29,2
	3,5-3,9	21 115	25,8	2,6	25,8	97,4	25,8
	4,0-4,4	11 662	**27,9**	**5,0**	13,9	95,0	14,2
	4,5-5,0	3 387	**15,4**	**9,5**	3,8	90,5	4,1
	Annat betyg	28			0,0	**100,0**	0,0
	Total	81 938	100	2,6	100	97,4	100
Social klass	Internt bortfall	2 125	2,4	2,4	2,6	**97,6**	2,6
	Högre klass	14 568	**30,1**	**4,3**	17,5	95,7	17,8
	Medelklass	29 508	35,7	2,5	36,0	**97,5**	36,0
	Lägre medelklass	13 442	13,9	2,2	**16,5**	**97,8**	16,4
	Högre arbetarklass	8 782	5,5	1,3	**10,9**	**98,7**	10,7
	Lägre arbetarklass	11 193	9,5	1,8	**13,8**	**98,2**	13,7
	Externt bortfall	2 320	2,8	2,5	2,8	**97,5**	2,8
	Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100
Föräldrarnas högsta utbildning	Ingen uppgift	1 931	2,2	2,4	2,4	**97,6**	2,4
	Folkskola	2 320	1,4	1,3	**2,9**	**98,7**	2,8
	Grundskola	5 962	3,4	1,2	**7,4**	**98,8**	7,3
	Gymnasium, högst två år	25 682	18,9	1,5	**31,7**	**98,5**	31,3
	Gymnasium, tre år	11 246	12,4	2,3	**13,8**	**97,7**	13,7
	Universitets- och högskoleutb., kortare än tre år	15 742	**21,0**	**2,8**	19,2	97,2	19,2
	Universitets- och högskoleutb., minst tre år	17 637	**36,0**	**4,3**	21,1	95,7	21,5
	Forskarutbildning	1 418	**4,5**	**6,7**	1,7	93,3	1,7
	Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100
Familjens invandrarstatus	Elev och minst en förälder född i Sverige	71 490	86,3	2,5	**87,3**	**97,5**	87,2
	Elev men ingen förälder född i Sverige**	4 088	**6,2**	**3,2**	5,0	96,8	5,0
	Elev född utomlands och minst en förälder född i Sverige	1 559	**2,4**	**3,3**	1,9	96,7	1,9
	Elev född utomlands och ingen förälder född i Sverige**	4 773	5,0	2,2	5,8	**97,8**	5,8
	Ej svar för elev och föräldrar	28	**0,1**	**10,7**	0,0	89,3	0,0
	Totalt	81 938	100	2,6	100	97,4	100

* Efter kön, medelbetyg, socialt ursprung (FoB-90), familjens högsta utbildningsnivå (RTB-98), familjens invandrarstatus (RTB-98) och typ av grundskola. ** Ej svar för föräldrarna inkluderade i denna kategori. **Fet stil** markerar att gruppen är överrepresenterad.

II.6.2 Det sociala rummet och fältet av gymnasieutbildningar i Stockholm

En analys av rekryteringen till de gymnasiala friskolorna på en aggregerad nationell nivå är som vi påpekat problematisk, eftersom de utbildningsinvesteringar som görs i dem får sin fulla innebörd först i den lokala eller regionala kontext i vilken de utgör ett alternativ. Samma sak gäller de s.k. profilerade program som kommit att utgöra en allt viktigare del av gymnasieskolan. För att kunna ge en bild av vad denna profilering – profilerade program och friskolor – innebär för gymnasieskolans struktur har vi därför valt att analysera den i ett specifik geografiskt område. Stockholms län har varit ett naturligt val eftersom friskolorna där är som mest frekventa.[38] Eftersom både valet av gymnasieprogram och valet av skola är föremål för analys, har ett dataregister skapats där analysenheten är program och gren per skola. NVNA-grenen på Kungsholmens gymnasium utgör exempelvis en enhet och SPHU-grenen på samma gymnasium en annan. Utifrån kriteriet att varje analysenhet skall omfatta minst tio individer har 441 analysenheter av detta slag skapats på grundval av ett register som omfattar samtliga elever i årskurs två[39] i Stockholms län. För varje analysenhet har en ”rekryteringsprofil” konstruerats som bland annat tar hänsyn till elevernas sociala ursprung, klassificerat i 34 olika kategorier på grundval av deras föräldrarnas yrkespositioner (om klassificeringen av socialt ursprung, se Appendix nedan). Poängen med denna klassificering har varit att undvika en endimensionell representation av det sociala rummet i en enda hierarkisk skala och i stället ge visst utrymme åt vad vi kan kalla för ”horisontella” sociala skillnader mellan sociala grupper och mellan de skilda arter av tillgångar eller kapital på vilka de grundar sina ställningar. Vidare har ett antal ytterligare indikatorer använts när rekryteringsprofilerna skapats för de 441 enskilda utbildningar som utgör rummet av gymnasieutbildningar i Stockholm, exempelvis elevernas kön, deras medelbetyg och tillval i högstadiet, föräldrarnas utbildning och inkomst och familjens boendeförhållanden. Elevernas eventuella invandrarbakgrund ”mäts” som vi skall se främst av att uppgifter om familjen helt eller delvis saknas i Folk- och bostadsräkningen från 1990, samt av uppgifter om föräldrarnas födelseland i RTB-registret. När relationerna mellan utbildningarna analyseras, eller rättare sagt *strukturen* av relationer mellan dem, har olika aspekter av dessa rekryteringsprofiler lyfts fram, beroende på det fokus analysen har. Ett viktig instrument i analysen av relationerna mellan utbildningarnas rekryteringsprofiler har varit korrespondensanalys.

Några inledande ord om hur korrespondensanalysen fungerar kan behövas.[40] Analysmetoden utgår från en matris där utbildningarna utgör individerna (eller raderna) och egenskaperna hos de elever som frekventerar dem, alltså det vi här kallat rekryteringsprofilen, utgör variablerna (kolumnerna), i vår analys främst deras sociala ursprung men också deras kön, medelbetyg och tillvalsämnen i högstadiet, deras föräldrars inkomst och utbildning, osv. Korrespondensanalysen jämför relationerna mellan å ena sidan de olika individerna på grundval av deras värden på variablerna (exempelvis hur fördelningen av eleverna utifrån de sociala grupperna ser ut) och å andra sidan relationerna mellan variablerna på grundval av deras fördelning på individerna (hur eleverna i en viss social grupp fördelar sig på de olika utbildningarna). Denna jämförelse ger med andra ord inte bara en bild av hur utbildningarna skiljer sig från eller liknar varandra, utan också av skillnader och likheter mellan elever med olika egenskaper, exempelvis med olika socialt ursprung eller med olika medelbetyg från högstadiet, med avseende på vilka utbildningar dessa grupper söker sig till eller utesluts från. Eftersom vi här i det närmaste rör oss med en totalpopulation av en ålderskohort barn i Stockholmsområdet, analyserar vi med andra ord också utbildningsstrategierna inom de sociala grupper eleverna kommer från. Analysen sammanfattar de skillnader den finner mellan individerna

---

[38] Det förtjänas att nämnas att inte alla kommuner i Stockholms län har fristående skolor; av Stockholms läns 25 kommuner fanns det läsåret 1998/1999 friskolor i 12 kommuner. Om vi ser till andelar elever inom kommunens gymnasieskolor som går i fristående skolor har Sigtuna den högsta andelen (34 %) följd av Danderyd (30 %), Nacka (13 %) och Sollentuna (13 %). Stockholms kommun, som är den i särklass största kommunen har det högsta antalet friskolor, 14 stycken, medan de flesta övriga kommuner med friskolor endast har en friskola i kommunen.

[39] Inte förrän i årskurs 2 registreras gymnasieelevernas val av gren inom inom de nationella programmen. Först då framträder skillnader i rekrytering mellan t.ex. naturvetenskaplig och teknisk gren på det naturvetenskapliga programmet, mellan samhällsvetenskaplig, ekonomisk och humanistisk gren på det samhällsvetenskapliga programmet eller mellan nationella (till vilka de ovan nämnda hör) och lokala, s.k. ”profilerade” grenar av samma program.

[40] För en tekniskt orienterad introduktion, se Hjellbrekke 1999.

(utbildningarna) och mellan variablerna (de sociala grupper som frekventerar dessa utbildningar) som geometriska avstånd vilka kan projiceras som axlar i ett mångdimensionellt rum där den första axeln eller dimensionen utgör det första, mest lyckad försöket till sammanfattning, den andra axeln eller dimensionen utgör det därnäst mest optimala (givet den första axeln), osv. Rummet av relationer mellan individerna eller utbildningarna är med andra ord oskiljbart från rummet av relationer mellan variablerna eller de sociala grupperna. Vi kommer emellertid till en början att behandla de två rummen var för sig, dvs. studera relationerna mellan variablerna för sig och relationerna mellan individerna för sig – å ena sidan rummet av de sociala grupper som använder gymnasieskolans utbildningar på olikartade sätt, å andra sidan rummet av utbildningar så som detta struktureras av den användning de sociala grupperna gör av dem.

Graf 1. Rummet av elever, definierade efter socialt ursprung (34 grupper), på Stockholmsregionens gymnasieutbildningar, åk 2, 1998, dimension 1 och 2.

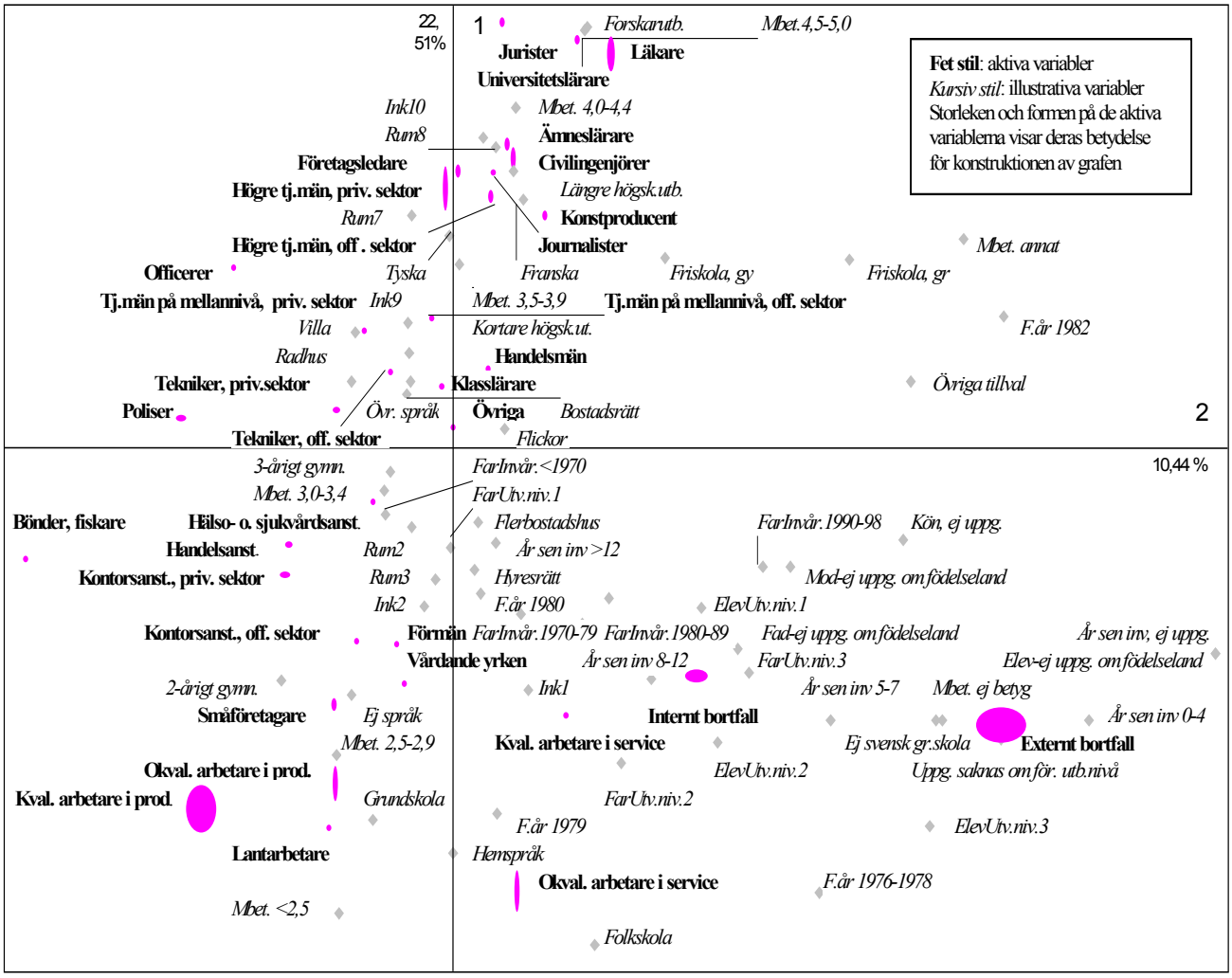

Egenvärde för axel 1: 0,2662, egenvärde för axel 2: 0,1235. Totalt förklarad varians 1,2.

Låt oss utgå från en korrespondensanalys i vilken de enskilda utbildningarna karaktäriseras av elevernas sociala ursprung kategoriserat i 34 grupper (se ovan). Den första grafen, Graf 1, åskådliggör det sociala rummets struktur med föräldrarnas yrkespositioner, inklusive frånvaron av sådana uppgifter i Folk- och bostadsräkningen, som aktiva variabler i analysen. Den första dimensionen, den vertikala i grafen och den som förklarar mest av variansen i materialet, visar på en hierarkisk struktur i föräldrarnas sociala positioner. I den övre delen av grafen hamnar de yrkesgrupper (läkare, jurister, universitetslärare, civilingenjörer, högre tjänstemän och företagsledare) som vanligtvis kategoriseras

som ”överklass” eller högre skikt, medan vi på den nedre halvan finner yrkesgrupper (okvalificerade och kvalificerade arbetare inom serviceyrken och produktion, lantarbetare, småföretagare, kontorsanställda, etc.) som konstituerar de lägre sociala skikten. För att berika bilden har även illustrativa variabler lagts in i grafen (dvs. variabler som inte påverkar konstruktionen av strukturen men i efterhand, givet denna struktur, placeras in i den) såsom familjens sammanräknade inkomst, familjens högsta utbildningsnivå och indikationer på familjens boende. Dessa indikatorer fördelar sig i rummet på ett sätt som sammanfaller med den hierarki den första dimensionen pekar ut. Bland de högre sociala skikten finner vi de högsta inkomsterna och de högsta utbildningsnivåerna (notera den perfekta hierarkien, ju högre upp i grafen desto högre inkomst och utbildningsnivå). De högre skikten bor även i större utsträckning i villor och disponerar över fler rum än de lägre skikten, vilka i större utsträckning bor i flerfamiljshus där upplåtelseformen är hyresrätt. Även några karakteristika som avser eleverna själva har lagts in som illustrativa variabler i grafen. Vi kan notera att medelbetyg från grundskolan följer den vertikala dimensionen perfekt, där de högsta betygen återfinns bland elever med ursprung i den högre klassen och de lägsta betygen hos elever med ursprung i de lägre sociala klasserna. Likaså tenderar eleverna i de högre skikten att vara yngre än genomsnittet och de lägre klassernas barn äldre. Ser vi till elevernas tillval i grundskolan föredrar de förra att läsa språk medan de senare i större utsträckning har valt bort språk eller har läst hemspråk.

Den andra dimensionen, den horisontella, bör förstås som en korrigering av den första. Den lyfter med andra ord fram skillnader som inte blir synliga i den första dimensionen. Den visar en polarisering mellan å ena sidan grupper som antingen saknas helt i Folk- och bostadsräkningen från 1990 (externt bortfall) eller som återfinns där men för vilka uppgift om yrke saknas (internt bortfall), och å andra sidan i första hand kvalificerade arbetare i produktion. I båda kategorierna för bortfall, det externa och det interna, är elever med invandrarbakgrund kraftigt överrepresenterade, vilket också framgår av de illustrativa variablerna som inkluderats i grafen. Vi ser att samtliga andra indikatorer på invandring samlas i den nedre högre rutan av grafen. Med andra ord kan denna andra dimension tolkas som en polaritet mellan grupper som är starkt förankrade i det svenska samhället och grupper som har en åtminstone i tid räknat svagare förankring där. De indikatorer på invandring som lagts in illustrativt i grafen visar att ju längre åt höger i grafen vi rör oss desto äldre tenderar eleverna att ha varit när de invandrade till Sverige. Motsvarande gäller för föräldrarna: egenskapen att fadern invandrat under 1990-talet hamnar exempelvis längst ner till höger i grafen, under det att den tid man bott i landet ökar när vi rör oss mot den vänstra polen (samma förhållande gäller för modern, för vilken uppgifter här av utrymmesskäl inte har tagits med). Vi kan också notera att grupper som invandrat från länder med låg utvecklingsnivå enligt FNs kategorisering placerar sig längst till höger. De kulturella och sociala villkor som betingar dessa gruppers utbildningsstrategier inom gymnasieskolan torde i större utsträckning än för andra invandrargrupper skilja sig från dem som gäller för grupper med anciennitet i landet. I den motsatta, vänstra polen, finner vi vid sidan av kvalificerade arbetar i produktion (den grupp mest bidragit till denna pol) flera yrkeskategorier där invandrare traditionellt är underrepresenterade, exempelvis bönder och fiskare, poliser och officerare. De yrkesgrupper som hamnar närmast huvudindikatorerna för invandring (internt och externt bortfall) är kvalificerade och okvalificerade arbetare i service inom vilka invandrargrupper traditionellt är välrepresenterade.

Analysen av denna andra dimension innefattar ett metodologiskt problem som här bör lyftas fram. Konstruktionen av det sociala rummet bygger på en förhållandevis finfördelad kategorisering av yrkesgrupper. För stora delar av de grupper som invandrat under de senaste tio åren saknas av förklarliga skäl uppgifter om yrke, vilket fått till följd att de här buntats ihop i två kategorier, internt bortfall och externt bortfall (det bör påpekas att den tidigare gruppen även innehåller små grupper av individer som är födda i Sverige men som av olika anledningar inte lämnat uppgifter till FoB -90), och att alla övriga sociala skillnader som finns mellan olika invandrargrupper därmed suddats ut. Ett annat därmed sammanhängande problem är att även om det finns uppgifter om yrke för individer som invandrat tenderar dessa uppgifter att i betydligt högre grad än för svenskfödda att *inte* korrespondera mot individens tidigare arbete (före invandringen) eller mot utbildningsnivå, vilket leder till en systematisk underskattning av dessa gruppers sociala och kulturella tillgångar när just yrkespositionen används som indikator. I analysen av dessa gruppers utbildningsstrategier kan därför

utbildningsnivå vara en betydligt bättre indikator på dessa tillgångar. Användningen av denna indikator för dock med sig en annan svårighet. Den formella utbildningsnivå en individ eller familj uppnått utgör ett mått på dispositioner i förhållande till utbildningssystemet (närhet till det och förväntningar på det) bara när denna nivå ses i relation till den allmänna utbildningsnivån i det land där den uppnåtts. En analys som inte tar hänsyn till utbildningsexaminas relativitet i det avseendet riskerar att systematiskt underskatta det förkroppsligade kapital utbildningen kan representera (man kan exempelvis misstänka att det vore mer rättvisande att likställa en folkskoleexamen från mindre utvecklade länder i FNs klassificering med åtminstone grundskoleexamen eller högre från Sverige).

Den tredje polaritet som karaktäriserar fältet av gymnasieutbildningar i Stockholm blir synlig i Graf 2. Denna tredje dimension, som korrigerar för de skillnader som inte fångats in av de två första dimensionerna, utgörs av en polaritet mellan yrkesgrupper vilkas sociala ställningar är beroende av olika arter av tillgångar eller kapital. Inom den högre klassen ställs konstproducenter, journalister och läkare mot företagsledare och högre tjänstemän inom privat sektor. Denna motsättning motsvaras inom medelklasserna av en opposition mellan å ena sidan klasslärare och övriga ej klassificerade yrken och å andra sidan tekniker inom privat sektor och tjänstemän på mellannivå inom privat sektor. Inom arbetarklassen finns en polaritet mellan okvalificerade arbetare inom servicesektorn som står i kontrast till framför allt de grupper som saknas helt i FoB-90 (externt bortfall). Denna tredje dimension kan sociologiskt förstås som en polarisering mellan å ena sidan grupper för vilka utbildningskapital och kulturella tillgångar har jämförelsevis stor betydelse (konstproducenter, journalister och läkare) och å andra sidan grupper som står nära ekonomin som socialt fält (högre tjänstemän inom privat sektor och företagsledare). Den uttrycker också en polarisering mellan grupper som står närmare offentlig sektor och dem som tillhör den privata. Beaktar vi de illustrativa variablerna finner vi en viss polarisering i denna andra dimension. För den högre klassen står hög inkomst närmare den ekonomiska polen och längre högskoleutbildning och forskarutbildning närmare den kulturella polen. Inom medelklasserna uttrycks en liknande polaritet i boendet – att bo i radhus (ekonomisk pol) kontrasteras mot att bo i bostadsrätt (kulturell pol). Vi kan också konstatera att den ekonomiska polens barn i större utsträckning läst tyska som tillval i grundskolan medan barnen till den kulturella polen tenderar att favorisera franska. Mest karakteristiskt för den kulturella polen är dock att barnen där oftare har läst vid en grundskola där det funnits andra tillvalsämnen än de vanliga och där andra slags betyg utdelats, dvs. i Montessoriskolor eller andra skolor med pedagogiska profileringar.

Graf 2. Rummet av elever, definierade efter socialt ursprung (34 grupper), på Stockholmsregionens gymnasieutbildningar, åk 2, 1998, dimension 1 och 3.

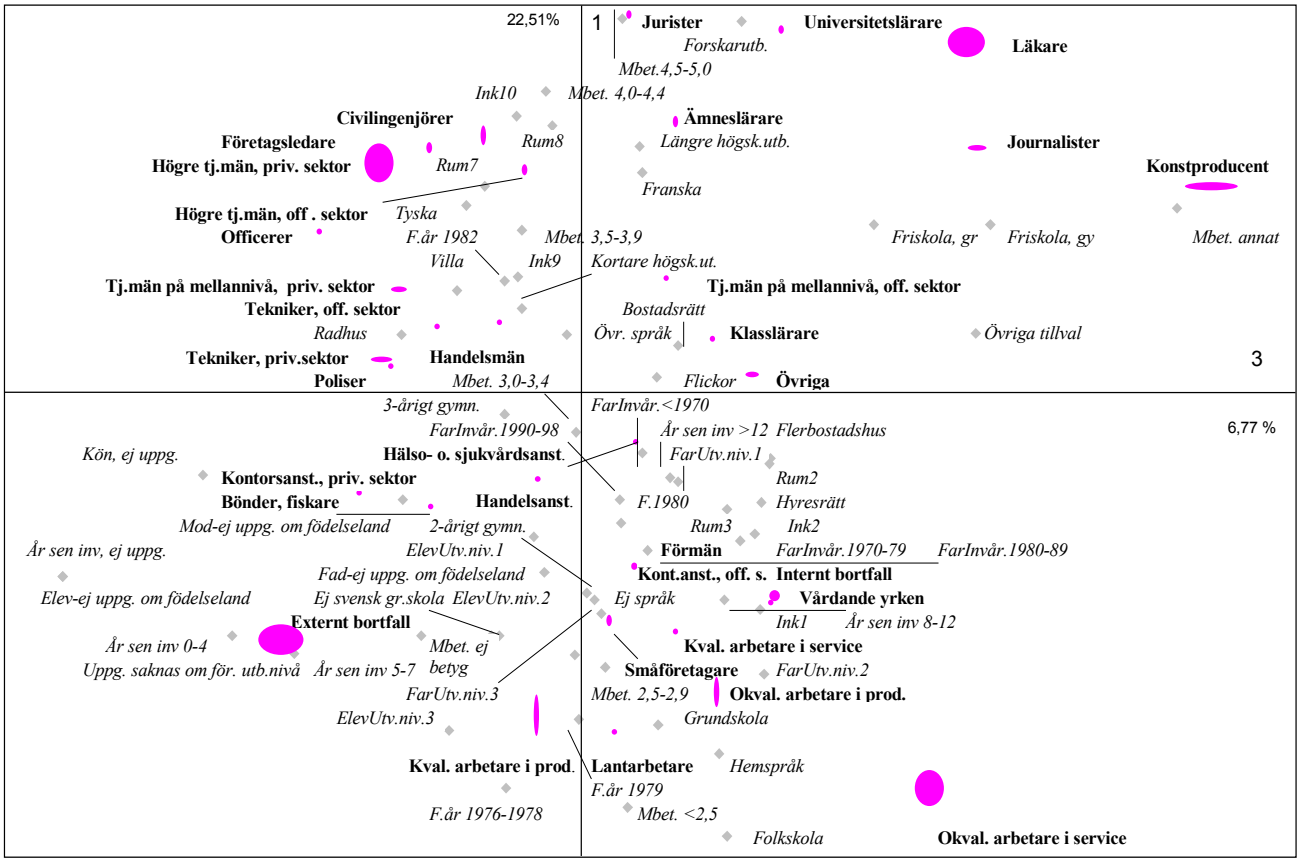

Egenvärde för axel 1: 0,2662, egenvärde för axel 3: 0,0801. Totalt förklarad varians 1,2.

De polariteter vi här beskrivit återfinns med andra ord mellan de elever som befolkar andra årskursen på gymnasieutbildningarna i Stockholms län år 1998 när vi samtidigt tar hänsyn till vilka utbildningar de går på. Låt oss nu i stället rikta uppmärksamheten mot just dessa gymnasieutbildningar, nämligen deras relationer till varandra när vi betraktar deras rekryteringsprofiler – dvs. den andra sidan av det rum vi just beskrivit (Graf 3). Den första dimensionen, den vertikala, lyfter fram en polarisering mellan å ena sidan studieförberedande program i allmänhet och NVNA i synnerhet (högst upp i grafen), och å andra sidan yrkesförberedande program (längre ned i grafen). NV och SP på skolor som Viktor Rydbergs gymnasium, Danderyds gymnasium, Kungsholmens gymnasium och Södra Latin står mot yrkesförberedande program som OP och HP på till exempel Grantorpsgymnasiet och Botvidsgymnasiet. Denna motsatsställning svarar även mot en geografisk polarisering mellan skolor i innerstaden och norra förorterna i den övre halvan av grafen och de södra förorterna och Södertälje i den nedre halvan. Den andra dimensionen differentierar i första hand mellan de yrkesförberedande programmen. I den nedre vänstra delen av grafen återfinns utbildningar inom EC, FP, HP, HR, LP och NP, på skolor belägna i framför allt Södertälje och Norrtälje. Dessa utbildningar står mot utbildningar placerade i den nedre vänstra delen av grafen – exempelvis utbildningar inom framför allt OP och skolor som ligger i de södra stockholmsförorterna Botkyrka, Tumba och Skärholmen. Strax ovanför denna grupp utbildningar finner vi ett fåtal utbildningar som särskiljer sig från de övriga, nämligen Tyska skolan, Lycée Français och Sigtunas humanistiska läroverk (IB och SPEK).

Graf 3. Fältet av gymnasieskolor i Stockholmsregionen, dimension 1 och 2.

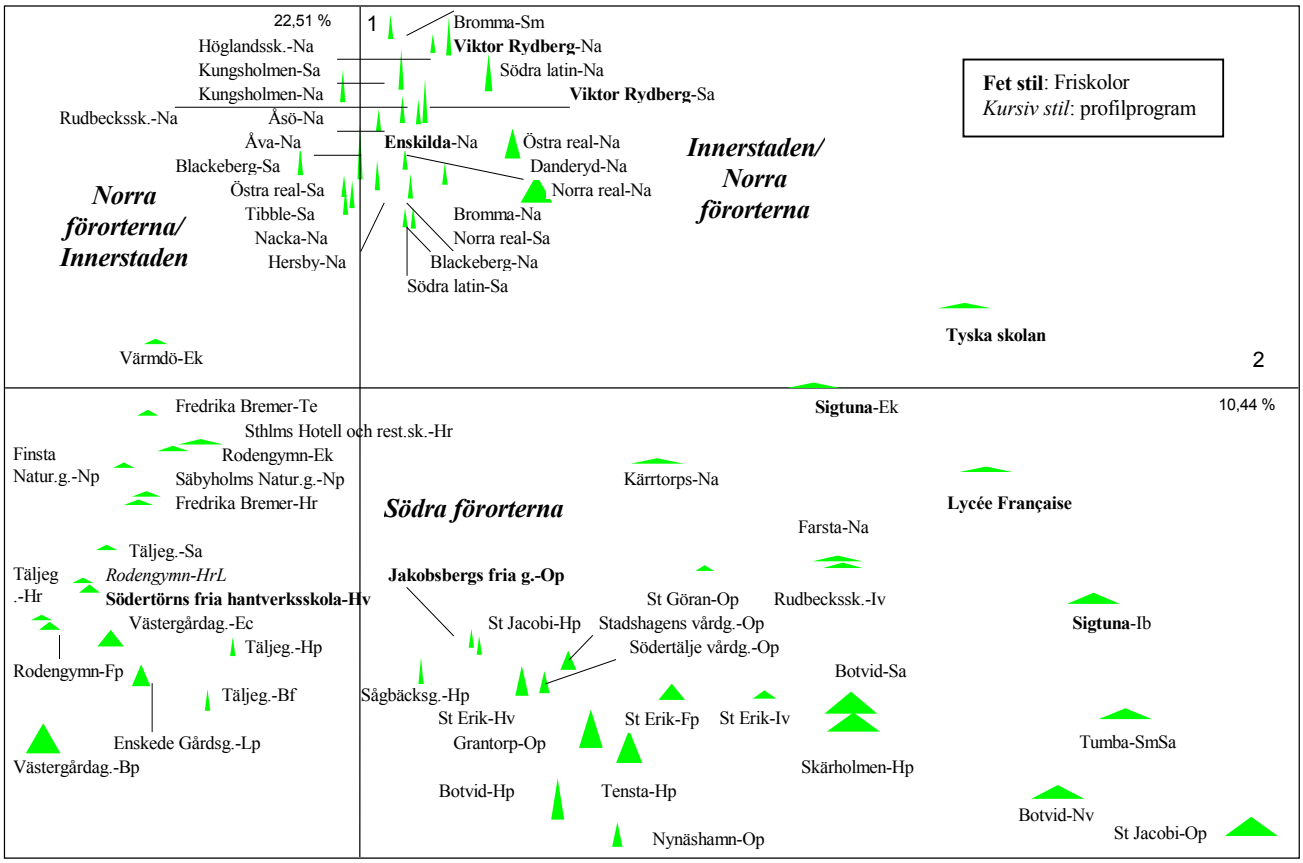

242 av 441 utbildningar, endast utbildningar med ett bidragsvärde på över 0,0075 utsatta i grafen. Egenvärde för axel 1: 0,2662, egenvärde för axel 2: 0,1235. Totalt förklarad varians 1,2.

Na	Nat.vet. gren NV	Bf	Barn- och fritidsprog.	Hr	Hotell- o resturangprog.
Te	Teknisk gren NV	Bp	Byggprog.	HrL	Hotell- o resturangprog., lokal gren
Sa	Samh.vet. gren SP	Ec	Elprog.	Lp	Livsmedelsprog.
Ek	Ekonomisk gren SP	Fp	Fordonsprog.	Np	Naturbruksprog.
Ib	International Baccalaureate	Hp	Handelsprog.	Op	Omvårdnadsprog.
Sm	Special utformat prog.	Hv	Hantverksprog.	Iv	Individuella prog.
SmSp	Special utformat prog. m inrikt. mot Sp				

Om vi betraktar Graf 3 i ljuset av Graf 1, dvs. fältet av gymnasieutbildningar i ljuset av skillnaderna mellan de elevgrupper som befolkar dem, kan vi urskilja tre huvudsakliga poler. Längst upp finner vi studieförberedande utbildningar belägna på skolor i innerstaden och i de norra förorterna som i högre grad än andra rekryterar elever från de högsta sociala skikten och utan invandrarbakgrund, exempelvis NVNA på Kungsholmens gymnasium, Södra Latin, Viktor Rydbergs gymnasium och Höglandsgymnasiet. Längst ner till vänster återfinner vi vissa yrkesorienterade utbildningar (främst naturbruk och fordon), oftast belägna på skolor i Söderförorterna (Västergårdsgymnasiet, Täljegymnasiet) och befolkade främst av elever utan invandrarbakgrund men ur de lägre sociala skikten. Till höger och med centrum i sydöstra hörnet hittar vi slutligen utbildningar som kännetecknas av att de tar emot särskilt många invandrarelever, i synnerhet yrkesförberedande utbildningar (framför allt omvårdnadsprogrammet, OP) men också vissa teoretiska på skolor i de södra förorterna och i Södertälje. Denna tredje pol är emellertid socialt hierarkiserad. Utbildningar och skolor med anciennitet och särskilt hög social rekrytering (Tyska skolan, Lycée Français, SPEK på Sigtuna) särskiljer sig från dem med lägre social rekrytering.

Graf 4 återspeglar utbildningarnas positioner i förhållande till varandra i den tredje dimension som tidigare beskrivits. Som vi minns från Graf 2 uttrycker denna dimension en motsatsställning mellan elever med ursprung i å ena sidan grupper som står ekonomin och privat sektor nära och å andra sidan

grupper med särskilt starkt kulturellt kapital. Graf 4 visar att denna motsatsställning framför allt uttrycker en polaritetet mellan olika studieförberedande program. Vid den vänstra polen finner vi i synnerhet NVTE och SPEK, medan SPHU och ES tydligast karakteriserar den högre polen. Även denna dimension rymmer en geografisk differentiering. Innerstadsskolorna tenderar att samlas vid den högra polen (i synnerhet Södra Latin, Kungsholmen, Östra Real) medan gymnasieskolor i de norra förorterna i större utsträckning återfinns vid den vänstra (exempelvis Hersby, Danderyd, Tibble, Blackeberg). Vid båda polerna finner vi naturvetenskapliga utbildningar, men på olika skolor. Två Waldorfskolor – Kristofferskolan och Örjanskolan – intar positioner särskilt långt ut mot den kulturella polen.

Graf 4. Fältet av gymnasieskolor i Stockholmsregionen, dimension 1 och 3.

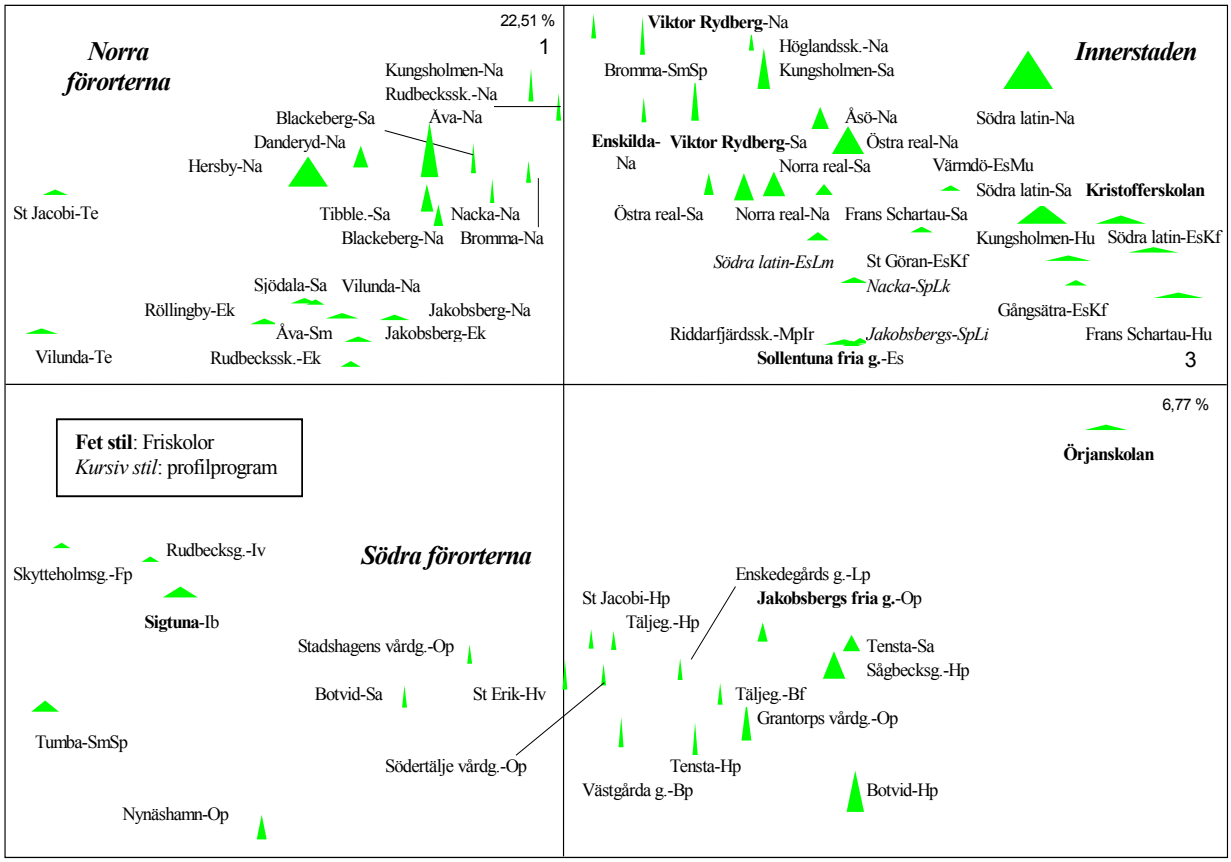

242 av 441 utbildningar, endast utbildningar med ett bidragsvärde på över 0,0075 utsatta i grafen. Egenvärde för axel 1: 0,2662, egenvärde för axel 3: 0,0801. Totalt förklarad varians 1,2.

Na	Nat.vet. gren NV	Sm	Specialutformat prog.	EsLm	Lokal gren, Yrkesmusiker, ES
Te	Teknisk gren NV	SmSp	Specialutformat prog. m inrikt. mot SP	Fp	Fordonsprog.
Sa	Samh.vet. gren SP	Ib	International Baccalaureate	Hp	Handelsprog.
Ek	Ekonomisk gren SP	Bf	Barn- och fritidsprog.	Hv	Hantverkssprog.
Hu	Humanistisk gren SP	Bp	Byggprog.	Lp	Livsmedelsprog.
SpLi	Lokalgren Internat. SP	EsKf	Estetiska prog., Konst	MpIr	Media prog. Information o reklam
SpLk	Lokalgren Kommunikation SP	EsMu	Estetiska prog., Musik	Op	Omvårdnadsprog.

Betraktade tillsammans ger de två tredimensionella rummen (rummet av sociala grupper och rummet av gymnasieutbildningar) vi beskrivit en bild av gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen. Fältet av gymnasieutbildningar struktureras av tre huvudsakliga motsättningar. I första hand står å ena sidan studieförberedande utbildningar, främst i de norra förorterna och i innerstaden, mot främst yrkesförberedande utbildningar söder om staden. De förra utmärks av en hög

social rekrytering och de senare av att de tar emot särskilt många elever från lägre sociala skikt och från invandrargrupper. I en andra dimension polariseras utbildningar som rekryterar elever födda i Sverige och med svenska föräldrar (dominerade av vissa yrkesförberedande program som BP, HR, och NP) och utbildningar som rekryterar olika kategorier av invandrarelever (framför allt OP och vissa friskolor). En tredje polaritet, slutligen, existerar mellan å ena sidan utbildningar som rekryterar särskilt många elever från sociala grupper för vilka kulturellt kapital utgör en viktig del av deras samlande sociala tillgångar (konstproducenter, läkare, journalister, lärare på olika nivåer) och å andra sidan utbildningar till vilka elever från sociala grupper som står ekonomin som socialt fält nära söker sig mer än andra. För båda polerna i denna andra motsatsställning är NVNA – men på olika skolor – betydelsefulla. I övrigt ställer den mot varandra å ena sidan ES och SPHU och å andra sidan NVTE och SPEK.

Vi kan föga oväntat konstatera att rummet av gymnasieutbildningar och av de grupper som befolkar dem i hög grad sammanfaller med det geografiska rummets sociala struktur. Att så många skolor i innerstaden och de norra förorterna återfinns i den övre delen av grafen är naturligtvis en konsekvens av att den högre klassen är överrepresenterade i dessa områden. Även den andra och den tredje av de polariteter vi funnit, den mellan elever med och utan invandrarbakgrund och den mellan en kulturell och en ekonomisk pol, kan i viss grad sägas reflektera de sociala gruppernas boende, såtillvida att invandrargrupper till stor del är koncentrerade till vissa bostadsområden i Stockholm (framför allt i de södra förorterna)[41] och att ekonomiska fraktioner av eliterna är mer välrepresenterade i åtminstone vissa av de norra förorterna, under det att kulturella fraktioner är starkt representerade i innerstaden.

Låt oss efter denna generella analys återgå till frågan om de fristående skolornas och profilprogrammens positioner inom fältet av gymnasieutbildningar. Etableringen av fristående skolor och av profilerade lokala varianter av nationella program är parallell med en förändring av villkoren för hur elever kan röra sig mellan gymnasieskolor. I den gamla gymnasieskolan rådde den s.k. närhetsprincipen, alltså regeln att de kommunala skolorna i första hand måste ge plats åt eleverna i skolans närhetsområde. Enligt denna princip hade elever rätt att gå i den gymnasieskola som låg närmast bostaden eller rättare sagt att konkurrera om platserna i denna skola enbart med andra elever i samma närområde. Skolan var i sin tur skyldig att ge företräde till elever i dess närhet. Detta innebar att skillnader i elevrekrytering mellan utbildningar och skolor i hög grad bestämdes av det geografiska rummets sociala struktur, dvs. av hur sociala grupper fördelade sig i detta rum. De fristående skolorna är inte begränsade av den s.k. närhetsprincipen, utan tar emot elever på andra grunder – oftast på grundval av deras högstadiebetyg, men ibland på grundval av specifika färdigheter inom bestämda områden, vilket är fallet med exempelvis utbildningar inriktade mot konstnärlig verksamhet av olika slag. I varierande grad har också etableringen av lokala profilerade varianter av de nationella programmen inneburit att gymnasieskolorna friare kan rekrytera sina elever. En konsekvens är att elever kan röra sig friare mellan skolorna, åtminstone inom den kommun de tillhör, och att skillnaderna i rekrytering mellan olika skolor och program potentiellt sett i något mindre grad bestäms av närsamhällets sociala sammansättning. En av de frågor som den följande analysen skall försöka belysa är just vilka effekter denna ökade rörlighet har för gymnasieskolans struktur. Särskilt intressant är med andra ord det slags polarisering mellan utbildningar som i första hand inte är betingad av det geografiska rummets struktur.

[41] Detta är en grov karaktäristik; invandrargrupper med olika mått av sociala och ekonomiska tillgångar fördelar sig olika i Stockholm som geografiskt rum, precis som sociala grupper med svensk bakgrund.

Graf 5. Elitutbildningarnas delfält, delförstoring av graf 2 och 4 (här sammanslagna), dimension 1 och 3.

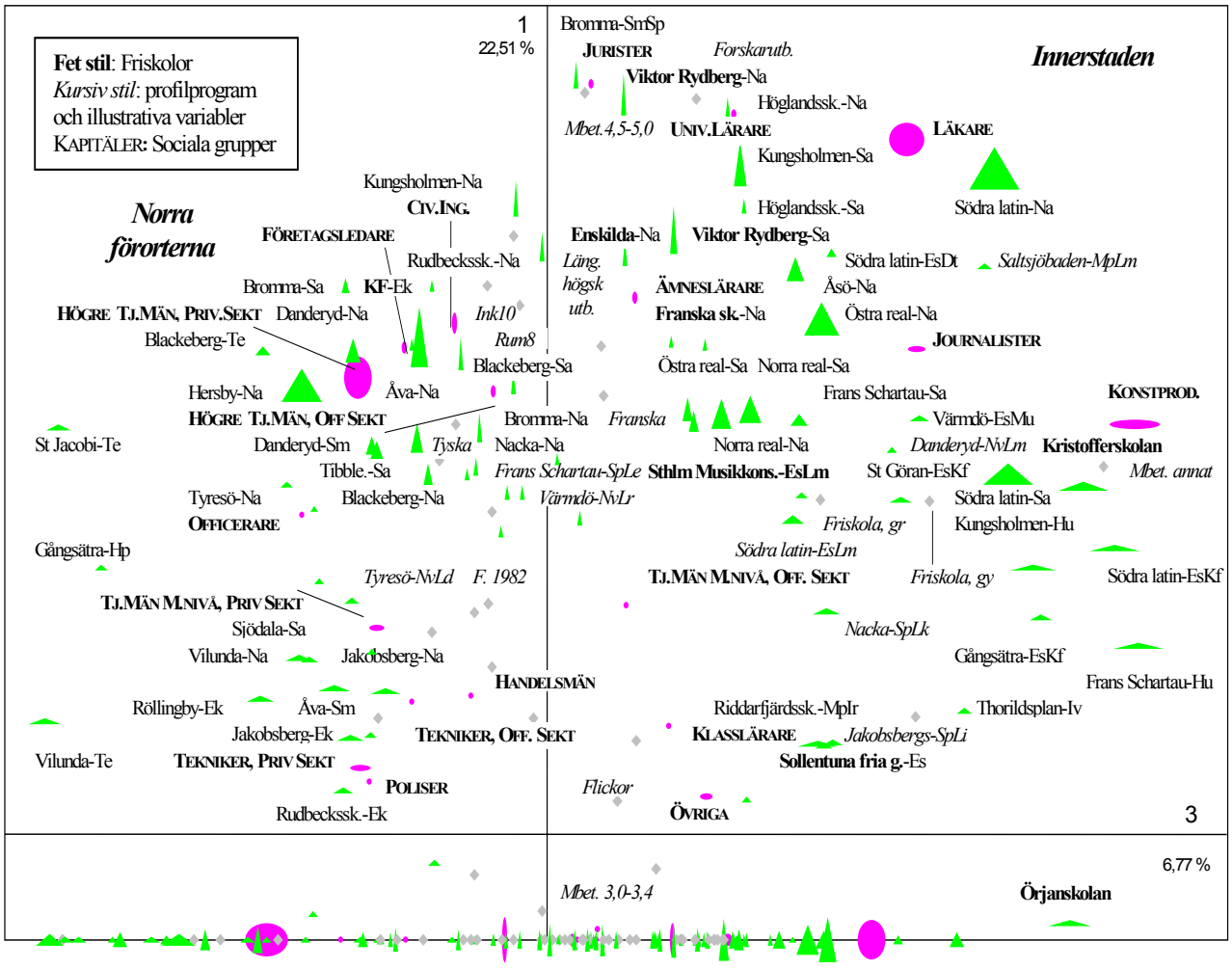

242 av 441 utbildningar, endast utbildningar med ett bidragsvärde på över 0,0075 utsatta i grafen. Egenvärde för axel 1: 0,2662, egenvärde för axel 3: 0,0801. Totalt förklarad varians 1,2

Nv	Nat.vet. gren NV	SpLe	Lokal gren Europa, SP	Hp	Handelsprog.
NvLd	Lokal gren data NV	SpLi	Lokal gren Internat., SP	MpIr	Mediaprog. Information o reklam
NvLg	Lokal gren genetik, NV	SpLk	Lokal gren Kommunikation, SP	MpLm	Lokal gren Multimedia, MP
NvLr	Lokal gren räddningstjänst, NV	EsDt	Estetiska prog., Dans o teater	Iv	Individuella prog.
Te	Teknisk gren NV	EsKf	Estetiska prog., Konst	Sm	Specialutformat prog.
Sa	Samh.vet. gren, SP	EsMu	Estetiska prog., Musik	SmSp	Specialutformat prog. m inriktn.
Ek	Ekonomisk gren, SP	EsLm	Lokal gren, Yrkesmusiker, ES		mot SP
Hu	Humanistisk gren, SP				

För det första kan det konstateras att inom den högre klassen spelar de fristående skolorna en betydande roll som komplement till de kommunala utbildningarna – framför allt för de fraktioner som såväl besitter ett starkt kulturellt som ett starkt ekonomiskt kapital. Vi kan i Graf 5, som utgör en förstoring av den övre halvan av Graf 4 och i vilken även föräldrarnas yrkespositioner samt ett antal illustrativa variabler lagts in (se Graf 2 för en presentation av hela detta sociala rum), se att friskolor som Enskilda gymnasiet (NVNA) och Franska skolan (NVNA) – dessutom Sigtuna humanistiska läroverk (NVNA) som dock har för lågt bidragsvärde för att placeras ut i grafen – intar positioner

högst upp i den första dimensionen och centrala positioner inom den andra dimensionen.[42] Det som förenar dessa skolor är att de äger en jämförelsevis hög grad av anciennitet. Franska skolan är exempelvis grundad 1862 och Enskilda gymnasiet 1913. Även om ancienniteten har betydelse för eliternas val av friskola finner vi undantag. Viktor Rydbergs gymnasium, grundat 1994, återfinns i en position bland de ovan nämnda friskolorna. För det andra fungerar Waldorfskolorna – Ellen Key-skolan i Stockholm, Kristofferskolan i Bromma, Martinskolan i Hökarängen och Örjanskolan i Södertälje – som ett komplement till andra utbildningar för högre sociala skikt med starkt kulturellt kapital.[43] För fraktioner med övervägande ekonomiskt kapital väger inte friskolorna lika tungt. I grafens vänstra del, nära gymnasieskolans ekonomiska och privata pol, återfinns endast Konsumentförenings gymnasium, Tyska skolan och Ekebyholmsskolan i Norrtälje (NVNA).[44] Ett fåtal fristående skolor placerar sig också på den nedre halvan i Graf 3 (dvs. utbildningar som generellt sett främst rekryterar elever från de nedre mellanliggande och lägre sociala skikten) och återfinns därför inte i Graf 5. Mediagymnasiet i Nacka är ett exempel, Värmdö tekniska skola ett annat. Det bör dock påpekas att ingen av dessa friskolor domineras av elever med lågt socialt ursprung. Två intressanta fall utgörs av Sigtuna humanistiska läroverks IB-utbildning och Lycée Français vilka båda hamnar långt ned på den undre halvan av Graf 3. Dessa utbildningar utmärker sig genom den stora andelen elever med invandrarbakgrund (internt och externt bortfall; se ovan), men som vi skall försöka visa senare har dessa elever föga gemensamt med dem som går på andra invandrardominerade utbildningar.

Vi kan konstatera att de fristående gymnasieskolorna i första hand utgör ett intresse för de högre skikten. En brasklapp bör dock läggas in. Det senaste två åren har antalet nystartade friskolor ökat markant och det är sannolikt att en del av dem riktar sig mot delvis andra målgrupper. En analys av samtliga årskurser i Storstockholmsregionen 1998, inklusive årskurs 1, visar att flera av de nyetablerade skolorna – som Mobila gymnasiet i Kista, IT-gymnasiet i Kista, International College och Kungsängens internationella gymnasium – i första hand rekryterar elever från medelklassen. I den mån nyetablerade friskolor lyckas nå erkännande kan dock den sociala profilen i rekrytering höjas kommande år, vilket exempelvis var fallet med den s.k. EU-grenen på Frans Schartaus gymnasium i innerstaden som när den startade främst rekryterade högpresterande elever från uppåtstigande mellanskikt och lägre medelklass men efter ett års prövotid fick ta emot en väsentlig större andel elever från etablerade skikt, för att sedan återigen tappa mark (se Broady, Heyman & Palme 1997).

Även gymnasieskolans s.k. profilprogram är betydligt viktigare för de högre skikten än för de lägre. Men om friskolorna framför allt är en angelägenhet för de mest resursstarka grupperna i samhället, finner vi de flesta profilprogrammen något längre ned i grafen. Det finns också en tydligare polarisering av profilprogrammen i den andra dimensionen i Graf 5 (motsvarande den tredje av de dimensioner av gymnasieskolans rekrytering vi analyserat i detta avsnitt). För de sociala grupper som står närmare den kulturella polen är lokala grenar av SP och ES (SP Kommunikation, Nacka gymnasiet, SP Internationell inriktning, Jakobsbergs gymnasium, och ES Yrkesmusiker, Södra latin)[45] mer betydande, medan lokala grenar av naturvetenskapsprogrammet (NV Genetik, Rudbecksskolan[46] och NV Data, Tyresö gymnasium) mer är en angelägenhet för de grupper som befinner sig närmare den ekonomiska polen. Vi finner också att Danderyds gymnasiums lokala gren med inriktning mot matematik inom NV och Saltsjöbadens samskolas lokala gren med inriktning mot

[42] Bland övriga utbildningar vid de nämnda skolorna gäller att Enskilda SPSA hamnar längre ner bredvid Södra latin ESLM. Denna utbildning har inte tagits med i grafen på grund av lågt bidragsvärde. Av samma anledning har ej heller SMNV och SPSA på Franska skolan skrivits ut. De skulle ha hamnat något längre ned i grafen.

[43] Ellen Key-skolan och Martinskolan har låga bidragsvärde och har därför inte tagits med i grafen. Dessa skolor placerar sig mellan Örjanskolan och Kristofferskolan men närmare den första axeln, dvs. intar inte lika extrema positioner i den andra dimensionen.

[44] De två senare utbildningarna har dock låga bidragsvärden och har därför inte tagits med i grafen. De placerar sig rakt under Konsumentföreningens gymnasium (SPEK) ungefär strax till höger om Tyresö gymnasium NVLD.

[45] Dessutom hamnar Riddarfjärdsskolans specialutformade program för yrkesdansare i denna del av grafen, men har lågt bidragsvärde. Vi kan notera prefixet ”yrkes”, vilket även återfinns i Södra latins estetiska program för yrkesmusiker, och som fungerar som en distinktion mot andra lokala grenar med kulturinriktning.

[46] Ej utsatt i grafen på grund av lågt bidragsvärde.

multimedia inom MP hamnar högt upp inom den kulturella polen och i detta avseendet står anmärkningsvärt långt ifrån övriga utbildningar på dessa två skolor. Överhuvudtaget förefaller lokala profilgrenar av nationella program ofta svara mot ett utbildningsbehov hos sociala elitgrupper som intar atypiska positioner i den del av det geografiska rummet de tillhör. Internationellt orienterade utbildningar i flera socialt mindre differentierade kommuner och områden tycks fylla en liknande funktion. Jakobsbergs Internationella lokala gren inom SP hamnar vid den kulturella polen medan de övriga grenarna inom SP här återfinns vid den ekonomiska polen. Den internationella grenen inom NV på Tumba gymnasium intar en betydligt högre position än de övriga grenarna inom NV, vilket även gäller Europagrenarna vid Tensta gymnasium och Huddinge gymnasium.[47]

Efter denna kartläggning av topologin i Storstockholms gymnasieutbildningsfält kan vi ställa oss frågan hur pass stabil den struktur vi funnit är. Den första och den tredje av de polariteter som påvisats – mellan utbildningar med särskilt hög social rekrytering, belägna i norra Stockholm och i innerstaden, och de som tar emot särskilt många elever ur lägre sociala skikt, ofta belägna i de södra förorterna, och mellan utbildningar som mer än andra är en angelägenhet för sociala grupper med ett jämförelsevis starkt kulturellt kapital och utbildningar som domineras av elever med ursprung i grupper som står ekonomin som socialt fält nära – är i grunden desamma som dem vi kan återfinna i Stockholmsregionens gymnasieskola åren 1988/89 och 1994/95 (Palme 1994a, Broady, Heyman & Palme 1997). Vi bortser från den andra dimensionen vi pekat på, motsatsställningen mellan grupper som invandrat och grupper som inte har invandrat, eftersom denna dimension inte undersökts i tidigare studier till följd av att tillförlitliga uppgifter om invandring saknas i tidigare datamaterial. Ser vi på utvecklingen från 1988/89 och framåt, tycks den grundläggande sociala strukturen i Stockholms gymnasieskola vara stabil, under det att enskilda utbildningar förflyttat sig inom denna struktur och andra utbildningar kommit till. Bland de utbildningar som tillkommit intar många typiska elitpositioner. Fristående skolor och ”profilprogram” tycks i hög grad fungera som kompletterande, alternativa utbildningsinvesteringar framför allt för de mest etablerade sociala grupperna men inom ramen för de grundläggande polariteter som beskrivits ovan.

Det sociala ursprunget, hitintills enbart definierat utifrån föräldrarnas yrkesposition, säger dock inte allt om den sociala strukturen inom gymnasieskolan. Vi har tidigare på en nationell nivå konstaterat att medelbetygen från grundskolan spelar en viktig roll för elevernas fördelning på olika program och grenar, liksom givetvis deras kön. Elevernas sociala ursprung kan också analyseras utifrån andra indikatorer än bara föräldrarnas yrkesposition. Ekonomisk kapital, här indikerat av hushållets totala sammanräknade inkomst, och utbildningskapital mätt i termer av föräldrarnas högsta utbildningsnivå, utgör sammanvävda men inte identiska aspekter av det social ursprunget, av det kapital eller tillgångar de sociala grupperna förfogar över. Vi har konstaterat att de fristående skolorna och profilprogrammen i hög grad är en angelägenhet för de sociala eliterna. Låt oss därför i det följande fördjupa analysen av just gymnasieskolans elitutbildningar i Storstockholmsregionen och av de skillnader i utbildningsstrategier mellan olika elitgrupper som ger dessa utbildningar deras särprägel.

II.6.3 Eliterna och deras utbildningsstrategier

Följande avsnitt avser att behandla olika slag av eliter och deras utbildningsstrategier. Det datamaterial som ligger till grund för våra analyser innehåller en rad olika variabler vilka vi har utnyttjat som indikatorer på tillgångar, eller kapital i Bourdieusk mening, hos sociala grupper. Medelbetyget från grundskolan ser vi som en indikator på att eleven besitter ett visst mått av skolkapital, dvs. en tillgång som skolväsendet både tillerkänner individen och garanterar värdet av. Från Folk- och bostadsräkningen 1990 har vi hämtat uppgifter om föräldrarnas yrkespositioner för att skapa indikatorer på socialt ursprung eller klasstillhörighet, om inkomstförhållande för att få ett alternativt mått på ekonomiskt kapital, och om utbildningsnivå som kompletterande indikator på

[47] Dessa utbildningar är inte återgivna i grafen eftersom deras lågt bidragsvärde är för lågt.

familjens kulturella kapital eller utbildningskapital.[48] Därtill har vi använt oss av olika mått på invandrarbakgrund. Som redan påpekats är detta senare begrepp otydligt – inte minst därför att det i frånvaron av mer differentierade begrepp i det perspektiv som här anlagts tycks låna sig till att snarare antyda *frånvaro* av legitima tillgångar än existensen av mer specifika sådana som bestämmer utbildningsstrategierna hos de grupper som besitter dem.[49] Metodologiskt har vi gått till väga så att vi helt enkelt har rangordnat utbildningarna (de analysenheter som legat till grund för korrespondensanalyserna ovan) efter de andelar elever på dem som uppfyller ett visst kriterium, exempelvis att ha ett medelbetyg från högstadiet över 3,9 eller att ha föräldrar som har en längre högskoleutbildning eller forskarutbildning. Innan vi går in på analysens resultat är det på sin plats med ett varningsord. Listor där individer eller institutioner rangordnas leder ofta till fixering vid enskilda placeringar. Intresset här är inte att uttala domslut om enskilda utbildningars positioner som sådana (att en utbildning intar plats tre eller fyra och inte plats sex eller sju i en rangordning är dessutom ibland delvis slumpmässigt eftersom antalet individer per analysenhet är relativt litet). Strävan är i stället att hitta och analysera generella mönster.

Låt oss börja med vad vi kan kalla ett meritokratiskt perspektiv. Utbildningssociologin visar att bilden av skolan som ett instrument för social mobilitet som står i det jämlika samhällets tjänst generellt är felaktig. Men att skolan tenderar att urskilja och konsekrera de redan på förhand privilegierade, innebär inte att absolut determinism råder. När uppåtsträvande grupper och individer använder den som instrument för att hävda sig mot de redan dominerande, spelar skolprestationerna en avgörande roll. Betygen, den bästa indikatorn på vad vi här kallat för skolkapital, samvarierar visserligen med elevernas sociala ursprung, men långt ifrån fullständigt och bör i den sociologiska analysen behandlas som en separat variabel. Av Tabell 25[50] framgår att bland de 40 betygsmässigt mest selektiva utbildningarna (definierade utifrån andelen elever med medelbetyg från grundskolan på över 3,9) återfinns totalt fem utbildningar vid friskolor och nio profilprogram. Friskolor och framför allt profilprogram är med andra ord kraftigt överrepresenterade bland de utbildningar som utgör den meritokratiskt (med medelbetyg från grundskolan som mått) definierade eliten av gymnasieelever. Detta är framför allt tydligt bland de utifrån detta kriterium högst placerade utbildningarna på vilka i princip samtliga elever har ett medelbetyg på över 3,9. På SPEK vid Konsumentföreningens gymnasium (friskola) och på Huddingegymnasiets lokala Europagren inom NV har 97 % av eleverna ett medelbetyg från grundskolan på mellan 4,0 och 5,0. Därefter följer NVNA på Viktor Rydbergs gymnasium (friskola) med 92 %, Frans Schartaus lokala Europagren inom SP (90 %) och Värmdö gymnasiums lokala NV-gren med inriktning mot räddningstjänst (86 %). Påfallande är också NVs dominans – 25 av utbildningarna utgörs av NVNA, två av NVTE, och hela sex av lokala grenar (totalt 33 utbildningar inom NV), medan SP endast är representerade av fem utbildningar: en SPSA, en SPEK, en SPHU samt två lokala grenar med Europainriktning grenar. Därutöver återfinns en utbildning inom ES (lokal variant) och en IB-utbildning. Det finns vidare en relativt jämn geografisk spridning bland de 40 betygsmässigt mest selektiva utbildningarna. 11 utbildningar finns i Stockholms södra förorter, 18 i Stockholms norra förorter samt 11 i Stockholms innerstad.

---

[48] Det bör poängteras att de indikatorer som här används och som bygger på den information som finns tillgänglig i offentliga register inte ska förväxlas med de sociala fenomen de är indikatorer på. Individens inkomst är exempelvis en mycket bristfällig indikator på ekonomiskt kapital, vilket framför allt torde omfatta andra former av ekonomiska tillgångar som aktier och fastighetsinnehav. Till detta slags ekonomiskt kapital är också ofta knutet ett specifikt symboliskt, ofta förkroppsligat sådant – ett specifikt förhållningssätt till den ekonomiska världen, förtrogenhet med, kunskap om och kontakter inom denna värld och ett intresse för ekonomiska företeelser. På samma sätt innefattar det kulturella kapitalet ett brett spektrum av färdigheter, smak och förhållningssätt relaterade till den legitima kulturen, ”finkulturen”.

[49] De flesta av de indikatorer på familjens sociala och ekonomiska kapital som använts i denna analys är hämtade från den mest aktuella och enda tillgängliga källan till detta slags information, den senaste genomförda Folk- och bostadsräkningen från 1990, vilket fått till följd att de fungerar illa eller inte alls för de invandrargrupper för vilka ingen eller bristfällig information finns i denna folkräkning. Det årligen förnyade Registret över totalbefolkningen (RTB) innehåller dock också uppgifter om ursprungsland och invandringsår, vilka – kompletterade med information om vad som utmärker olika gruppers invandring – skulle kunna användas för en något mer utvecklad analys.

[50] Av tekniska skäl har tabellerna 25 till 30 förts till Appendix.

Mot detta meritokratiska kriterium på selektivitet kan vi ställa selektivitet grundad på social härkomst. Att betygsframgång som bakgrundsfaktor inte helt sammanfaller med högt socialt ursprung när det gäller valet av gymnasieskola och program/gren framgår av Tabell 26 som redovisar de 40 mest selektiva utbildningarna i avseende på elevernas sociala bakgrund. Visserligen finner vi här flera utbildningar som även tillhör de rent skolmässigt definierade elitutbildningarna – som Viktor Rydbergs gymnasium (NVNA), Enskilda gymnasiet (NVNA), Kungsholmens gymnasium (NVNA) och Norra real (NVNA) – men även en rad andra utbildningar som inte är lika betygsmässigt selektiva. I den senare kategorien återfinns bland andra Bromma gymnasium (NVTE, SMSP och SPSA), Sigtunas Humanistiska skola (NVNA) och Saltsjöbadens Samskola (NVNA). Fortfarande intar NVNA en dominerande ställning – 21 utbildningar av totalt 25 inom NV tillhör kategorin de socialt mest selektiva utbildningarna. Men grenens dominans är inte lika självklar. SPs grenar har en något större representation än vad som var fallet när vi använde betygen som kriterium (tio utbildningar inom SP). Den viktigaste skillnaden mellan den betygsmässiga och den sociala eliten är att den senare favoriserar friskolor. Av de 40 mest socialt selektiva utbildningarna utgör friskolorna åtta stycken. Detta kan ställas i relation till profilprogrammen, vilka endast är representerade av två program, Danderyds samskolas lokala gren inom NV och Saltsjöbadens samskolas lokala gren inom MP. Geografiskt sett minskar antalet utbildningar belägna i Söderort (från elva till fem), om vi jämför Tabell 25 och Tabell 26. Antalet utbildningar i Stockholms innerstad ökar med en till tolv, medan antalet utbildningar belägna i Norrort ökar från 18 till 23. Med andra ord fördelar sig individer med höga betyg jämnare i det geografiska rummet än elever med högt socialt ursprung.

Låt oss därefter ta en indikator på familjens utbildningskapital som kriterium på selektivitet. Analyserar vi de mest selektiva utbildningarna utifrån andelen elever med föräldrar som har en längre högskoleutbildning eller forskarutbildning (Tabell 27), kan vi se att friskolornas dominans är än mer tydlig. Bland de 40 utifrån detta kriterium mest selektiva utbildningarna finner vi nio friskolor (närmare en fjärdedel), men bara två profilprogram. Återigen är dominansen av NVNA påfallande, men vi kan notera den relativt starka position som SPSA intar (11 av 40 utbildningar), samt att vi här finner det största antalet utbildningar inom SPHU, tre stycken.

Om vi slutligen utgår från en indikator på ekonomiskt kapital, familjens inkomst[51], som kriterium på selektivitet, finner vi delvis andra hierarkier (Tabell 28). I likhet med den elit som är mest utbildad, prioriterar den ekonomiska eliten mer än andra friskolor (sju av de 40 utbildningar som har de högsta andelarna föräldrar med en sammanräknad inkomst i den tionde decentilen är friskolor), medan de lokala profilprogrammen är mindre betydande och endast är representerade av Saltsjöbadens samskolas lokala gren inom MP och Rudbecksskolans lokala gren inom NV. SP intar också en relativt stark ställning. Av de 40 utbildningarna ingår 13 i detta program och fyra av dessa utbildningar utgörs av SPEK som i rangordningen enligt andra elitkriterier endast dyker upp vid enstaka tillfällen. Även NVTE är något mer betydelsefull för den ekonomiska eliten än för andra och vi finner här fyra utbildningar av denna karaktär. Med andra ord återspeglas här den differentiering vi funnit i korrespondensanalysen ovan mellan ekonomiska och kulturella fraktioner inom den högre klassen.

För att sammanfatta och för att förtydliga förhållandet mellan olika slags eliter inom gymnasieskolan, kan vi återvända till tabeller ovan (Tabell 25 till Tabell 28) som även visar hur de 40 högsta rangordnade utbildningarna per kategori placerar sig med avseende på de övriga kriterierna (vi bortser alltså här från andelen elever födda i Sverige eftersom denna indikator inte kan ses som en direkt indikator på en elitgruppering). Vi kan konstatera att den viktigaste skiljelinjen går mellan å ena sidan utbildningar som karakteriseras av att de har stora andelar elever med höga avgångsbetyg från grundskolan och å andra sidan övriga utbildningar av elitkaraktär. Av de 40 utbildningarna som placerar sig högst enligt betygskriteriet finner vi 17 utbildningar som inte återfinns bland någon av de övriga listorna över de 40 högst rangordnade utbildningarna (av dem som återfinns i de övriga

[51] Kriteriet har varit att föräldrarnas sammanräknad inkomst återfinns i den tionde decentilen i hela datamaterialet, dvs. av samtliga 425 000 högstadie- och gymnasieelever åren 1995-1998. (För Stockholms län utgör denna grupp ca 20 % av populationen.) Vi har inte tagit hänsyn till om det finns en eller två inkomsttagare per familj utan summerat faderns och moderns intäkter. Detta medför naturligtvis att familjer med ensamstående föräldrar generellt får en betydligt lägre familjeinkomst än familjer med två inkomsttagare.

listorna hittar vi 19 stycken bland de 40 högst placerade utbildningarna efter social klass, 16 stycken bland de högst placerade enligt föräldrarnas högsta utbildningsnivå men endast 13 stycken bland de högst placerade enligt föräldrarnas inkomstnivå). Det som utmärker de 17 utbildningar som endast är högst rankade enligt betygskriteriet är dels det jämförelsevis stora antalet profilprogram (åtta), dels att flera av utbildningarna är geografiskt placerade i socialt mindre selektiva områden som Huddinge, Norrtälje, Nynäshamn, Sundbyberg och Upplands-Bro.[52] Betraktar vi de 40 utbildningar som placerar sig högst i avseende på andelen elever med socialt ursprung i den högre klassen, blir det tydligt att detta kriterium i högre grad än betygskriteriet samvarierar med föräldrarnas utbildningsnivå och inkomstnivå. Låt oss ta Bromma gymnasium som exempel. Tre av skolans program hamnar högt i avseende på andelen elever från de högsta samhällsskikten och två av programmen återfinns även högt upp i rangordningen enligt föräldrarnas utbildningsnivå och, i ännu högre grad, i den som gäller föräldrarnas inkomst. Betygsmässigt är eleverna på dessa tre program dock i betydligt mindre grad selekterade. Inom fältet av elitutbildningar återspeglas också skillnader mellan den kulturella eliten och den ekonomiska. Det framgår om vi jämför de 40 högst rangordnade utbildningarna enligt föräldrarnas utbildningsnivå och de 40 topplacerade utbildningarna med avseende på föräldrarnas sammanräknade inkomst. Förutom den ovan påpekade skillnaden i preferenser – efter NVNA, elitutbildningen framför andra, väljer den förra gruppen SPHU och den senare SPEK i något större utsträckning än andra grupper – finns en tydlig geografisk polarisering. I gruppen utbildningar rangordnade efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå hamnar innerstadsskolorna högt upp och utgör den numerärt största gruppen med 18 utbildningar (mot Norrorts 16 utbildningar), medan skolor norr om Stockholm intar tätpositionerna i rangordningen enligt inkomstkriteriet (och utgör mer än hälften av utbildningarna, 26 stycken, att jämföra med innerstadens 11 utbildningar).

Det är värt att konstatera att det finns ett antal utbildningar som placerar sig högt i alla rangordningar, oavsett vilket kriterium som används. Dessa elitutbildningar framför andra är elva stycken – Danderyds gymnasium (NVNA), Enskilda gymnasiet (NVNA), Franska skolan (NVNA), Hersbyskolan i Lidingö (NVNA), Höglandsskolans gymnasium i Bromma (NVNA), Norra real (NVNA), Rudbecksskolan (NVNA), Södra latin (NVNA),Viktor Rydbergs gymnasium i Djursholm (NVNA och SPSA) och Åva gymnasium (NVNA). Det säger något signifikativt om fältet av gymnasieutbildningar i Storstockholm att tio av dessa elva utbildningar utgörs av NVNA, dvs. den klassiska elitutbildningen framför andra, och att fyra av dem tillhör de fristående skolor som också skattas högt av de socialt definierade eliterna. Likaså är det inte förvånande att samtliga utbildningar återfinns i Stockholms innerstad eller dess norra förorter.

Vi pekade ovan på ett problem i konstruktionen av det sociala rum, som de grupper som använder gymnasieskolans utbildningar utgör. Eftersom konstruktionen av dessa grupper och detta rum bygger på yrkesuppgifter från FoB-90, saknas indikatorer på invandrargruppernas sociala tillgångar – dessa förenas just i det faktum att inga yrkesuppgifter finns om dem. Vi kan dock med hjälp av uppgifter från RTB-98 närmare analysera de utbildningar som hamnar vid invandringspolen (Tabell 30). Det är påfallande att utbildningar med en låg andel elever födda i Sverige står i kontrast till de utbildningar som hamnar högt enligt elitkriterierna – endast en utbildning (Tyska skolan) av de 40 utbildningarna med lägst andel elever födda i Sverige återfinns bland de 40 högsta utbildningarna enligt något av de andra kriterierna. Vi kan notera att ett fåtal friskolor finns representerade, Jakobsbergs fria gymnasieskola (OP), Sigtuna humanistiska läroverk (IB), Tyska skolan samt Lycée Français, och endast ett profilprogram, Botvidsgymnasiets lokala gren med inriktning mot företagande inom SP. Av friskolorna särskiljer sig framför allt Tyska skolan från andra skolor med en hög andel invandrade elever. Tyska skolan är som sagt den enda av de 40 utbildningarna som även placerar sig bland de 40 högsta utbildningarna enligt de övriga kriterierna (26:e plats efter social klass). Beträffande rangordningen utifrån andel elever med föräldrar i den högre klassen ser vi att bland de övriga utbildningarna är det endast Lycée Français och Skärholmen NVTE som placerar sig mellan 100 och 199 och att hela 16 utbildningar placerar sig mellan 400 och 441. Det bör dock påpekas att detta delvis måste förstås mot bakgrund av att många av eleverna på dessa utbildningar har föräldrar som

[52] Eftersom vi här betraktar hela Stockholms län, måste vi ha i åtanke den socio-geografiska segregationen. De skolor som hamnar högt i betygsrangordningen men ligger i mindre socialt selektiva områden, utgör i relation till sitt närområde utpräglade elitutbildningar, såväl betygsmässigt som socialt.

inte återfinns i FoB-90 och att därför föräldrar med höga sociala positioner inte synligt påverkar rekryteringsprofilen för dessa utbildningar. Detta torde framför allt gälla skolor sådana som Tyska skolan och Lycée Français. Om vi i stället ser till rangordningen utifrån föräldrarnas högsta utbildningsnivå (baserad på RTB-98) så justeras de flesta utbildningar uppåt i rangordningen, men fortfarande intar flertalet utbildningar mycket blygsamma placeringar (även utifrån utbildningskriteriet återfinns endast en utbildning bland de hundra första, Tyska skolan på plats 44, och endast fem utbildningar – Lycée Français, Märsta NVNA, Sigtuna humanistiska läroverk IB samt Tensta NVNA och NVTE – placerar sig mellan plats 100 och plats 199). En slutsats är här att de flesta utbildningar dominerade av invandrarelever även har en låg social rekrytering men att det finns intressanta undantag, framför allt vissa friskolor som Tyska skolan, Lycée Français och Sigtuna humanistiska läroverk som rekryterar betydligt mer socialt selektiva grupper av invandrarelever (och även elever som inte invandrat i gängse mening utan som råkar befinna sig i Sverige därför att föräldrarna för tillfället arbetar där, med andra ord barn till vad vi kan kalla en transnationell elit för vilka de nationella gränserna inte utgör något hinder för förflyttningar).

Tydligt är vidare att om de södra förorterna är underrepresenterade enligt de övriga kriterierna (av de 40 mest selektiva utbildningarna efter föräldrarnas inkomst återfinns endast 3 utbildningar i Söderort; för de 40 mest selektiva utbildningarna efter andel elever med ett socialt ursprung i den högre klassen är motsvarande antal 5), så är de desto mer överrepresenterade i fråga om låg andel elever födda i Sverige. De utgör här den numerärt största gruppen med 18 utbildningar (7 utbildningar återfinns i innerstaden och resterande 15 i de norra förorterna). Vidare är dessa 18 utbildningar starkt koncentrerade till vissa kommuner/stadsdelar och skolor. Bland de 40 mest invandrartäta utbildningarna finner vi sex utbildningar vid Botvisgymnasiet, tre vid Tumba gymnasium och tre vid Skärholmens. Bland andra förorter är framför allt Tensta kraftigt överrepresenterat med fem utbildningar.

II.7 Sammanfattning

Gymnasieskolan genomgick under 1990-talet stora förändringar i avseende på organisation, styrning och läroplanernas innehåll. Det tidigare linjeuppdelade gymnasiet ersattes med en till formen mer homogen utbildningsstruktur, i huvudsak baserad på 16 nationella program som alla är treåriga och tänkta att, oavsett studieinriktning i övrigt, ge behörighet till högre studier. En ambition med 1991 års reform var att stärka gymnasiets studieförberedande funktion.[53] Men reformen var i andra avseenden motsatsen till homogeniserande. Centralstyrningen av gymnasieskolan genom Skolöverstyrelsen och länskolnämnder ersattes av en målstyrning som gav kommuner och skolor stora möjligheter att inom ramen för uppsatta mål forma verksamheten efter eget huvud. Profilerade varianter av de nationella programmen kunde uppstå lokalt och möjligheterna att skapa skolor med andra än kommunala huvudmän, s.k. friskolor, ökade radikalt. Betingelser skapades med andra ord för en större differentiering mellan utbildningsprogram och mellan skolor. Vi har i detta avsnitt försökt beskriva vilka effekter dessa förändringar haft för sociala och andra skillnader inom gymnasieskolan. För detta ändamål har vi begagnat oss av statistiska register som tillåter en analys av hur elever av olika kön, med olika mått av betygsframgång och med olika socialt ursprung fördelar sig i gymnasieskolan läsåren 1988/1989, 1994/95 och 1998/99.

Den svenska gymnasieskolan är i slutet av 1990-talet starkt präglad av skillnader mellan elever med olika kön, olika skolframgång och olika socialt ursprung.[54] Den kanske tydligaste differentieringen gäller kön. På mer än hälften av de sexton nationella programmen, nio stycken,

[53] Gymnasieskolan förväntas, med Erik Wallins ord (1997:16-17), leva upp till tre syften: den skall vara en grundutbildning som skall ge vissa generella kunskaper, den skall vara yrkesförberedande och den skall vara studieförberedande. Wallin bygger på ett resonemang i Bergström 1993.

[54] Det följande stycket baseras på uppgifter om samtliga elever i gymnasieskolan hösten 1998 oavsett årskurs. De sociala skillnaderna blir än mer markanta om vi i stället utgår från elever i årskurs 2 då grenuppdelningen skett, se ovan slutet av avsnittet ”Sociala och andra skillnader inom gymnasieskolan under 1990-talet”.

utgör det ena könet mer än 70 procent av eleverna.[55] Vissa av de yrkesförberedande utbildningar där i synnerhet elever med lågt socialt ursprung och med låga skolbetyg från högstadiet i bagaget samlas är världar där könen i liten utsträckning möts. Det program där könsbalansen är som störst, det naturvetenskapliga, är också det som mer än andra domineras av elever från högre sociala skikt och med de högsta skolbetygen. En annan differentierande faktor är elevernas skolframgång i grundskolan och det medelbetyg därifrån som skiljer ut skolans elitelever från de mindre lyckade och de misslyckade. På IB-programmet, ett av de mest selektiva, tillhör en fjärdedel av eleverna den minoritet på 3,5 % av alla elever som hade ett medelbetyg över 4,4 i högstadiet. På gymnasiets elitprogram framför andra, det naturvetenskapliga, tillhör 12 % av eleverna samma betygskategori. IV-programmet och flera av de yrkesförberedande programmen, exempelvis BP, IP och FP, utmärks av motsatta förhållanden – här har ungefär 40 % av eleverna de lägsta medelbetygen från högstadiet, de under 2,5.[56] Liknande skillnader mellan gymnasieskolans utbildningar återfinns när det gäller elevernas sociala ursprung.[57] Den mest selektiva utbildningen är IB, där nästan hälften av eleverna (43 %) kommer från det vi här kallat för den högre klassen. På NV är motsvarande andel 32 % och på SP 22 %. För flera yrkesorienterade program är förhållandena återigen motsatta. På IV, BF, FP, IP, LP och OP utgör elever från lägre arbetarklassen mellan 25 % och 35 %.[58]

Dessa skillnader mellan gymnasieskolans utbildningar återspeglar skillnader i utbildningschanser mellan elever med olika kön, olika socialt ursprung och olika mått av skolframgång. Grundskolebetyget, som avgör mycket av elevernas framtid i gymnasieskolan, har statistiskt sett starkt samband med socialt ursprung. Inom båda könen har en elev med ursprung inom lägre arbetarklass ungefär fyra gånger mindre chans än en elev som kommer från en familj inom de högsta sociala skikten att få de högsta medelbetygen (över 4,4). För elever med ursprung i lägre arbetarklass är sannolikheten att få ett medelbetyg under genomsnittet (under 3,0) mellan åtta (för flickor) och tre (för pojkar) gånger större än för dem med härkomst i de högsta skikten. Till skillnaden mellan de sociala klasserna vad gäller deras förmåga att ackumulera skolkapital i grundskolan kommer att de i valet av gymnasieutbildning i olika hög grad är beroende av skolans konsekrering av elevens förmåga genom medelbetyget. Bland pojkar med högt socialt ursprung och medelmåttiga betyg i högstadiet (mellan 3,0 och 3,5) gick tre av fyra vidare till studieförberedande program, medan knappt hälften av pojkarna med ursprung i den lägre arbetarklassen och med samma betyg gjorde det. Bland flickorna i samma grupper och med samma medelbetyg var skillnaderna ännu större. Tillsammans med den ojämna betygsfördelningen gör denna skillnad i vad vi kan kalla för *habitus* att andelen ungdomar med ursprung i samhällets lägsta skikt som går till studieförberedande gymnasieprogram är nästan exakt hälften av andelen bland elever med ursprung i de högsta skikten. Vid sidan av dessa vertikala eller hierarkiska skillnader finns i gymnasieskolan också en annan polaritet mellan å ena sidan naturvetenskapliga utbildningar och utbildningar med estetisk och kulturell inriktning och å andra sidan utbildningar inriktade mot ekonomi och teknik. De förra är relativt sett viktigare för elever ur sociala grupper vilkas ställningar främst vilar på kulturellt kapital och utbildningskapital (låt vara att NVNA samtidigt är det program dit barn från sociala eliter av alla slag gärna söker sig, dock i synnerhet de vilkas föräldrar besitter ett särskilt starkt eget utbildningskapital), under det att de senare på motsvarande sätt tillmäts särskilt stort värde av elever med ursprung i grupper som står ekonomin nära.

Har då skillnader av detta slag ökat eller minskat under 90-talet? Det bör först påpekas att de skillnader mellan elevgrupper och mellan utbildningar som här lyfts fram för läsåret 1998/99 i stort sett är desamma som dem som strukturerade gymnasieskolan både åren före reformen (1988/89) och åren omedelbart efter den (1994/95). Vare sig utvecklingen under 90-talet i stort eller 1991 års

[55] På de mest könssegregerade programmen, BP, EC, EN, FP och IP, utgör flickorna endast 2,2, 1,8, 2,5, 2,8 respektive 6,1 %, medan pojkarna inte är lika fåtaliga på de ”kvinnliga” utbildningarna – vi finner 25 och 14 % pojkar på BF respektive OP.

[56] Motsvarande siffror för eleverna på IB och NV är 0,6 respektive 0,4, vilka också är de lägsta andelarna för samtliga program.

[57] Här kodad i fem kategorier, högre klass, medelklass, lägre medelklass, högre arbetarklass och lägre arbetarklass. Den bland fadern och modern som har högst klasstillhörighet avgör kategori. Se Appendix för en mer detaljerad beskrivning av hur dessa klasser är konstruerade.

[58] De lägsta andelarna elever från den lägre arbetarklassen har NV med 8,5 % och IB med 9,6 %.

gymnasiereform har nämnvärt förändrat de grundläggande polariteterna i gymnasieskolan i avseende på kön, betygsframgång och socialt ursprung. Men har skillnaderna ökat eller minskat? Den frågan är svårare att svara på.

En viktig förändring är att det slags elever som i slutet av 1980-talet inte gick vidare till gymnasiet utan klarade sig på andra sätt i livet nu som regel hamnar i gymnasieskolan. Detta utgör sannolikt den främsta bakgrunden till det individuella programmets expansion. Elever av den sort som före reformen bara med ansträngning härdade ut under två studieår på de dåvarande praktiska linjerna har nu svårt att klara tre års studier som dessutom rymmer ett större mått av studieförberedande inslag än tidigare. En stor del av eleverna på det individuella programmet har nyligen invandrat till Sverige, och åtskilliga bland dessa har små möjligheter att leva upp till de krav den svenska gymnasieskolan ställer.

En annan viktig förändring är att rekryteringen till de studieförberedande programmen allmänt sett ökat. I mitten av decenniet, åren efter gymnasieskolereformen, fanns en viss tendens att även elever med ursprung i de högre sociala skikten och de med högre betyg än andra i högre grad än tidigare sökte sig till andra än de traditionellt studieförberedande programmen, men denna förändring var av allt att döma tillfällig och de senare åren på 90-talet karaktäriseras i stället av att framför allt NV- och SP-programmens ställning kraftigt stärkts. En rimlig tolkning är att den retorik som omgärdade reformen, enligt vilken alla de sexton nationella programmen skulle ge kompetens att söka till högskolan, tillfälligtvis vann en tilltro som snart försvann när högskolorna själva i praktiken underkände alla andra program än de traditionellt studieförberedande. Frågan är dock hur den under 90-talets senare hälft allt kraftigare investeringen från alla samhällsgrupper i de två studieförberedande programmen skall tolkas. Skall denna förändring ses som uttryck för en social utjämning, om än en blygsam sådan, eller skall den förstås på andra sätt?

Allt tyder på att denna förändring framför allt är ett uttryck för ökad utbildningskonkurrens i gymnasieskolan, vilket i sin tur fört med sig en större differentiering både mellan och inom de existerande nationella programmen. Att en allt större andel elever i betygsskikten kring och över genomsnittet och i de flesta sociala grupper nu söker sig till de traditionellt studieförberedande programmen, SP och NV, kan rimligtvis ses som ett uttryck för en tilltagande oro för att inte göra de rätta konkurrenskraftiga investeringarna i gymnasiestudier som förbereder för konkurrensen om högskoleplatser. Att NV-programmets tekniska gren och SP-programmets ekonomiska tappat så mycket av sitt rekryteringsunderlag kan antagligen ses mot den bakgrunden. En bidragande orsak är sannolikt också att kommunerna av ekonomiska skäl under senare hälften av 90-talet ställt allt färre platser till förfogande på de yrkesförberedande och dyrare utbildningar som för många elever kunde ha varit ett alternativt studieval. En konsekvens av det allt större inflödet av elever är att det skett en differentiering mellan å ena sidan NV-programmets NA-gren, som i stort behållit och sannolikt förstärkt sin selektiva rekrytering, och å andra sidan SP-programmet, som blivit allt mer heterogent sammansatt och i själva verket numer tar emot många elever ur de elevkategorier som tidigare sökt sig till yrkesförberedande program. Som analysen av gymnasieskolan i Stockholmsområdet visat finns det en klar tendens till social och betygsmässig differentiering inom SP-programmet, därigenom att elever med högt socialt ursprung och goda betyg söker sig till profilerade och mer selektiva lokala grenar inom detta program.

Man kan med andra ord säga att utvecklingen efter gymnasiereformen gått i riktning mot en ännu tydligare hierarkisering av gymnasieskolans studieprogram. NVNA framstår ännu mer än tidigare som elitutbildningen framför andra. Denna gren rekryterar merparten av alla elever med högst medelbetyg från högstadiet, betydligt fler än som var fallet i slutet av 80-talet. Det utgör vidare det i särklass viktigaste alternativet för elever ur de högsta sociala skikten (en tredjedel av alla elever med denna bakgrund söker sig dit, mot en knapp femtedel för SP, under det att SP eller andra program för andra sociala skikt är lika viktiga eller viktigare). Att elever med starkt skolkapital och hög social bakgrund tillmäter NVNA sådan betydelse är också grundat på realism. Det är på detta program gymnasieskolans högsta betyg delas ut och övergången till högskolan är som störst. SP-programmet har allmänt sett tappat mark i förhållande till NV-programmet när det gäller rekryteringen av elever med de bästa skolresultaten i grundskolan, men har samtidigt underkastats en inre differentiering mellan mer selektiva profilerade grenar och mindre selektiva. Denna differentiering framträder tydligt

bara när vi tar hänsyn till skillnader mellan grenar och skolor. Den blir fullt synlig först i en analys som i likhet med den som här gjorts för Stockholmsområdet omfattar hela det lokala utbildningslandskap där eleverna väljer utbildning.

Den ökade konkurrensen inom gymnasieskolan är särskilt synlig i – och förstärks sannolikt av – det som brukar kallas för dess profilering och i friskolornas ökande betydelse. En analys av relationerna mellan Stockholmsregionens gymnasieutbildningar i avseende på deras rekrytering ger vid handen att både lokala ”profilerade” varianter av de nationella programmen och fristående skolor i hög grad är en angelägenhet för elever som tillhör den av skolan definierade eliten, den socialt (genom sin härkomst) definierade eliten eller, vilket är vanligast, båda samtidigt. Den grundläggande strukturen i fältet av gymnasieutbildningar i Stockholm är stabil om vi jämför den över tid och uppvisar tre huvudsakliga polariteter. I en vertikal, hierarkisk dimension åtskiljs studieförberedande utbildningar i allmänhet, och NVNA i synnerhet, belägna i innerstaden och i de norra förorterna, vilka har en särskilt hög social rekrytering, från framför allt yrkesförberedande utbildningar i södra Stockholmsområdet med låg social rekrytering. I en andra, horisontell dimension åtskiljs utbildningar med få elever med invandrarbakgrund mot utbildningar med många sådana elever. Denna polaritet motsvarar också i hög grad en geografisk sådan, nu mellan invandrartäta områden i främst södra Stockholm och välbärgade områden i innerstaden och norra delen, där nyligen invandrade familjer är sällsynta. I en tredje dimension, slutligen, ställs mot varandra å ena sidan utbildningar som framför allt är belägna i innerstaden, i synnerhet NVNA och utbildningar med estetisk och humanistisk inriktning, mot utbildningar i främst de norra förorterna som ofta har en teknisk eller ekonomisk inriktning. De förra befolkas i synnerhet av elever från sociala grupper med starkt kulturellt kapital, de senare av elever med härkomst i skikt som står ekonomin och privat sektor nära. Med undantag av den andra här nämnda dimensionen, kunde samma polariteter konstateras för åren 1998/89 och 1994/95.

Denna struktur är med andra ord stabil och svarar antagligen mot grundläggande sociala polariteter. De fristående gymnasieskolorna och profilprogrammen har dock i slutet av 90-talet kommit att inta viktiga positioner i den del av detta fält som domineras av de högre sociala skikten, det vi kan kalla för fältet av elitutbildningar. De fristående gymnasieskolorna, och med undantag av Viktor Rydberg i synnerhet de med anciennitet, är i första hand en angelägenhet för den yppersta sociala eliten, oavsett om vi definierar denna i termer av yrkesposition, utbildningskapital eller ekonomiska tillgångar[59], under det att profilprogrammen i första hand favoriseras av de elever som besitter ett starkt skolkapital men ofta har ett något mer modest socialt ursprung. Etableringen av såväl fristående skolor som lokala varianter av de nationella programmen tycks både vara en produkt av och en faktor som främjar den ökade konkurrensen inom gymnasieskolan. Dessa utbildningars värde uppstår i mötet mellan de institutionella strategier, som de enskilda skolorna och utbildningarna utvecklar för att distingera sig, och de sociala gruppernas intresse att göra de utbildningssatsningar som förhindrar att de tappar mark i förhållande till andra grupper. Det är därför knappast förvånande att det är de grupper som besitter den största samlade volymen sociala, kulturella och ekonomiska tillgångar som har störst intresse av, och störst förmåga, att bevaka vad de profilerade utbildningarna och friskolorna har att erbjuda och att använda sig av de möjligheter till fördelar i utbildningskonkurrensen som de tillhandahåller. Ännu begränsas elevers fria rörlighet i rummet av gymnasieutbildningar av kommunernas ovilja att betala för utbildningar i andra kommuner än den egna och av den närhetsprincip som för de kommunala skolornas del säger att företräde bör ges till elever för vilka skolan ligger närmast bostaden. Skillnaderna mellan skolor återspeglar därför fortfarande i hög grad de sociala gruppernas fördelning i det geografiska rummet, låt vara att det ökade antalet fristående skolor och profilerade program naggat närhetsprincipen i kanten. Om begränsande regler av detta slag sättes ur spel – om gymnasieskolor får större frihet att rekrytera elever enbart på grundval av deras grundskolebetyg och om elever fritt kunde konkurrera om platserna på de skolor de strävar att komma in på – skulle utbildningskonkurrensen sannolikt ytterligare öka och gymnasieskolans struktur möjligen i ännu högre grad anpassa sig till de sociala

[59] De fristående gymnasieskolorna är med andra ord högt placerade bland elitutbildningarna, men befinner sig inte närmare den ekonomiska polen än den kulturella eller tvärtom. Ett undantag utgör Stockholmsregionens fyra Waldorf-skolor som alla står den kulturella elitpolen i fältet av gymnasieutbildningar nära.

klassernas och klassfraktionernas intressen att reproducera de specifika arter av kapital på vilka de grundar sina ställningar.

II.8 Appendix

II.8.1 Använda klassificeringssystem

Använda förkortningar för program och grenar.

Förkortning	Program	Förkortning	Gren
BF	Barn- och fritidsprogrammet		
BP	Byggprogrammet		
EC	Elprogrammet		
EN	Energiprogrammet		
ES	Estetiska programmet		
		ESDT	Dans och teater
		ESKF	Konst och fromgivning
		ESMU	Musik
		*ESLM**	*Yrkesmusiker*
FP	Fordonsprogrammet		
HP	Handels- och administrationsprogrammet		
HR	Hotell- och restaurangprogrammet		
HV	Hantverksprogrammet		
IP	Industriprogrammet		
LP	Livsmedelsprogrammet		
MP	Medieprogrammet		
		MPIR	Information och reklam
		MPLM	*Multimedia*
NP	Naturbruksprogrammet		
NV	Naturvetenskapsprogrammet		
		NVNA	Naturvetenskaplig
		NVTE	Teknisk
		NVE	Engelska
		NVLA	*Astronomi*
		NVLD	*Data*
		NVLE	*Europa*
		NVLG	*Genetik*
		NVLI	*Internationell*
		NVLM	*Matematik*
		NVLR	*Räddningstjänst*
OP	Omvårdnadsprogrammet		
SP	Samhällsvetenskapsprogrammet		
		SPEK	Ekonomisk
		SPHU	Humanistisk
		SPSA	Samhällsvetenskaplig
		SPLE	*Europa*
		SPLI	*Internationell*
		SPLJ	*Journalism*
		SPLK	*Kommunikation*
SM	Specialutformat program		
		SMBF–SP	Specialutformat program närliggande nationellt program, BF till SP
IV	Individuellt program		
		IVIK	Introduktionskurs för invandrare
IB	International baccalaureate		

* Kursiv stil markerar lokal gren. Här har endast lokala grenar som omnämns i texten, tabellerna eller graferna tagits med. Dessutom förekommer några lokala grenar av yrkesförberedande program i texten, tabellerna och graferna vilka ej satts ut i tabellen ovan. Dessa lokala grenar anges genom att ett L fogas till programbeteckningen.

Kategorisering av socialt ursprung och andra variabler

Klassificeringen av **elevernas sociala ursprung** bygger på Folk- och bostadsräkningens uppgifter om föräldrarnas yrkespositioner från 1990 (FoB-85 för dataregistret över elever i gymnasieskolan 1988/89). Konstruktionen av 34 sociala grupper (inklusive internt och externt bortfall) syftar till att synliggöra skillnader inte bara mellan olika gruppers totala mängd tillgångar eller kapital, utan också mellan olika arter av kapital. Den bygger på ett flertal i Folk- och bostadsräkningen tillgängliga koder – den socio-ekonomiska indelningen (SEI-koden), yrkesklassificeringen (NYK-koden), uppgifter om sektorstillhörighet och anställningsart. Den här använda klassificeringen omfattar ursprungligen tre nivåer om 32, 14 respektive 5 grupper (en endimensionell representation), av vilka de mer aggregerade nivåerna bygger på de tidigare. För alla analyser har vi utgått från familjens position och kodat enligt den av föräldrarna som haft den högsta yrkespositionen enligt klassificeringsschemat.

Social klass	Yrkeskategori
Högre klass	1. civilingenjörer o arkitekter 2. läkare, veterinärer, präster 3. universitetslärare 4. ämneslärare 5. jurister 6. högre tjänsteman i offentlig sektor 7. högre tjänsteman i privat sektor 8. officerare 9. företagsledare
Medelklass	10. konstproducenter 11. journalister 12. tekniker offentlig sektor 13. tekniker privat sektor 14. tjänstemän på mellannivå i offentlig sektor 15. tjänstemän på mellannivå privat sektor 16. klasslärare
Lägre medelklass	17. sjuk- och hälsovårdande yrken 18. kontorsanställda, offentlig sektor 19. kontorsanställda privat sektor 20. handelsanställda 21. bönder 22. småföretagare 23. handelsmän 24. poliser
Kvalificerade arbetare (högre arbetarklass)	25. förmän 26. kvalificerade arbetare inom produktion 27. kvalificerade arbetare inom service
Okvalificerade arbetare (lägre arbetarklass)	28. lantarbetare 29. okvalificerade arbetare inom produktion 30. okvalificerade arbetare inom service 31. okvalificerade arbetare inom reproduktion 32. övriga
Bortfall	33. internt bortfall 34. externt bortfall

Föräldrarnas **högsta utbildningsnivå** är hämtad dels från FoB-90, dels från RTB-98. Vi har här använt den andra siffran i den femställiga SUN-koden (Svensk utbildningsnomenklatur), vilken avser utbildningsnivå, enligt följande:

1. Folkskola (förgymnasial utbildning kortare än 9 år)
2. Grundskola (förgymnasial utbildning 9 [10] år [motsvarande])
3. Gymnasium, högst två år
4. Gymnasium, tre år
5. Universitets- och högskoleutb., kortare än tre år (inkl. 4-årigt tekniskt gymnasium)
6. Universitets- och högskoleutb., minst tre år (exklusive forskarutbildning)
7. Forskarutbildning
9. Ingen uppgift (Ospecificerad nivå)

Uppgift om **föräldrarnas inkomst** är hämtad från RTB-98 och avser den sammanräknade inkomsten (inkomst av förvärvsarbete samt av övriga tillgångar såsom aktier, räntor, etc.). Vi har i analyserna slagit samman båda föräldrarnas inkomst till en familjeinkomst. Detta innebär att familjer med två familjeförsörjare generellt får högre familjeinkomster än familjer med en familjeförsörjare. Anledningen till att vi inte delat familjeinkomsten med antalet familjeförsörjare är att vi i första hand är intresserade av att få en indikator på *familjens* ekonomiska tillgångar. Inkomstuppgifterna för hela populationen har sedan delats upp i decentiler, vilka legat till grund för analyserna. I graferna återges inkomstvariablerna som *Ink1-10*, där 1 står för den första decentilen och därmed lägsta familjeinkomsten och 10 för den tionde decentilen och den högsta familjeinkomsten.

Uppgifter om **elevens och föräldrarnas invandrarstatus** har hämtats från RTB-98. Vi har använt oss av information om elevens och föräldrarnas födelseland kodad enligt FNs indelning i tre utvecklingsnivåer: hög, medelhög och låg. I graferna heter dessa variabler *ElevUtv.niv.1-3* resp. *FarUtv.niv.1-3*, där 1 står för hög utvecklingsnivå och 3 för låg utvecklingsnivå. Uppgift om bortfall är utsatt i graferna som *Fad-ej uppg. om födelseland* (och motsvarande för elev och moder). Uppgifter om **elevens och föräldrarnas invandringsår** har också hämtats från RTB-98. För fadern anges i graferna mellan vilka år fadern invandrat (*FarInvår.<1970*, *FarInvår.1970-1979*, *FarInvår.1980-1989* och *FarInvår.1990-1998*) och för eleven har en variabel baserad på antalet år sedan eleven invandrat använts (*År sen inv 0-4*, *År sen inv 5-7*, *År sen inv 8-12*, *År sen inv <12*, *År sen inv, ej uppg.*) Vi har inte använt oss av uppgifter om modern eftersom dessa i stort sammanfaller med faderns.

II.8.2 Tabeller till avsnittet om profileringen av gymnasieskolan i Stockholmsregionen

Tabell 25. Högt medelbetyg och andra elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Konsumentför. SPEK	30	**1**	96,7	**40**	43,3	80	46,7	112	23,3	**40**	402	93,3
Huddinge NVLE	29	**2**	96,6	132	27,6	75	48,3	135	20,7	358	84	58,6
Viktor Rydbergs NVNA	50	**3**	92,0	**1**	68,0	**3**	78,0	**4**	66,0	55	387	92,0
Frans Schartaus SPLE	59	**4**	89,8	59	39,0	99	42,4	50	35,6	101	341	88,1
Värmdö NVLR	92	**5**	85,9	68	37,0	52	55,4	66	32,6	75	367	90,2
Kungsholmen NVNA	57	**6**	82,5	**6**	56,1	**8**	71,9	53	35,1	63	379	91,2
Enskilda NVNA	52	**7**	76,9	**7**	55,8	**2**	80,8	**5**	65,4	183	260	82,7
Norra real NVNA	110	**8**	72,7	**27**	47,3	**12**	69,1	**33**	40,0	271	171	73,6
Rodeng. NVNA	39	**9**	71,8	85	33,3	46	56,4	259	10,3	**28**	414	94,9
Lötg. NVNA	26	**10**	69,2	77	34,6	119	38,5	**40**	38,5	277	165	73,1
Viktor Rydberg SPSA	84	**11**	69,0	**22**	48,8	**17**	65,5	**3**	69,0	**26**	416	95,2
Huddinge SPLE	29	**12**	69,0	233	17,2	254	17,2	174	17,2	327	115	65,5
Röllingby NVNA	32	**13**	68,8	**20**	50,0	48	56,3	157	18,8	147	294	84,4
Värmdö NVNA	33	**14**	66,7	**13**	51,5	73	48,5	131	21,2	222	220	78,8
Fredrika Bremer NVNA	59	**15**	64,4	92	32,2	88	44,1	79	28,8	263	179	74,6
Danderyd NVLM	14	**16**	64,3	**16**	50,0	**19**	64,3	127	21,4	130	307	85,7
Tyresö NVNA	29	**17**	62,1	**34**	44,8	63	51,7	59	34,5	126	319	86,2
Höglandssk. NVNA	26	**18**	61,5	**2**	65,4	**1**	84,6	**8**	57,7	**1**	431	100,0
Kungsholmen SPHU	31	**19**	61,3	150	25,8	**37**	58,1	119	22,6	**17**	425	96,8
Nynäshams g. NVNA	36	**20**	61,1	173	22,2	129	36,1	202	13,9	**14**	428	97,2
Östra Real NVNA	78	**21**	60,3	**23**	48,7	**9**	70,5	44	37,2	265	177	74,4
Upplands-Brog. NVTE	5	**22**	60,0	55	40,0	228	20,0	147	20,0	213	237	80,0
Vallentuna g. NVTE	10	**23**	60,0	202	20,0	160	30,0	78	30,0	**1**	440	100,0
Blackebergs g. NVNA	117	**24**	59,8	**37**	44,4	45	56,4	61	34,2	179	263	82,9
Thorildsplans g. NVNA	109	**25**	59,6	48	41,3	67	50,5	95	25,7	231	211	78,0
Rönninge g. NVNA	37	**26**	59,5	42	43,2	133	35,1	91	27,0	279	164	73,0
Upplands-Brog. NVNA	12	**27**	58,3	46	41,7	72	50,0	**7**	58,3	58	385	91,7
Vilunda g. NVNA	55	**28**	58,2	78	34,5	77	47,3	65	32,7	313	129	67,3
Märstag. NVLI	26	**29**	57,7	167	23,1	139	34,6	153	19,2	344	98	61,5
Södra latin NVNA	62	**30**	56,5	**9**	54,8	**6**	72,6	**27**	43,5	94	348	88,7
Franska sk. NVNA	32	**31**	56,3	**17**	50,0	**16**	65,6	**14**	53,1	291	152	71,9
Hersby sk. NVNA	108	**32**	55,6	**18**	50,0	**22**	63,0	**19**	49,1	127	315	86,1
Rudbeckssk. NVNA	54	**33**	55,6	**8**	55,6	**18**	64,8	**25**	44,4	68	374	90,7
Brännkyrka g. NVNA	91	**34**	53,8	87	33,0	57	52,7	92	26,4	76	366	90,1
Danderyds g. NVNA	69	**35**	53,6	**15**	50,7	**7**	72,5	**13**	53,6	61	380	91,3
Åva g. NVNA	175	**36**	52,0	**14**	50,9	**31**	60,0	**16**	52,0	87	355	89,1
Saltsjöbadens samsk. IB	25	**37**	52,0	128	28,0	**34**	60,0	142	20,0	287	153	72,0
Södra latin ESLM	64	**38**	51,6	97	31,3	47	56,3	175	17,2	**34**	406	93,8
Rudbeckssk. NVLG	28	**39**	50,0	43	42,9	41	57,1	102	25,0	225	217	78,6
Saltsjöbadens samsk. NVLA	18	**40**	50,0	130	27,8	51	55,6	86	27,8	284	156	72,2

* Listan är sorterad efter högsta andelen elever på utbildningarna med medelbetyget 4,0 eller högre. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

Tabell 26. Högre social klass och andra elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Viktor Rydberg NVNA	50	**3**	92,0	**1**	68,0	**3**	78,0	**4**	66,0	55	387	92,0
Höglandssk. NVNA	26	**18**	61,5	**2**	65,4	**1**	84,6	**8**	57,7	**1**	431	100,0
Bromma g. SMSP	31	86	32,3	**3**	64,5	**4**	77,4	**2**	71,0	**1**	429	100,0
Bromma g. SPSA	32	211	9,4	**4**	59,4	**26**	62,5	**12**	56,3	**33**	405	93,8
Bromma g. NVTE	21	134	19,0	**5**	57,1	76	47,6	41	38,1	70	371	90,5
Kungsholmen NVNA	57	**6**	82,5	**6**	56,1	**8**	71,9	53	35,1	63	379	91,2
Enskilda NVNA	52	**7**	76,9	**7**	55,8	**2**	80,8	**5**	65,4	183	260	82,7
Rudbeckssk. NVNA	54	**33**	55,6	**8**	55,6	**18**	64,8	**25**	44,4	68	374	90,7
Södra latin NVNA	62	**30**	56,5	**9**	54,8	**6**	72,6	**27**	43,5	94	348	88,7
Blackebergs g. NVTE	30	81	33,3	**10**	53,3	111	40,0	**32**	40,0	**19**	423	96,7
Kungsholmen SPSA	62	80	33,9	**11**	53,2	**15**	66,1	**21**	48,4	73	368	90,3
Sigtuna hum. NVNA	29	60	41,4	**12**	51,7	53	55,2	43	37,9	125	318	86,2
Värmdö NVNA	33	**14**	66,7	**13**	51,5	73	48,5	131	21,2	222	220	78,8
Åva NVNA	175	**36**	52,0	**14**	50,9	**31**	60,0	**16**	52,0	87	355	89,1
Danderyd NVNA	69	**35**	53,6	**15**	50,7	**7**	72,5	**13**	53,6	61	380	91,3
Danderyd NVLM	14	**16**	64,3	**16**	50,0	**19**	64,3	127	21,4	130	307	85,7
Franska sk. NVNA	32	**31**	56,3	**17**	50,0	**16**	65,6	**14**	53,1	291	152	71,9
Hersby sk. NVNA	108	**32**	55,6	**18**	50,0	**22**	63,0	**19**	49,1	127	315	86,1
Södra latin ESDT	20	161	15,0	**19**	50,0	**33**	60,0	**23**	45,0	139	302	85,0
Röllingby NVNA	32	**13**	68,8	**20**	50,0	48	56,3	157	18,8	147	294	84,4
Saltsjöbaden NVNA	28	67	39,3	**21**	50,0	**5**	75,0	**9**	57,1	135	312	85,7
Viktor Rydberg SPSA	84	**11**	69,0	**22**	48,8	**17**	65,5	**3**	69,0	**26**	416	95,2
Östra Real NVNA	78	**21**	60,3	**23**	48,7	**9**	70,5	44	37,2	265	177	74,4
Danderyd SPSA	33	305	0,0	**24**	48,5	**39**	57,6	**17**	51,5	104	338	87,9
Blackebergsg. SPSA	92	119	21,7	**25**	47,8	116	39,1	56	34,8	**18**	424	96,7
Tyska sk.	23	257	4,3	**26**	47,8	44	56,5	76	30,4	412	**30**	43,5
Norra real NVNA	110	**8**	72,7	**27**	47,3	**12**	69,1	**33**	40,0	271	171	73,6
Danderyd NVTE	30	73	36,7	**28**	46,7	**20**	63,3	**11**	56,7	77	364	90,0
Röllingby SPHU	15	235	6,7	**29**	46,7	178	26,7	211	13,3	41	403	93,3
Saltsjöbaden MPLM	13	160	15,4	**30**	46,2	**11**	69,2	**39**	38,5	**1**	436	100,0
St Jacobi NVNA	35	65	40,0	**31**	45,7	64	51,4	**35**	40,0	96	347	88,6
Åsö NVNA	49	42	49,0	**32**	44,9	43	57,1	58	34,7	106	336	87,8
Tibble ESKF	29	90	31,0	**33**	44,8	103	41,4	89	27,6	45	398	93,1
Tyresö NVNA	29	**17**	62,1	**34**	44,8	63	51,7	59	34,5	126	319	86,2
Nacka NVNA	114	43	48,2	**35**	44,7	59	52,6	49	36,0	107	335	87,7
Tibble SPSA	121	213	9,1	**36**	44,6	85	44,6	57	34,7	56	386	91,7
Blackebergs g. NVNA	117	**24**	59,8	**37**	44,4	45	56,4	61	34,2	179	263	82,9
Höglandssk. SPSA	27	164	14,8	**38**	44,4	**23**	63,0	**6**	59,3	**21**	420	96,3
Enskilda SPSA	23	78	34,8	**39**	43,5	**10**	69,6	**15**	52,2	184	258	82,6
Konsumentför. SPEK	30	**1**	96,7	**40**	43,3	80	46,7	112	23,3	**40**	402	93,3

* Listan är sorterad efter högsta andelen elever på utbildningarna med föräldrar inom den högre klassen. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

Tabell 27. Högutbildade föräldrar och andra elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Höglandssk. NVNA	26	**18**	61,5	**2**	65,4	**1**	84,6	**8**	57,7	**1**	431	100,0
Enskilda NVNA	52	**7**	76,9	**7**	55,8	**2**	80,8	**5**	65,4	183	260	82,7
Viktor Rydberg NVNA	50	**3**	92,0	**1**	68,0	**3**	78,0	**4**	66,0	55	387	92,0
Bromma g. SMSP	31	86	32,3	**3**	64,5	**4**	77,4	**2**	71,0	**1**	429	100,0
Saltsjöbaden NVNA	28	67	39,3	**21**	50,0	**5**	75,0	**9**	57,1	135	312	85,7
Södra latin NVNA	62	**30**	56,5	**9**	54,8	**6**	72,6	**27**	43,5	94	348	88,7
Danderyd NVNA	69	**35**	53,6	**15**	50,7	**7**	72,5	**13**	53,6	61	380	91,3
Kungsholmen NVNA	57	**6**	82,5	**6**	56,1	**8**	71,9	53	35,1	63	379	91,2
Östra Real NVNA	78	**21**	60,3	**23**	48,7	**9**	70,5	44	37,2	265	177	74,4
Enskilda SPSA	23	78	34,8	**39**	43,5	**10**	69,6	**15**	52,2	184	258	82,6
Saltsjöbaden MPLM	13	160	15,4	**30**	46,2	**11**	69,2	**39**	38,5	**1**	436	100,0
Norra real NVNA	110	**8**	72,7	**27**	47,3	**12**	69,1	**33**	40,0	271	171	73,6
Franska sk. SMNV	29	145	17,2	47	41,4	**13**	69,0	**30**	41,4	283	159	72,4
Södra latin SPHU	16	107	25,0	98	31,3	**14**	68,8	155	18,8	**35**	407	93,8
Kungsholmen SPSA	62	80	33,9	**11**	53,2	**15**	66,1	**21**	48,4	73	368	90,3
Franska sk. NVNA	32	**31**	56,3	**17**	50,0	**16**	65,6	**14**	53,1	291	152	71,9
Viktor Rydberg SPSA	84	**11**	69,0	**22**	48,8	**17**	65,5	**3**	69,0	**26**	416	95,2
Rudbeckssk. NVNA	54	**33**	55,6	**8**	55,6	**18**	64,8	**25**	44,4	68	374	90,7
Danderyd NVLM	14	**16**	64,3	**16**	50,0	**19**	64,3	127	21,4	130	307	85,7
Danderyd NVTE	30	73	36,7	**28**	46,7	**20**	63,3	**11**	56,7	77	364	90,0
Saltsjöbaden SPEK	19	201	10,5	45	42,1	**21**	63,2	**1**	73,7	154	288	84,2
Hersby sk. NVNA	108	**32**	55,6	**18**	50,0	**22**	63,0	**19**	49,1	127	315	86,1
Höglandssk. SPSA	27	164	14,8	**38**	44,4	**23**	63,0	**6**	59,3	**21**	420	96,3
Östra real NVTE	35	97	28,6	54	40,0	**24**	62,9	**34**	40,0	95	346	88,6
Södra latin SPSA	110	169	14,5	102	30,9	**25**	62,7	125	21,8	100	342	88,2
Bromma g. SPSA	32	211	9,4	**4**	59,4	**26**	62,5	**12**	56,3	**33**	405	93,8
Norra real SPSA	93	146	17,2	73	35,5	**27**	62,4	67	32,3	85	357	89,2
Vällingby NVNA	18	53	44,4	61	38,9	**28**	61,1	**37**	38,9	323	127	66,7
Kristoffersk.	59	337	0,0	186	20,3	**29**	61,0	177	16,9	197	245	81,4
Bromma g. NVNA	74	45	47,3	41	43,2	**30**	60,8	**10**	56,8	86	356	89,2
Åva NVNA	175	**36**	52,0	**14**	50,9	**31**	60,0	**16**	52,0	87	355	89,1
Frans Schartau SPHU	25	64	40,0	245	16,0	**32**	60,0	235	12,0	159	278	84,0
Södra latin ESDT	20	161	15,0	**19**	50,0	**33**	60,0	**23**	45,0	139	302	85,0
Saltsjöbaden IB	25	**37**	52,0	128	28,0	**34**	60,0	142	20,0	287	153	72,0
Franska sk. SPSA	32	47	46,9	80	34,4	**35**	59,4	69	31,3	230	212	78,1
Hersby sk. SPSA	32	157	15,6	66	37,5	**36**	59,4	**31**	40,6	**16**	426	96,9
Kungsholmen SPHU	31	**19**	61,3	150	25,8	**37**	58,1	119	22,6	**17**	425	96,8
Örjansk.	26	367	0,0	258	15,4	**38**	57,7	361	3,8	97	345	88,5
Danderyd SPSA	33	305	0,0	**24**	48,5	**39**	57,6	**17**	51,5	104	338	87,9
Frans Schartau SPSA	47	133	19,1	64	38,3	**40**	57,4	47	36,2	138	305	85,1

* Listan är sorterad efter högsta andelen elever på utbildningarna med föräldrar som har en längre högskoleutbildning eller forskarutbildning. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

Tabell 28. Höginkomsttagare och andra elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Saltsjöbaden SPEK	19	201	10,5	45	42,1	**21**	63,2	**1**	73,7	154	288	84,2
Bromma g. SMSP	31	86	32,3	**3**	64,5	**4**	77,4	**2**	71,0	**1**	429	100,0
Viktor Rydberg SPSA	84	**11**	69,0	**22**	48,8	**17**	65,5	**3**	69,0	**26**	416	95,2
Viktor Rydberg NVNA	50	**3**	92,0	**1**	68,0	**3**	78,0	**4**	66,0	55	387	92,0
Enskilda NVNA	52	**7**	76,9	**7**	55,8	**2**	80,8	**5**	65,4	183	260	82,7
Höglandssk. SPSA	27	164	14,8	**38**	44,4	**23**	63,0	**6**	59,3	**21**	420	96,3
Upplands-Brog. NVNA	12	**27**	58,3	46	41,7	72	50,0	**7**	58,3	58	385	91,7
Höglandssk. NVNA	26	**18**	61,5	**2**	65,4	**1**	84,6	**8**	57,7	**1**	431	100,0
Saltsjöbaden NVNA	28	67	39,3	**21**	50,0	**5**	75,0	**9**	57,1	135	312	85,7
Bromma g. NVNA	74	45	47,3	41	43,2	**30**	60,8	**10**	56,8	86	356	89,2
Danderyd NVTE	30	73	36,7	**28**	46,7	**20**	63,3	**11**	56,7	77	364	90,0
Bromma g. SPSA	32	211	9,4	**4**	59,4	**26**	62,5	**12**	56,3	**33**	405	93,8
Danderyd NVNA	69	**35**	53,6	**15**	50,7	**7**	72,5	**13**	53,6	61	380	91,3
Franska sk. NVNA	32	**31**	56,3	**17**	50,0	**16**	65,6	**14**	53,1	291	152	71,9
Enskilda SPSA	23	78	34,8	**39**	43,5	**10**	69,6	**15**	52,2	184	258	82,6
Åva NVNA	175	**36**	52,0	**14**	50,9	**31**	60,0	**16**	52,0	87	355	89,1
Danderyd SPSA	33	305	0,0	**24**	48,5	**39**	57,6	**17**	51,5	104	338	87,9
Bromma g. SPEK	52	226	7,7	76	34,6	83	46,2	**18**	50,0	72	370	90,4
Hersby sk. NVNA	108	**32**	55,6	**18**	50,0	**22**	63,0	**19**	49,1	127	315	86,1
Danderyd SM	90	76	35,6	44	42,2	65	51,1	**20**	48,9	54	388	92,2
Kungsholmen SPSA	62	80	33,9	**11**	53,2	**15**	66,1	**21**	48,4	73	368	90,3
Östra real SPEK	90	175	13,3	50	41,1	70	50,0	**22**	45,6	120	324	86,7
Södra latin ESDT	20	161	15,0	**19**	50,0	**33**	60,0	**23**	45,0	139	302	85,0
Gångsätra SPEK	76	224	7,9	69	36,8	132	35,5	**24**	44,7	116	326	86,8
Rudbeckssk. NVNA	54	**33**	55,6	**8**	55,6	**18**	64,8	**25**	44,4	68	374	90,7
Rudbeckssk. NVL	25	55	44,0	71	36,0	49	56,0	**26**	44,0	246	195	76,0
Södra latin NVNA	62	**30**	56,5	**9**	54,8	**6**	72,6	**27**	43,5	94	348	88,7
Sigtuna hum. SPSA	30	126	20,0	53	40,0	91	43,3	**28**	43,3	339	103	63,3
Hersby sk. NVTE	42	135	19,0	52	40,5	68	50,0	**29**	42,9	102	340	88,1
Franska sk. SMNV	29	145	17,2	47	41,4	**13**	69,0	**30**	41,4	283	159	72,4
Hersby sk. SPSA	32	157	15,6	66	37,5	**36**	59,4	**31**	40,6	**16**	426	96,9
Blackebergs g. NVTE	30	81	33,3	**10**	53,3	111	40,0	**32**	40,0	**19**	423	96,7
Norra real NVNA	110	**8**	72,7	**27**	47,3	**12**	69,1	**33**	40,0	271	171	73,6
Östra real NVTE	35	97	28,6	54	40,0	**24**	62,9	**34**	40,0	95	346	88,6
St Jacobi NVNA	35	65	40,0	**31**	45,7	64	51,4	**35**	40,0	96	347	88,6
Östra real SPSA	86	202	10,5	57	39,5	60	52,3	**36**	39,5	128	314	86,0
Vällingby NVNA	18	53	44,4	61	38,9	**28**	61,1	**37**	38,9	323	127	66,7
Rudbeckssk. SM	31	95	29,0	91	32,3	74	48,4	**38**	38,7	74	369	90,3
Saltsjöbaden MPLM	13	160	15,4	**30**	46,2	**11**	69,2	**39**	38,5	**1**	436	100,0
Lötg. NVNA	26	**10**	69,2	77	34,6	119	38,5	**40**	38,5	277	165	73,1

* Listan är sorterad efter högsta andelen elever på utbildningarna med föräldrar som har en total inkomst i den 10e decentilen. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

Tabell 29. Hög andel svenskfödda elever med svenskfödda föräldrar och elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Bromma g. SMSP	31	86	32,3	**3**	64,5	**4**	77,4	**2**	71,0	**1**	429	100,0
Danderyd FPL	24	303	0,0	328	8,3	340	8,3	221	12,5	**1**	430	100,0
Höglandssk. NVNA	26	**18**	61,5	**2**	65,4	**1**	84,6	**8**	57,7	**1**	431	100,0
Jakobsberg BP	19	330	0,0	251	15,8	376	5,3	333	5,3	**1**	432	100,0
Rodeng. MPIR	28	266	3,6	307	10,7	279	14,3	402		**1**	433	100,0
Rodeng. NVTE	23	79	34,8	326	8,7	252	17,4	274	8,7	**1**	434	100,0
Nynäshamn BP	10	354	0,0	191	20,0	416	0,0	408		**1**	435	100,0
Saltsjöbaden MPLM	13	160	15,4	**30**	46,2	**11**	69,2	**39**	38,5	**1**	436	100,0
Skytteholmsg. BP	9	403	0,0	435		431	0,0	426		**1**	437	100,0
Värmdö ESKF	25	131	20,0	344	8,0	130	36,0	148	20,0	**1**	438	100,0
Vällingby EC	15	439	0,0	201	20,0	230	20,0	309	6,7	**1**	439	100,0
Vallentuna g. NVTE	10	**23**	60,0	202	20,0	160	30,0	78	30,0	**1**	440	100,0
Vällingby SMSP	31	210	9,7	62	38,7	202	22,6	68	32,3	**1**	441	100,0
Nynäshams g. NVNA	36	**20**	61,1	173	22,2	129	36,1	202	13,9	**14**	428	97,2
Upplands-Brog. SMMP	33	215	9,1	109	30,3	215	21,2	130	21,2	**15**	427	97,0
Hersby sk. SPSA	32	157	15,6	66	37,5	**36**	59,4	**31**	40,6	**16**	426	96,9
Kungsholmen SPHU	31	**19**	61,3	150	25,8	**37**	58,1	119	22,6	**17**	425	96,8
Blackebergsg. SPSA	92	119	21,7	**25**	47,8	116	39,1	56	34,8	**18**	424	96,7
Blackebergs g. NVTE	30	81	33,3	**10**	53,3	111	40,0	**32**	40,0	**19**	423	96,7
Röllingby SPEK	55	153	16,4	103	30,9	166	29,1	72	30,9	**20**	422	96,4
Höglandssk. SPSA	27	164	14,8	**38**	44,4	**23**	63,0	**6**	59,3	**21**	420	96,3
Lötg. SPLJ	27	83	33,3	149	25,9	109	40,7	250	11,1	**22**	421	96,3
Finsta NP	47	282	2,1	327	8,5	316	10,6	350	4,3	**23**	419	95,7
Vällingby HP	22	441	0,0	441		243	18,2	343	4,5	**24**	418	95,5
Värmdö SPEK	65	138	18,5	217	18,5	229	20,0	203	13,8	**25**	417	95,4
Viktor Rydberg SPSA	84	**11**	69,0	**22**	48,8	**17**	65,5	**3**	69,0	**26**	416	95,2
Värmdö NVTE	20	50	45,0	159	25,0	188	25,0	149	20,0	**27**	415	95,0
Rodeng. NVNA	39	**9**	71,8	85	33,3	46	56,4	259	10,3	**28**	414	94,9
Rodeng. SPSA	57	156	15,8	309	10,5	180	26,3	363	3,5	**29**	413	94,7
St Jacobi NVTE	18	197	11,1	60	38,9	372	5,6	183	16,7	**30**	412	94,4
Haninge fria g. SPHU	17	61	41,2	49	41,2	199	23,5	168	17,6	**31**	410	94,1
Upplands-Brog. SPSA	17	142	17,6	164	23,5	78	47,1	169	17,6	**32**	411	94,1
Bromma g. SPSA	32	211	9,4	**4**	59,4	**26**	62,5	**12**	56,3	**33**	405	93,8
Södra latin ESLM	64	**38**	51,6	97	31,3	47	56,3	175	17,2	**34**	406	93,8
Södra latin SPHU	16	107	25,0	98	31,3	**14**	68,8	155	18,8	**35**	407	93,8
Rodeng. HRL	32	346	0,0	362	6,3	331	9,4	366	3,1	**36**	408	93,8
Röllingby HR	16	362	0,0	153	25,0	239	18,8	316	6,3	**37**	409	93,8
Gångsätra ESKF	15	324	0,0	142	26,7	55	53,3	139	20,0	**38**	400	93,3
Gångsätra MPIR	15	326	0,0	280	13,3	356	6,7	304	6,7	**39**	401	93,3
Konsumentför. SPEK	30	**1**	96,7	**40**	43,3	80	46,7	112	23,3	**40**	402	93,3

* Listan är sorterad efter högsta andelen elever på utbildningarna som är födda i Sverige och vilkas föräldrar också är födda i Sverige. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

Tabell 30. Låg andel svenskfödda elever med svenskfödda föräldrar och elitkriterier.*

Utbildning	n	Medelbetyg grundskola (över 3,9) rang-ordning	Medelbetyg grundskola (över 3,9) andel inom utb.	Social klass (Högre klass) rang-ordning	Social klass (Högre klass) andel inom utb.	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) rang-ordning	Föräldrarnas högsta utb.nivå (längre högsk.utb och forskarutb.) andel inom utb.	Inkomst (10e decentilen) rang-ordning	Inkomst (10e decentilen) andel inom utb.	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige rang-ordning	Elev och föräldrar födda i Sverige andel inom utb.
Botvid HP	39	297	0,0	403		400	2,6	383		441	**1**	
Tumba SMSP	18	242	5,6	438		434	0,0	430		440	**2**	5,6
St Jacobi OP	16	393	0,0	433		428	0,0	421		439	**3**	6,3
Botvid NVNA	15	124	20,0	405		404	0,0	384		438	**4**	6,7
Tensta HP	40	407	0,0	318	10,0	351	7,5	373	2,5	437	**5**	7,5
Botvid SPSA	38	301	0,0	345	7,9	293	13,2	387		436	**6**	10,5
Täljeg. HV	16	137	18,8	426		423	0,0	415		435	**7**	12,5
Botvid IP	14	298	0,0	404		403	0,0	293	7,1	434	**8**	14,3
Skärholmen HP	27	398	0,0	350	7,4	392	3,7	422		433	**9**	18,5
Botvid SPEK	21	299	0,0	406		330	9,5	385		432	**10**	19,0
Tensta SPEK	41	148	17,1	384	4,9	329	9,8	374	2,4	431	**11**	22,0
Botvid SPLF	18	300	0,0	407		307	11,1	386		430	**12**	22,2
Tensta NVNA	52	110	25,0	347	7,7	173	26,9	243	11,5	429	**13**	23,1
Tensta SPSA	41	168	14,6	319	9,8	278	14,6	291	7,3	428	**14**	24,4
Sjödala HV	16	185	12,5	431		427	0,0	420		427	**15**	25,0
St Erik FP	32	382	0,0	429		397	3,1	418		426	**16**	28,1
St Erik IV	17	384	0,0	430		368	5,9	419		425	**17**	29,4
Grantorps vårdg. OP	53	265	3,8	402	1,9	370	5,7	362	3,8	424	**18**	30,2
Vasalundsg. SPEK	59	190	11,9	299	11,9	273	15,3	365	3,4	423	**19**	30,5
Skärholmen SPSA	19	244	5,3	375	5,3	272	15,8	424		422	**20**	31,6
Skärholmen NVTE	12	399	0,0	156	25,0	261	16,7	423		421	**21**	33,3
Tyresö SPHU	14	423	0,0	351	7,1	438	0,0	434		420	**22**	35,7
Tumba SPHU	11	416	0,0	322	9,1	242	18,2	431		419	**23**	36,4
Jakobsbergs fria g. OP	50	328	0,0	401	2,0	324	10,0	378	2,0	418	**24**	40,0
Tumba SMHR	29	414	0,0	437		395	3,4	429		417	**25**	41,4
Rudbeckssk. IV	19	365	0,0	252	15,8	318	10,5	334	5,3	415	**26**	42,1
Tensta NVTE	19	105	26,3	253	15,8	154	31,6	133	21,1	416	**27**	42,1
Sigtuna hum. IB	42	136	19,0	298	11,9	196	23,8	181	16,7	413	**28**	42,9
St Erik HV	56	383	0,0	397	3,6	394	3,6	380	1,8	414	**29**	42,9
Tyska sk.	23	257	4,3	**26**	47,8	44	56,5	76	30,4	412	**30**	43,5
Märsta NVNA	16	56	43,8	212	18,8	187	25,0	314	6,3	409	**31**	43,8
Märsta OP	16	238	6,3	412		412	0,0	398		410	**32**	43,8
Lötg. HV	16	239	6,3	363	6,3	363	6,3	425		411	**33**	43,8
Nacka FP	9	351	0,0	418		308	11,1	407		407	**34**	44,4
St Göran OP	18	388	0,0	238	16,7	310	11,1	122	22,2	408	**35**	44,4
Lycée Français	20	338	0,0	112	30,0	134	35,0	336	5,0	406	**36**	45,0
Spånga SPSA	24	151	16,7	240	16,7	217	20,8	228	12,5	405	**37**	45,8
Stadshagens vårdg. OP	45	401	0,0	388	4,4	311	11,1	272	8,9	403	**38**	46,7
Upplands-Brog. MPIR	15	427	0,0	357	6,7	359	6,7	307	6,7	404	**39**	46,7
Södertälje vårdg. OP	40	276	2,5	382	5,0	327	10,0	372	2,5	401	**40**	47,5

* Listan är sorterad efter lägsta andelen elever på utbildningarna som är födda i Sverige och vilkas föräldrar också är födda i Sverige. För skolorna: **Fet stil**: friskola, *kursiv stil*: lokal gren; för rangordningen: **Fet stil**: rangordnade mellan 1 och 40.

REFERENSER

Berg, B., D. Broady & M. Palme 1995. ”L’enseignement secondaire et l’enseignement supérieur en Suède face à l’internationalisation”, pp. 148—163 i Donald Broady, Monique de Saint Martin och Mikael Palme (éd.): *Les élites : formation, reconversion, internationalisation*. Paris: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales / Stockholm: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Lärarhögskolan.

Bergman, M. 1999: *På jakt efter högstadieelevers Internetanvändning*. Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Bergström, G. 1993. *Jämlikhet och kunskap. Debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975–1990*. Stockholm/Stehag: Symposion Graduale.

Broady, D. & M. Palme 1992. ”Le champ des formations de l’enseignement supérieur en Suède — bilan de recherche”, pp. 1—19 i Monique de Saint Martin och Mihai D. Gheorghiu (éd.): *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Étude comparée*. Paris: Maison des sciences de l’homme, Centre de sociologie européenne, Centre de sociologie de l’éducation et de la culture, novembre 1992.

Broady, D., M. Börjesson & M. Palme 1998. *Go West! Swedish higher education and transnational markets*. Paper presented at the conference ”Empirical Investigations of Social Space,” Universität zu Köln, 7-9 Oct. 1998.

Broady, D., I. Heyman & M. Palme 1997. ”Le capital culturel contesté ? Étude de quatre lycées de Stockholm”, pp. 175-211 i *Formation des élites et culture transnational. Colloque de Moscou 27-29 avril 1996* (éd. D. Broady, N. Chmatko, M. de Saint Martin). Paris/Uppsala: CSEC, École des Hautes Études en Sciences Sociales/SEC, ILU, Université d’Uppsala.

Englund, B. 1999. *Läsa ord i bok eller söka kunskap. Två uppsatser om kunskapens vägar och villkor.* Pedagogisk forskning i Uppsala, 135. Uppsala Universitet, Pedagogiska institutionen.

Gustafsson, J.-E., A. Andersson & M. Hansen 2000. ”Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola", i denna skrift.

Hjellbrekke, J. 1999. *Inføring i korrespondensanalyse*. Bergen: Fagboksforlaget.

Hultqvist, E. 1998. *”Jag tycker det är för slappt”. Om pedagogiken på det individuella programmet*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 14. Uppsala universitet, ILU.

Härnqvist, K. & A. Svensson 1980. *Den sociala selektionen till gymnasieskolan. En forskningsrapport från Gymnasieutredningen*. Stockholm: SOU 1980:30.

Högskoleverket 1998. *Årsredovisning för universitet och högskolor 1997*. Högskoleverkets rapportserie 1998:23 R. Stockholm: Högskoleverket.

Jacobsson, E.-M. 1999. *”Mannens respektive kvinnans Internet”*. Rapport CID-48. TRITA-NA-D9906. Stockholm: KTH, CID.

Johansson, B. & B. Johansson 1994. *Att styra eller inte styra — en kritisk granskning av den svenska grundskolans förändrade styrning med inriktning mot planeringsdokument*. Lunds universitet, Pedagogiska institutionen.

Jönsson, I. 1999. ”Föräldrarnas roll i den formella styrningen av skolan”, pp. 159-184 i L. Lindkvist, J. Löwstedt och U. Torper (red.): *En friare skola. Om styrning och ledning av den lokala skolan*. Lund: Studentlitteratur.

Kommunförbundet i Stockholms län 2000. *Fritt val av gymnasieskola i Stockholms län*. Rapport 23 januari 2000. Stockholm: Kommunförbundet i Stockholms län.

Kungl. Vetenskapsakademien & Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien 1999: *Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling. En granskning av verksamheten 1994-juni 1998*. Stockholm: IVA.

Lundgren, U. P. 1999. ”Ramfaktorteori och praktisk utbildningsplanering”, *Pedagogisk forskning i Sverige*, årg. 4, nr 1 1999, pp. 31-41.

Nelander, S., O. Ivarsen & V. Lindgren 1998. *Dator, klass och kön*. Stockholm: LO, Löne- och arbetslivsenheten, juni 1998.

Palme, M. 1994a. *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års gymnasiereform*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 10. Stockholm: Lärarhögskolan.

Palme, M. 1994b. *Valet till gymnasiet. En statistisk granskning av rekryteringen till gymnasieskolans linjer läsåret 1988/89*. Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi 9. Stockholm: Lärarhögskolan.

Pedersen, J. 1998. *Informationstekniken i skolan. En forskningsöversikt*. Skolverket 98:343. Stockholm: Skolverket.

Prop. 1988/89:4. *Skolans utveckling och styrning*.

Prop. 1990/91:18. *Om ansvaret för skolan*.

Prop. 1990/91:85 *Växa med kunskap. Om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.

Regeringens skrivelse 1997/98:176. *Lärandets verktyg*.

Regeringsbeslut 1992-08-20. *Ett uppdrag till Statens skolverk*.

Riis, U. et al 1997. *Pedagogik, teknik eller ekonomi? En baslinjebestämning av KK-stiftelsens kommunbaserade skolutvecklingsprojekt*. Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Riksdagens revisorer 1998. *Skolverket och skolans utveckling*. Förslag till riksdagen 1998/99:RR8.

Skolverket & Högskoleverket 1999. *Hur gick det sedan? Avnämarna av gymnasieskolan och högskolans grundutbildning*. Skolverkets rapport nr 168 & Högskoleverkets rapportserie 1999:7 R. Stockholm: Skolverket och Högskoleverket.

Skolverket 1995a. *Det individuella programmet. En utvärdering av den reformerade gymnasieskolan och den gymnasiala vuxenutbildningen 1995*. Skolverkets rapport nr 93. Stockholm: Skolverket

Skolverket 1995b. *Studieavbrott och mindre studiekurs i gymnasieskolan.* Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1996a. *Skolan i siffror 1996*, Skolverkets rapport nr 103. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1997. *Skolan i siffror 1997*, Skolverkets rapport nr 130. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998a. *Fem gymnasieprogram under omvandling*, Skolverkets rapport nr 149, Utvärdering av gymnasieprogram 1997, Huvudrapport. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998b. *Naturvetenskapsprogrammet.Utvärdering av gymnasieprogram 1997*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998c. *Skolan i siffror 1998*, Skolverkets rapport nr 148. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998d. *Skolans datorer 1997 – en kvantitativ bild*, Skolverkets rapport nr 147. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998e. *Skolans datorer 1997. En redovisning på huvudmannanivå. Tabellbilaga till Skolverkets rapport nr 147*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1998f. *Analys av slutbetygen i gymnasieskolan vårterminen 1997*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999a. *Barnomsorg & skola i siffror 1999. Del 1 - Betyg och utbildningsresultat*. Skolverkets rapport nr 150. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999b. *Barnomsorg & skola i siffror 1999. Del 2 - Barn, personal, elever och lärare*. Skolverkets rapport nr 167. Stockholm: Skolverket.

Skolverket1999c. *I villrådighetens tid – Uppbrott från en ordning. Några bilder av skolors utveckling*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999d. *Utvärdering av fem gymnasieprogram 1998*, Skolverkets rapport nr 163, Huvudrapport. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999e. *”...utvecklingen beror då inte på användningen av datorer”*, Skolverkets rapport nr 161. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999f. *Fristående grundskolor 1998. Rapport från 1998 års handläggning av fristående grundskolor*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999g. Delrapport 99-04-29, Dnr 96:1521.

Skolverket 1999h. *Könsskillnader i skola och utbildning. Studiedeltagande, studieresultat och personal under 1990-talet*. Dupl. rapport sammanställd av Sven Sundin. Stockholm: Skolverket.

Skolverket 1999i. *Verktyg som förändrar. En rapport om 48 skolors arbete med IT i undervisningen*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket1999j. *Skolans datorer 1999 – en kvantitativ bild*, Skolverkets rapport nr 176. Stockholm: Skolverket.

SOU 1974:53. *Skolans arbetsmiljö*.

SOU 1981:96. *En reformerad gymnasieskola.*

SOU 1989:113. *Ungdomars kompetens.*

SOU 1989:114. *Livlina för livslångt lärande*

SOU 1992:94. *Skola för bildning. Huvudbetänkande av Läroplanskommittén*.

SOU 1997:107. *Den nya gymnasieskolan - problem och möjligheter. Betänkande av Kommittén för gymnasieskolans utveckling*.

Statistiska centralbyrån 1995. *Utbildningsstatistisk årsbok 1995*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Svensson, A. & K. Härnqvist 1998. *Den sociala selektionen till gymnasiestadiet*. SOU 1980:30.

Torper, U. 1999. ”Lokal styrning och utvärdering”, pp. 134-158 i i L. Lindkvist, J. Löwstedt och U. Torper (red.): *En friare skola. Om styrning och ledning av den lokala skolan*. Lund: Studentlitteratur.

Utbildningsdepartmentet 1998. *PRIV - en ny väg till ett nationellt program*. Ds 1998:27. Stockholm: Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet.

Utbildningsdepartmentet 1999. *Utan timplan - med oförändrat uppdrag*. Ds 1999:1. Stockholm: Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet.

Wallin, E. 1997. *Gymnasieskolan i stöpsleven - då nu alltid. Perspektiv på en skolreform*. Stockholm: Skolverket.

.

Skeptronhäften
(Skeptron Occasional Papers)
ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg,"*Men Gud förbarme sig, hvilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. *Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. En bibliografi*, utg. D.Broady & Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig,"*qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål." Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field"*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturel. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997
15. Donald Broady, *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*, 1998

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture Research Reports)
ISSN 1103-1115

1. Donald Broady & Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
13. Ingrid Heyman,"*...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997
14. Elisabeth Hultqvist "*Jag tycker det är för slappt". Om pedagogiken på det individuella programmet*, 1998
15. Mikael Börjesson, *Kampen om det "internationella". En kartläggning av transnationella strategier vid högskolor och universitet i Stockholm*, 1998
16. Mikael Palme, *The Meaning of School. Repetition and Drop Out in the Mozambican Primary School*, 1998.
17. Mikael Palme, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. I. General Issues*, 1998
18. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. II. Language Issues*, 1998
19. Wiggo Kilborn, *Final Report and Recommendations from the Evaluation of Teaching Materials for Lower Primary Education in Mozambique. III. Mathematics*, 1998
20. Ulla Alfredsson & Calisto Linha, *Where God lives. Introduction to a Study of the Independent Protestant Churches in the Maputo Area*, 1998
21. Kenneth Hyltenstam & Christopher Stroud, *Proposals for Revised Language Curricula for Mozambican Primary Schools. A Discussion Document*, 1998
22. Donald Broady et al, *Formering för offentlighet. En kollektivbiografi över Stockholmskvinnor 1880—1920. Forskningsplan*, 1998
23. Ulf Borelius, *Habitus och religionstillhörighet i Peru*, 1998
24. Ulf Borelius, *Tillit och habitus*, 1998
25. Kerstin Sund-Tidholm, *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram. En* intervjustudie, 1998
26. Mikael Börjesson, *An Introduction to Manuel Castells' The Information Age*, 1999
27. Donald Broady, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultqvist, Mikael Palme, *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2000

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
(Sociology of Education and Culture)
Prof. D. Broady

Postal address	ILU, Uppsala universitet Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden
Phone switchboard	018 4712500, int. +46 18 4712500
Fax	018 4712400, int. +46 18 4712400
URL	http://www.skeptron.ilu.uu.se/broady/sec/

Publications	Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (Sociology of Education and Culture Research Reports), ISSN 1103-1115 Skeptronhäften (Skeptron Occasional Papers), ISSN 0284-0731
Distribution	ILU, Uppsala universitet, Box 2136, SE-750 02 Uppsala, Sweden Phone 018 4712401, fax 018 4712400, e-mail Dep.Teach@ilu.uu.se